

сабрана дјела

осман Ђикић

БИБЛИТЕОКА КУЛТУРНО НАСЉЕЂЕ

Нацрт за корице
ДРАГАН ДИМИТРИЈЕВИЋ

Приредио, предговор и биљешке:

ЈОСИП ЛЕШИЋ

ОСМАН ЂИКИЋ

САБРАНА ДЈЕЛА

ПЈЕСМЕ И ДРАМЕ

„СВЈЕТЛОСТ", ИЗДАВАЧКО ПРЕДУЗЕЋЕ, САРАЈЕВО
1971.

ПРЕДГОВОР

Трагајући за књижевним дјелом Османа Ђикића, сакупљајући расуте стихове по бројним часописима и публикацијама, изналазећи затурене и заборављене драмске текстове, биљежећи, уз пут, све оно што је о том дјелу речено и написано, човјек врло брзо схвати да пред собом има писца чији литерарни домет, најчешће, једва дотиче ниво осредњости. Па ипак, упркос спознаје о минорном пјесничком резултату, интересовање за ЛИЧНОСТ пјесника не попушта, штавише, она својом трагичном узнемиреношћу, својим несебичним жртвовањем, својим чудесним активитетом, надвисује и надраста његову скромну књижевну оставштину. Пред нама се откривају два Ђикића. Ђикић писац, пјесник и драматичар, и Ђикић новинар, јавни радник и друштвени прегалац. Први је у сјенци другога. Његово „културно и политичко ангажовање дало је крупније резултате од приноса његове поезије“.[1] *Праву, истиниту, узбудљиву, надахнуту пјесму Ђикић није исписао својим стиховима већ примјером властитог живота и рада. Литература за њега није била циљ већ средство. Он се није могао „обући у одежду свештеника искључиве лепоте, јер му велика мисао то није дала. Моралне вредности су код њега преовлађавале над естетским“.*[2] *И зато је он, и као пјесник, и као драмски писац и новинар био и остао превасходно национално — културни радник и друштвени реформатор. Поезија, позориште, журналистика — били су*

[1] Војислав Максимовић: Виђење Босне, Међурепубличка заједница, 1970, стр. 169.

[2] Вељко Петровић: Осман Ђикић. Летопис Матице Српске, 88/1913, св. 2, 107—109.

само различити видови дјеловања у његовом раду. Различита средства. И више од тога. Цијели његов живот није био ништа друго до предано, аскетско, стрпљиво служење другима — до самоодрицања. „Хтио је ријечју, писмом поступком, па и цијелим својим животом замести траг непријетељству и засути провалију међу нама, коју су сачинили и издубили вјера, традиција, културни и социјално-политички положај једних и других“.[3] *Ђикић је био, прије свега и изнад свега,* ангажована *личност. Стихови, написане ријечи, изговорене ријечи са сцене, примјер властитог живота — све је то био један тотални ангажман, „богат самопрегором и страдањем за људе и ствари, попуњен дугом и силном борбом за увјерење и идеје“.*[4]

Међутим, друштвено-политичка ангажованост није била једини узрок гушења и потискивања Ђикићеве пјесничке инспирације. Скерлићево алармантно упозорење Кочићу: „Оставите политику, коју може да ради свако, и радите књижевност, у којој сте ви у вашој земљи један“ — било би илузорно упутити Ђикићу, чија је пјесничка вокација била, истина, и емотивна и искрена, али и без оног правог, аутохтоног кочићевског замаха и талента. Јер, Ђикић је у свом времену мање био присутан својим литерарним покушајима, а много више својим свакодневним дјеловањем. Он је припадао генерацији која није имала ту срећу да наставља једну започету линију, већ је свој пут морала да крчи сама, од почетка, без претходника и без искуства. То је била генерација „првог кољена иза окупације, из једне средине, која је тада била у очајној декаденцији, без жеље за широм културом, нарочито културом Запада; генерација одгојена у приликама мутним и неодређеним, без плана, без циља, упућена сама себи и својој околини. Кад су почели да уче, да примају, они су

---

[3] Хаџи Хамид Сврзо: Шта је хтио Осман? Српска омладина, I/1912, 3—4.

[4] Владимир Гаћиновић: Осман Ђикић, Просвета, 1912, свеска за април.

већ желели да стварају и да дају, а у добу, кад су требали да се развијају, они су или били скрхани болешћу или апсорбовани другим послом".[5] И није ни чудо да су сви они истовремено и писали пјесме и бавили се политиком, „били исто толико национални колико и књижевни радници, готово више национални него књижевни". И сви су умирали млади, недоречени, неисказани, недефинисани. (Јаков и Јефто Шантић, Ћазим Ћатић, Авдо Карабеговић, Анте Јукић, Владимир Гаћиновић, Авдо Карабеговић Зворнички итд.) Нико од њих није успио да искаже пуну мјеру свог талента и својих могућности, па ипак, сви заједно, својим књижевним дјелом и примјером властитог живота оставили су један трагичан торзо чија је узбудљива љепота управо у тој неисказаности и недоречености, и без кога би једно вријеме било лишено своје најљепше пјесме.

1.

Ћикић се родио у Мостару 6. јануара 1879. У том тренутку тек што је прошло неколико мјесеци од оног спарног љетњег дана, када је генерал Јовановић са трупама ушао у Мостар, готово без икаквог отпора заузео град, и тиме означио почетак четрдесетгодишње аустро-угарске окупације у овим крајевима. Ново вријеме својом неумитношћу тргло је ову „успавану варош" из њене летаргије, покренуло је запретене снаге, и тако омогућило сазријевање новог нараштаја, способног и вољног да ствари покрене са мртве тачке. У распону тог кратког вијека, у тих четрдесет година, савладана је огромна дистанца и Мостар је приближен Европи, од које је био удаљен „неколико стотина километара и неколико стотина година".[6] У том силовитом навирању нових идеја, у том друштвеном и

[5] Владимир Ћоровић: Муслимани у новијој српској књижевности, Преглед III/1913, 9—12, 442—450.

[6] Предраг Палавестра: Књижевност Младе Босне, Сарајево, 1965.

културном преображају Мостара, у тој јединственој „радионици духа", и Ћикић је, попут многих својих вршњака, растао и развијао се, опсједнут тим општим заносом за књигу, учење, позориште, „благородна чувства", али и за властити национални и политички интенгритет.

Када су 1896. Шантић и Ћоровић покренули у Мостару књижевни часопис „Зора", готово сви ђаци мостарске Гимназије почели су се окупљати око редакције листа. „Неки су — пише Ћоровић — тражили на читање књиге и новине које смо примали на приказ и у замјену, неки су нудили да воде коректуру и преписују нечиткије рукописе, неки су опет доносили своје пјесме и причице и, снебивајући се и руменећи, давали нам их да их штампамо".[7] Међу овим посљедњим био је и Осман Ћикић, тада ученик трећег разреда мостарске Гимназије. Да би охрабрио младог почетника, Ћоровић је објавио његову прву пјесму, и тако, посредством „Зоре", Ћикић ускоро постаје сарадник „готово свих књижевних листова српских".[8] Али паралелно са пјесничким наступом, он, истовремено, почиње и своју национално-просвјетитељску борбу. Године 1898. окружни предстојник у Мостару извјештава Земаљску владу у Сарајеву о активности српског пјевачког друштва „Гусле" на „придобијању Муслимана и муслиманских средњошколаца", и том приликом прилаже листу од 35 лица која су присуствовала „посљедњој позоришној представи".[9] На челу овог денунцијантског списка налази се најмлађи, али и „најраспisанији и најраспјеванији присталица" — Осман Ћикић. Ове двије врсте Ћикићевог ангажовања већ од самог почетка теку

[7] Светозар Ћоровић: Прва Османова пјесма, Народ, 1912, 179.

[8] Ћикић је сарађивао у „Босанској вили", „Бранковом колу", „Зори", „Делу", „Цариградском гласнику", „Грађанину", „Лучи", „Србобрану", „Колу", „Звезди", „Дубровнику", „Бехару", „Гајрету", итд.

[9] Архив Босне и Херцеговине — ЛРС број 172/ИБ 1898.

симултано, испреплићу се, укрштају, допуњавају једна другу. Отуда се у његовом неуморном и преданом раду на подизању и организовању културног и политичког живота међу муслиманском омладином осјећа једна изразито пјесничка жица, као што се и у његовим стиховима и драмским текстовима примјећује стално присуство утилитарно-дидактичне ноте. Ни у поезији, ни у свом политичком дјеловању Ђикић није патио од великих гести, разбарушености, патетичних тирада, опсенарских потеза, „тај благородни човјек није имао темперамент растварања и рушења. Цијели његов живот био је постепено, стрпљиво, плодно уздизање“.[10]

Непоћудан и сумњив аустро-угарским властима, Ђикић је, због учешћа у борби за црквену и школску аутономију, избачен из петог разреда гимназије, са још неколико својих другова, политичких истомишљеника. Присиљен тако да настави школовање изван Босне и Херцеговине, одлази у Цариград и у Султанији довршава гимназију, а затим у Београд (1900, — 1903.), гдје завршава трговачку академију. Године проведене на страни представљају најинтензивнији период Ђикићевог пјесниковања. У заједници са пјесницима, својим друговима, Омер-бегом Сулејманпашићем и Авдом Карабеговићем он издаје књигу стихова „Побратимство“ (1900.), у којој је Ђикић заступљен са највећим бројем пјесама. Затим слиједе збирке: „Муслиманској младежи“ (1902.) и „Ашиклије“ (1903.).

Завршивши школовање у Београду, Ђикић се враћа у Босну, и одмах се активно укључује у борбу Муслимана за вјерску и просвјетну аутономију, коју је окупатор у међувремену „разним превентивним мјерама био ушуткао“, и настоји да „учмали и умртвљени покрет“ поново стави у гибање.[11] *С једне стране, тече његова једнолична и сива чиновничка каријера царског службеника у штедионицама и банкама Брчког, Бијељине, Мостара, Сарајево, а, с друге,“ све слободно време бе-*

---

[10] Владимир Гаћиновић, op. cit.

жећи од цифара Салдо-Конто и укрућених акционарских физиономија размаханог паланачког капитализма, он усредсређује непојамном енергијом и истрајношћу сав рад на национализовању новог муслиманског нараштаја“.[12] *Суочен са стварношћу „умртвљене масе“, Ђикић енергичним потезима покушава да у безизразну и апатичну средину која га окружује попут мртвог мора убризга изгубљено осјећање националног интегритета и да тај учмали, разбијени и безбојни живот веже за једну одређену идеју. Његова пјесничка настојања губе при том свој интензитет, замиру, нестају, потиснута догађајима и стварима од виталнијег значаја. „Мекани, словенски сентиментални севдалија са осенком источњачке сензуалности, потомак песника „плахија“ и „касида“, који је до тада пјевао „Ашиклије“, сневао о сумбул-удовицама, азгинпуштеницама и цурама хашаријама, босоногим и без антерије — севдалија је осјетио да је позван не за пјесму докоњака но за посао радника, националног и културног. Бугарије и шаркије, два обележја његове искрене лирике баца он у буцак, и свом јужњачком загрејаношћу и енергијом која је одлика Херцеговине, узима заставу вође омладинског покрета над Муслиманима у Херцеговини“.*[13] *Одбацивши поезију, Ђикић је свјестан да је пут који је изабрао „мучан“, „пун искушења“, да води „кроз мрак и преко провалија“, он добро познаје своју средину, али, ипак, он је пун вјере и оптимизма, јер у даљини види „жуђени циљ“ — како он то лијепо каже — „душе своје назревам га оком“. Његова увјерења су непоколебљива, и у име њих он је спреман и на жртву.*

На путу том ме задржати неће
Ма и Смрт сама да ми косом прети,
Ступаћу напред докле год ме тече,
На том путу не желим ни мрети.
(„Моје увјерење“)

---

[11] Хусејин Ћишић: Осман Ђикић у светлости данашњице. Споменица Османа Ђикића, Мостар, 1927.
[12] Јован Палавестра: Осман Ђикић. Гајрет 1924, 6, 82.
[13] Јован Палавестра, op. cit.

Напустивши поезију, Ђикић пише, истина не без носталгије, „струна на мојим гуслама је већ одавно прсла“, да би, одмах затим додао, свјестан тог чина одрицања: „идеалну и безбрижну поезију замјенила је реална, пуна бриге проза, коју ми је синовљева дужност према напаћеној ми Отаџбини нада све препоручивала. И постао сам новинар, а као такав не могу — бар у нас не... ни да помислим на стихове“.[14]

Публицистички рад, уређивање новина, друштвена и политичка ангажованост сасвим су апсорбовали Ђикићеве интелектуалне способности. У кратком распону, у непуних шест година (1906—1912.), он је био, као ријетко ко у нас, не само новинар, већ и администратор, коректор, благајник, лектор, главни уредник, а понекад једини и искључиви сарадник у листовима које је покретао и водио са чудесном енергијом и ентузијазмом.

Године, 1906, заједно са својим побратимом пјесником Омер-бегом Сулејманпашићем, он покреће у Сарајеву политички лист „Босанско-Херцеговачки Гласник“, са намјером да инертни и успавани покрет „нашег елемента поново стави у гибање“. Своје оштро перо Ђикић ставља у службу муслиманске опозиције, која се тада борила за вакуфско-меарифску аутономију. Рад на листу сасвим је обузео Ђикића и он му се предаје потпуно. Напустио је писање стихова. „Радо бих — јада се он у писму Савићу — за Летопис написао штогод, али ја сам тако оптерећен послом око Гласника, који сам без икакве сарадничке помоћи пишем, да ми недостаје времена за друго писање. За већ дуго вријеме нисам ни једног стиха написао.“ А када је вођство муслиманског опозиционог покрета, коме је и он припадао, „узело Мостар за операциону базу“, Ђикић обуставља излажење „Босанско-Херцеговачког Гласника“ и долази у Мостар, гдје своје „убојито перо“ ставља на располагању листу „Му-

---

[14] „Авдина Споменица“, Споменица Авде Карабеговића, уредник М. Шијачки, Београд, 25—26.

сават“, који је водио и уређивао његов пријатељ Смаил ага Ћемаловић. „Када је Осман Ђикић дошао у Мостар 1907. — пише Ћемаловић — нама је одлануло. Осман је узео главну бригу око уређивања „Мусавата“ и често се догађало да он сам попуни цијели број“.[15] *Захваљујући Ђикићу, „Мусават“ је „подигнут на ниво једног добро уређеног листа“. Ђикић наставља још жешће оштру и бескомпромисну борбу за вјерску и просвјетну аутономију босанско-херцеговачких Муслимана. Међутим, у односу на претходни „Гласник“, уочљиво је да се он више не креће само на уском вјерско-просвјетном плану, „него је у свом првом замаху задро дубоко и у питања скроз политичке нарави“, у „питања грађанских и политичких слабоштина наших“.*[16] *Због оваквог става „Мусават“ је био често плијењен од цензуре и „глобљен тешким новчаним казнама“. Ђикић је „безобзирно ударао на све оно што је доносило насиље и стегу“, он се из броја у број супротстављао „туђинској политици тираније“.*[17] *Тако, на примјер, када се почетком 1908. године почело говорити о доласку у Босну Куена Хедерварија и генерала Варешанина, Ђикић отворено, смјело, пјеснички ватрено, пише у уводнику: „Јер за министра требао би да нам дође онај исти Куен Хедервари, који је ради свог апсолутистичког и реакционарног управљања краљевином Хрватском и Словенијом у тим земљама постао ужас и страшило, онај Куен, који је двадесет година немилостиво и звјерски гњечио поштени народ сусједне нам Хрватске и Словеније и који је међу тамошњим народом оставио најружније и најстрашније успомене“.*[18] *Паралелно са политичком борбом, Ђикић у „Мусавату“ води и борбу за културно и просвјетно уздизање своје средине. То је онај предани, „ситни*

---

[15] Смаил Ћемаловић: Осман Ђикић. Гајрет, 1924, 6.

[16] Хусејин Ћишић, op. cit.

[17] Јован Радуловић: Осман Ђикић у светлости данашњице. Гласник југ. проф. друштва, год. 1936, књ. XVII, св. 1. стр. 26—33.

[18] „Мусават“ III/1908, 19.

рад", који је имао за циљ да разбије устаљене конзервативне навике и да млади нараштај оспособи и васпита у начелима модерног времена. Ђикић се не либи да пише о хигијени, о здрављу, о исхрани, чистоћи, о васпитању дјеце, о етици, о моралу, о школовању, он упорно, стрпљиво, проводи кроз лист један утилитарно-дидактички програм, који постаје све доминантнији у његовим схватањима и начелима. Да би се ствари коријенито измијениле, морају се мијењати у коријену. Потребно је измјенити цио један устаљени ред конзервативних, патријархалних, примитивних навика и обичаја, сву ону вјековима наталожену заосталост. И Ђикић све више постаје педагог, учитељ, васпитач, а све мање трибун и политичар. Тих и миран, обдарен изузетном радиношћу и стрпљивошћу, емотиван и осјетљив, без политичког рафинмана и рутине, без опсенарских потеза вође, Ђикић је стварао у сјенци. Он је бацао сјеме које није одмах доносило плод. Њега није занимао тренутачни успјех. Његов рад је био усмјерен и срачунат на то да у будућности донесе резултат. Он се задовољио најтежим послом: крчити пут за вријеме које ће доћи. И када је 1909. изабран за главног секретара „Гајрета", Ђикић је, мада већ тешко болестан, са невјероватном енергијом приступио раду са омладином и то нарочито средњошколском. „Он ствара књижевна друштва, он их организује, он их упућује, набавља им лектиру, прегледа радове". И не само то. Неуморан, „са у нас ријетким одликама истрајности и система", он рад „Гајрета" усмјерује према младима, повећава број стипендиста, бори се за ђачке кухиње, интернате, проширује дјелатност рада изван Сарајева, према малим, забитим мјестима Босне и Херцеговине. Истовремено, од друштвеног гласила „Гајрет", сухопарног листа за статистику, он прави „породични лист за муслиманску омладину", мјесечник који, из броја у број, не само да мијења свој естетски облик, већ постаје трибина са које Ђикић развија свој програм васпитања нове генерације. Развивши се са водством муслиманске на-

родне организације, осјетивши да не може напријед „кроз густе редове оних који су се оријентисали према интересима појединаца, или према циљевима аустријског режима“,[19] *Ћикић покреће „Самоуправу“, као орган „младе странке којој је дао назив и принципе демократске“. Он је у напону снаге, његова енергија је неуморна, чак је почео поново да пише и објављује пјесме. Стихови су му зрелији, мисаонији, осјећа се да он као човјек сада сасвим тачно зна шта хоће:*

Под ударом тешким ја клонути нећу,
Што ми скоро вријеме на уздарје носи,
Ни у часу мучном вјечно небо клећу,
Нит ће туга сузом око да ороси.
(„Моја мисао“)

Пјесник „очекује тешке часове искушења“, а они долазе, полако и неумитно. Туберкулоза, — која је однијела његове двије сестре, која ће сахранити његову жену, која је покосила браћу Шантиће, Јакова и Јефтана, која ће смождити Светозара Ћоровића, која је покопала двадесетдвогодишњег Авду Карабеговића, — однијела је и Османа Ћикића. Умро је 30. марта 1912., у тридесет трећој години живота, у напону снаге, у тренутку кад је био спреман да да̂ највише. „Опет један гроб — писао је Владимир Гаћиновић поводом Ћикићеве смрти — један од ријетких гробова, који стоје пред народом као знак борбе, као одбљесак великог народног гибања, врења, као залога народног препорода, ослобођења . . .“ Као свијетао примјер „онима који долазе“.[20]

2.

Тематски, Ћикићева поезија кретала се у три правца: родољубиви стихови, љубавне пјесме („Ашиклије“) и религиозно дидактична поезија. Међутим, како Ћикић није посједовао таленат ау-

[19] Јован Палавестра, op. cit.
[20] Владимир Гаћиновић, op. cit.

тохтоног пјесника, он је епигонски ишао за узорима, пратећи их при том више емотивно него мисаоно, па се зато цјелокупни његов лирски опус креће у оквирима симплифицираних осјећања, без духа, без дубине, мале или никакве мисаоне носивости, ограничене лексике, и застарјеле лирске реквизите. Сагледан у цјелини (са изузетком „Ашиклија") он дјелује као закасњели пјесник у свом времену, старомодно, из времена споменара и патриотских будница. Преломна, модерна превирања у нашој поезији на прекретници деветнаестог и двадесетог стољећа, ни са формалне, ни са мисаоне стране, нису, ни у једном тренутку, додирнула Ћикића, он као да их није био ни свјестан. Његова пјесничка лектира била је скучена и једнолична (Змај, Војислав и Драгутин Илић и народне пјесме), а његово схватање поезије са формалне стране максимално упрошћено и поједностављено (рима и ритам). И то рима и ритам по сваку цијену. Није водио рачуна ни о љепоти и чистоти језика, ни о мисаоној прецизности. У жељи да постигне тачан број слогова, Ћикић је, честом употребом апострофа, немилосрдно дробио и кидао ријечи, одузимајући им тонски волумен, звучност и природне дужине, и умјесто музичког угођаја, стварао је формално тачан, али у суштини празан и штур ритам. Његове риме су овјештале, наивне, натегнуте („поје — моје", „гуди — груди", „вај — бај", „ој — свој", „пр'ну — врну" итд.).

Сав под утицајем Змаја, уосталом као и сви мостарски пјесници, Ћикић је од свог учитеља узимао баш оно што је код овог најслабије, па је те мане у својој невјештини још више потенцирао. А Змај је за Ћикића био узор, идол, „луча св'јетлог плама", „сам Парнас", „вјечити Генij", он му је посветио двије пјесме, он је често пресликавао поједине Змајеве стихове, у ритму и рими, мијењајући им при том само садржај.

Све ове мањкавости и неравнине у Ћикићевој поезији најизразитије су се манифестовале управо у његовим патриотским пјесмама, чему сигурно

знатно доприноси и скученост тема о којима он пјева. „У бој на душмана", „стара слава" и „братска слога" — то су три мотива која Ћикић непрестано варира, три мотива која он упорно провлачи кроз своје стихове, наравно, незаборављајући при том да истакне да му је вјера исламска, а националност српска, што је била основа његовог политичког програма о потреби „национализовања Муслимана". Тако ће он, међу првим својим стиховима, написати:

Света вјера нам не крати
Именом се својим звати,
Љубит' народ свој.
(„Химна Срба Муслимана")

Исту идеју, само сада сасвим конкретно и прецизно исказану, садржи и његова посљедња, тестаментарна пјесма:

Ислам ми је вјера света
Ал ми она ниш' не смета
Да ми куца српско било.
(„Исповијед")

Опредијеливши се за српску националност, Ћикић није био ни искључив, ни нетолерантан. За њега је Србија била Пијемонт уједињења. Он је непрестано инсистирао на „слози", „братству браће — једнокрвне браће — вјеровања трију". Он је одушевљено призивао вријеме у коме ће се „брат са братом мирит, престануће свађе". У својим младеначким патриотским маштањима, Ћикић је већ у „јави видио" скоро остваривање Бранкове пјесничке визије из „Ђачког растанка":

Са усхитом ја у јави видим
Твојих снова остварена јата.
О, гле, како једнокрвне браће
Братска рука братску руку хвата!
(„Бранку")

Његова патриотска поезија је пригодна, свечарска, она је у ритму корачница, устрептала, сва у заставама и трубама, програмска, пуна слободар-

ских акламација и позива на бунт и отпор. Међутим, естетски, креативно, она сасвим ријетко досеже праву, истиниту, узбудљиву пјесничку димензију. Ђикићева страсна друштвена и политичка ангажовања нису се и умјетнички адекватно изразила у његовим стиховима; штавише, он их је најчешће својим пјевањем деградирао, сводећи их на поједностављене и наивне „стиховане пароле“, лишене и духа и даха. Читајући његове патриотске стихове, стичемо утисак да Ђикић и није писао своје пјесме, већ је непрестано препјевавао туђе.

Суро, високо ст'јење у небо главу диже.
И мутним оком гледа у мрачно бездано дôље,
Одаклен тихим шумом кристална Буна гмиже,
И тече кроз цв'јетне баште и дивље, голо дôље.
(„На Шћепан-граду“)

У овим стиховима уочљиво је епигонско подражавање Војислава Илића и његове пјесме „На Вардару“, — а оваквих примјера има много, па није ни чудо, и савим је нормално, што се Ђикићева патриотска поезија, лишена властите визије и аутохтоне пјесничке вокације, утопила и нестала у општој поплави пригодничарског патриотског пјевања оног времена.

У религиозно-дидактичним стиховима, сакупљеним у збирци „Муслиманској младежи“ (1902.), као и у неким написаним доцније („Мураија“, „Хубул ватани минел имâн“), Ђикић, у борби за стварање духовног јединства, покушава да помири „исламску етику са националном“, и настоји да „избрише опреке између верских и националних осећања које су, у оно доба, још оштро стршиле и код муслиманских и код православних слојева“.[21] Описујући „занимљиве догађаје из живота богоугодника“, Ђикић, и ако, под утицајем „Изабраника“ Драгутина Илића, успијева да, у односу на „Побратимство“, у ове религиозне баладе унесе

[21] Хамза Хумо: Осман Ђикић. Српски књижевни гласник, 47/1936, 6, 434—438.

више артифицијелности, стих му је разноврснији, лексика богатија, а фабула пјесама је течно и прегледно исказана. Он се више не задовољава само једноставним изношењем догађаја, већ покушава да дâ атмосферу, опише пејсаж:

Ко врело, усијано кубе небо се одозго вије,
И дахом врелијем пржи и живот изгара сваки.
Нит има животног знака. Ни једног дрвета није,
Нит дивље звијере може одољет пламтећој зраки.
(XI пјесма)

Искуство које је стекао преводећи и препјевавајући са њемачког пјесме и баладе Лудвига Уланда („Капела", „Крчмаричина ћерка", „Вијенац", „Прстен", „Краљева кћи", „Пастир"),[22] Ћикић врло често уноси и у своје стихове. Све више је код њега примјетна тежња за стварањем фабуле, пјесма мора да исприча конкретну причу, и наравно, на крају, своје обавезно морално или религиозно наравоучење.

Једино у љубавној поезији Ћикићу је на тренутке успијевало да напише стихове који су својом искреношћу, ведрином и лепршавошћу доносили један свјеж, непосредан и осебујан пјеснички израз. Његова љубавна поезија кретала се доста дуго у неколико праваца диктираних разноликим утицајима. Тако су први стихови, слично патриотским, написани у стилу и маниру српске љубавне поезије (Бранко, Јакшић, Змај):

Очи твоје, очи чарне,
Као јасне зв'језде сјају,
Ја сам срећан по сто пута
Кад ме мило погледају.
(„Емини")

Затим је присутан и јак утицај народне пјесме, и то севдалинке. Сарадња у „Зори", а нарочито у „Босанској вили", која је упорно, из броја у број,

[22] Препјеви Уланда објављени су у збирци „Побратимство". Ћикић је, иначе, осим њемачког, говорио још француски и турски.

његовала традиције народног стваралаштва, опсједнутост мостарског пјесничког круга народном поезијом, опште одушевљење и занос за изучавање и изналажење љепота народног блага, све је то упућивало и Ћикића да и сам, у том „непресушном извору", потражи своју пјесничку инспирацију. Колико је било његово одушевљење за народну пјесму најбоље се види из огласа објављеног у „Зори" (III/1898, 9, 327), у коме уредништво јавно тражи издавача за збирку муслиманских народних лирских пјесама са 5.000 стихова, под називом „Херцеговачки бисер", коју је прикупио и уредио Осман Ћикић. Збирка је, на жалост, и поред апела редакције остала нештампана. Једноставна љепота и непосредност народне пјесме били су за Ћикића не само доказ неисцрпног богатства народног стваралаштва већ и моћан доказ традиције, континуитета пјевања и мишљења, доказ генијалности народног духа, најупечатљивији и најљепши доказ о постојању властитог националног интегритета. И зато је он врло често посезао у ту ризницу народног блага, у њој тражио надахнуће, пјевајући понекад сасвим успјешно у тону и версификацији народне пјесме.

Сарајево, огњем изгорило,
Што си моје срце заробило,
Заробило, у зиндан турило,
Кад ти ништа није учинило!
Осим што је јаче закуцало,
Кад је око Злату угледало!
Осим што је огњем успламтјело,
Кад је усна дотакла јој чело!
Осим што је пјесму разбудило,
Кад је јање на крилу уснило!
Осим што је тешко уздахнуло,
Кад је јарко сунце огрануло, —
И лијепо чедо одбјегнуло!
(„Сарајево, огњем изгорило")

На Ћикићеву љубавну поезију пресудан утицај извршио је и његов боравак у Цариграду, пјесници које је тамо упознао, као и стихови Јована Илића препуни турцизама и атмосфере Оријента.

У хаз-багчи ђул ђулио,
Џанум, кузум,
Ђул ђулио, мирисао,
Татли бенум!

Или:

Здраво да си, ђузел — олу
Од Истока,
Татли — кузум, Стамболкињо
Црноока!

(„Ашиклије")

Међутим, одмах треба истаћи да је Ђикићев оријентализам, за разлику од Илића, „природнији и условљенији поријеклом и васпитањем у духу народне пјесме и старих куранских традиција, као и живљењем у средини која је остала мала насеобина Истока на нашим неевропеизираним просторима. Оријентализам Османа Ђикића исказује и неке формалне одлике пјесме — бројни и већ заборављени турцизми и арабизми, као и оне битне — евокација Цариграда у коме је једно вријеме живио, страствено предавање жени и дражима живота".[23] *Крећући се у оквирима српске љубавне поезије, босанске севдалинке и оријентализма Јована Илића, Ђикић је у понеким својим љубавним пјесмама успио да донесе симбиозу свих ових утицаја, и да напише стихове који плијене својом непосредношћу, медитеранским темпераментом, оријенталном атмосфером и декорацијом. „Те су пјесме пуне севдаха, присне и искрене. Поред њиховог источњачког жара, оне звуче непосредним тоном севдалинке обојене богатим звуком и нежним речником, пуним милоште".*[24] *Оно што је ново код Ђикића, то је једно готово паганско осјећање живота, плотски доживљај љубави, бујност и радост живљења, раскош и топлина јужњачког поднебља. Уз то, Ђикић је, у својим најбољим пјесмама, на жалост њих нема много, показао и лијеп смисао за* хуморност; *он је знао у стихове да унесе ведрину,*

[23] Војислав Максимовић, op. cit.
[24] Хамза Хумо, op. cit.

радост, чапкунасти дух шерета, безазлену и простодушну шалу, да се насмије и поигра са својим љубавним јадима и осјећањима. Овај смисао уочио је и С. С. Крањчевић у свом приказу Ђикићеве збирке „Ашиклије“, истичући свјежину и иновацију управо и једино оних пјесама које су, лишене лажног сентиментализма, проткане весељошћу, шеретлуком и радошћу живота. („Ашик деда“, „Не плачи дико, душице“, „Двије мејданџије“, „Дилбер Умихана и Алибеговица“, „Сихирбаз дјевојка“.)[25]

Како је за жвиота Ђикић пјесник био у сјенци Ђикића политичког и друштвеног радника и прегаоца, тако је и његова поезија остала, у односу на његову друштвену ангажованост, без потпунијих и детаљнијих критичких оцјена, мада су о Ђукићу писали и Јован Скерлић, и Боривоје Јефтић, и Владимир Гаћиновић, и Вељко Петровић, и Владимир Ћоровић. Сви они истицали су у први план његову друштвену и политичку ангажованост међу босанско-херцеговачким Муслиманима, одушевљавали се његовим идејама. Ђикић је за њих био „залога нарóдног препорода“ (Гаћиновић), „носилац и репрезент једне велике идеје“ (Вељко Петровић), човјек који је „јасније но ико међу босанско-херцеговачким муслиманима осећао потребу напретка“ (Скерлић). Преко мањкавости и малог домета његове поезије прелазили су ћутке, и на тај начин му ускратили ону спасоносну и неопходну критичку ријеч, која омогућава да се сагледају властите слабости и заблуде. Ђикић пјесник био је препуштен сам себи. Па није ни чудо што се његово пјесништво кретало у оквирима „чисто његових осећања, развијених у сопственој средини, без тежњи да пређе њен круг. С једне стране, утицај поменутих песника, а с друге стране традиција његове муслиманске средине, биле су две крајње тачке између којих су се кретале могућности његовог пјесничког изражавања.“[26] *И тако је Ђикић и*

[25] „Нада“, 9/1903, 18, 248—249.
[26] Хамза Хумо, op. cit.

као пјесник и као политичар остао недоречен, помало трагична личност, јер „политика је пресјекла његово поетско сазријевање, а краткоћа живљења није омогућила да прерасте у националног трибуна“.[27]

3.

Исту судбину доживјело је и његово драмско стваралаштво. Опсједнутост позориштем која је захватила Мостар, велики утицај и моћ „изговорене ријечи“ на неписмену и полуписмену масу, покушаји Муслимана да, упркос вјерских ограда, створе своје позориште, натјерали су Османа Ђикића да и он почне да пише за сцену. И то у првом реду за потребе дилетаната бројних муслиманских позоришних друштава и група које су почеле да се појављују на све стране. Међутим, у овом изненадном и одушевљеном позоришном ангажовању вјероватно су пресудну улогу одиграли сасвим лични, емотивни разлози. Ђикић је, наиме, 1904. године у Брчком, гдје је службовао, упознао Зору Михајловић глумицу, која је баш тада гостовала са једном позоришном трупом.[28] *Ова интимна веза, која је годину дана доцније завршила браком, сигурно је умногоме допринијела да се Ђикић заинтересује за позориште. И не само то, женидба дјевојком друге вјере, уз то још и глумицом, представљала је за оно вријеме у конзервативној муслиманској средини примјер изузетне грађанске храбрости, нарочито за човјека који је тежио да по свему буде личност којој ће народ вјеровати, личност која ће служити за углед. Али Ђикићу није недостаја-*

[27] Војислав Максимовић, op. cit.

[28] Зора Михајловић рођена је 1887. у Требињу, гдје су јој се родитељи случајно налазили као чланови путујуће позоришне дружине. Послије је и сама ступила на сцену. Са Ђикићем се упознала у Брчком 1904, а вјенчали су се у Малом Зворнику 1905. Умрла је од туберкулозе 15 марта 1914.

ла храброст. У једном „нејуначком времену" он је своје идеје „пропагирао отворено и смело као млади бог, желећи да за њих загреје и остале, нарочито омладину".[29]

Понешто од тог пркоса и бунта против традиције и конзервативних схватања има и његова прва драма „Златија" (1905.), у којој је такође описана побједа једне, законима и временом недозвољене љубави.[30] *Поред ове изразито личне ноте инспирисане помало и властитим случајем, Ђикић у драму уноси и своја политичка и национална схватања. Радња ове „позоришне игре у три чина са пјевањем" догађа се у Мостару за вријеме турске управе. Алија Бијелић, млад, кршан момак, кољеновић, заљубљен је у Златију, кћер мостарског мутесафира Селим-паше. И Златија њега воли, али је отац на силу хоће да уда за везирова сина. Ђикић се, дакле, користи једном познатом и безброј пута испричаном романсом о невољама двоје младих који не могу да остваре своју љубав. Међутим, оно што је као мотив ново у „Златији" јесте сукоб између Муслимана старосједилаца и „туркуша", „као представника турске власти и турских централистичких тежњи". И када Алија, уз помоћ свог „јарана" Омера и пашиног ћехаје Ахмеда у другом чину, помогне Златији да побјегне из куће, на сам дан њене свадбе, док су још уморни сватови у одајама, изненађен и љутит Селим-паша наређује да му нађу кћер живу или мртву. Он не схвата њен поступак. „Ја је шћедо усрећити. Нађо јој прилику какву ни једна Босанка, има сто година није добила, нађо јој везирова сина и царског јевера који је у двадесет и петој години постао бимбаша, а који ће за кратко бити и паша и везир и све што може један жив човјек. А она на све то пљуну. Пљуну и*

---

[29] Хасан М.: Осман Ђикић. Српска омладина, I/1912, 1.

[30] Ђикић је два и по чина „Златије" објавио у „Босанско-Херцеговачком Гласнику". (Бројеви 40, 42, 43, 44, 45, 48, 51 од 1906. године). Драму је први пут приказала Протићева путујућа дружина 4. јануара 1906. у Сарајеву, а затим у марту мјесецу исте године и у Мостару.

раз кога? Раз нашег једног ушље мостарског!" И он, власт, силник, пријети том „ушљи мостарском" и коцем и огњем — али га се и плаши. „Шта ће рећи Мостарци? Побуниће се против мене и царске војске. Старе су то убојице. Зна њих и Стамбол и Травник. Догрдили су, што оно ријеч и цару и ћесару. Али ја нијесам Туркуша. Неће они са мном као са оним плашљивим Стамболијама, како они хоће". У трећем чину, који се догађа у Худбини, у кули Омеровој, долази до оружаног сукоба између Алије и Селим-пашиних људи. То је судар два свијета и два схватања. Ђикић са романтичарским заносом и одушевљењем слика отпор домородаца у коме заједно са мушкарцима учествују и жене.

АЛИЈА (виче с врата): Мехо! Хасане! Позатварајте сва врата добро по авлији на башчи, па узмите пушке и трчите одмах горе!

НУРИХАНУМА (Алијина мајка, гледа кроз прозор): Ну, ено их журе и хитају, за мало ће бити под кулом.

ОМЕР: Јес' примичу се. Гле, онај Туркеша разиграо ата, па јури ко да га 'ође пилав чека. Хе, мој Стамболијо, куршуми се код нас једу код нас у Херцеговини, куршуми!

ХАСАН (долази са Мехом, наоружани су): Врата су позатварана, Алијага.

АЛИЈА: Добро јунаци, већ ја вама и не казах да је у кули мријети к'о и главом се поиграти. Ако вам је жао умријети имате још вакта да се кутаришете.

ХАСАН: Зар ти толико имаш вјере у Хасана? Зар за тебе да зажалим умријети?! Па зар нисам у овој кући и ја исто тако одхрањен као и ти? Не, ја остајем овдје, па ако буде устребало, ево и моје главе.

А кад Ахмед пита жене: „Умијете ли и ви пунити пушке?", Алијина мајка одговара: „Доста сам их истурила, а камоли да не умијем пунити!". Гласник позива Алију да изађе из куле и подијели мегдан са везировим сином. Опраштајући се, жена херој надвлада жену мајку, она храбри сина: „Ако буде требало гинути, сине, погини јуначки и не осрамоти се", а Златија каже: „Али знај, погинеш ли, виђеће паша и његов бимбаша како се жена умије светити". Наравно правда је побједила. Пао је Алијин супарник, а општи покољ спријечава

Султанов одговор на пријетњу мостарских грађана, који су изјавили „ако се изврши сила над Бијелићима да ће, не само цијели Мостар, него и сва Херцеговина планути силом против султана", и он, уплашен и забринут, наређује мутесафиру да не смије да дира у „љуто гнијездо". И тако се на крају ове позоришне игре све завршава срећно и са свадбеном пјесмом. „Народна саможивост и свијест, која је кроз неколико стољећа пркосила османлијкој власти, нашла је у овој драми своју најљепшу глорификацију".[31]

Користећи се једном баналном и често експлоатисаном фабулом, Ћикићу је романса о Златији и њеној љубави послужила само као повод, као прикладан оквир, као једна пријемчива слика, у коју је он смјестио своје идеје о националној, и не само о националној, већ и моралној, етичкој, историјској разлици између старосједилаца и „туркуша", чврсто увјерен да ће његове концепције изложене на овако популаран начин, у оквирима једне мелодраматичне и сентименталне приче, најприје и најсигурније доћи до срца гледалаца. Отуда код њега и много наивности, и романтичарских натруха, и лирског заноса и патетичних усклика — он је своју драму писао за одређену публику, познавао је њен културни узраст, њен укус, и њене духовне потребе, и зато је настојао да том простодушном гледаоцу прикаже све јасно, прегледно и доступно. У драми нема ни комплексних личности, ни подтекста, ничег загонетног и нејасног, ничег компликованог; ликови су шематизовани, црно-бијели, однос ауторов према њима је личан, навијачки — он јасно и недвосмислено показује на чијој је страни. Сви сценски ефекти сачињени су и срачунати на то да изазову гласно одобравање и ангажовање наивне публике. То је сценска адаптација Ћикићевог националнопросвјетитељског програма комбинована са „Ашиклијама". Или још

[31] Хусејин С. Бркић: Осман Ђикић, Споменица Османа Ђикића, Мостар, 1927.

прецизније, то је пучки театар у пуном значењу те ријечи.

У драматуршком погледу „Златија“ је лоше компонована. Она има прегледну експозицију и много је боља у поставци саме приче него у њеном акционом развијању и коначном разрјешавању. Али упркос свих неравнина, натегнутог приповједања и очигледних конструкција у развоју и расплету радње, драма у појединим сценама плијени својом непосредношћу, топлином и једноставношћу, свјежим дијалогом, живописним и духовитим ликовима (нарочито епизодним, Ахмед, на примјер). „Златија“ има шарм и драгост дјечјег цртежа, искреност наивног сликарства, емотивност и топлину босанске севдалинке; она је написана за публику једног времена, за њен духовни узраст и њено поимање људи и догађаја. Оваквим и сличним романсама о забрањеној љубави, смјештеним у оријентални декор, често ће се доцније користити босански драматичари, и не само они, нарочито између два рата, када је овај фолклорни репертоар имао велики успјех код публике, али ниједан од тих бројних комада са пјевањем („Алмаса“, „Расемин севдах“, „Мошћанице водо племенита“, „Од како је Бањалука постала“, „Џафербегов јемин“, „Иза мушебака“, итд.) често и боље и вјештије компоновани, нису досегли наивност, топлину и непосредност Ћикићеве „Златије“.

Године 1906. вјероватно охрабрен пријемом и успјехом прве драме, Ћикић пише и своју другу „позоришну игру у три чина с пјевањем, из сеоског живота у Херцеговини“, под насловом „Стана“. Рукопис ове драме је загубљен. Из писма Милану Савићу, уреднику Летописа Матице српске, види се да му је Ћикић послао на оцјену и рукопис своје најновије драме.[32] *Савић, међутим, или „Стану“ није прочитао, или, пак, није хтио лично аутору да саопшити свој неповољан суд о драми, јер му Ћикић пише: „Било би ми много милије чути, да*

[32] Архив Матице Српске — Писма, број **19659**.

сте ми јавили да сте „Стану" прочитали и Ваш критички суд о ствари рекли. Али кад већ није тако, полажући доста и на Ваш површни суд, ја се задовољавам и са оним „згодно", надајући се, да ће та оцјена при томе и остати". Савић је предложио Ђикићу да драму пошаље на конкурс за награду из Фонда Јована Наке, и Ђикић је ту идеју прихватио. „Јављам Вам истодобно — пише он Савићу — да пристајем, да „Стану" даднем на расписану награду Матичину и бићу Вам веома благодаран, ако ви рукопис уредите тако, да га сами можете дати на натјечај, те тиме мене опростите посла око тога". Савић је то и учинио, јер видимо да је на сједници Књижевног одбора Матице српске од 29. марта (11. април) 1907. бр. 57 (101) „Стана" додијељена на рецензију Сави Петровићу и Јовану Живојновићу. Четири мјесеца доцније, на сједници од 14. (27) августа 1907. Петровић и Живојновић писмено реферишу о прочитаној драми.

Суд који је изрекао Петровић негативан је и врло кратак, и по њему бисмо тешко могли да закључимо нешто прецизније и детаљније о новој Ђикићевој „позоришној игри". „Спис овај — пише Петровић — има родољубиву и лепу моралну тежњу, а има у њему и неколико занимљивих призора али само дело у целини својој нема драмске ни уметничке вредности, јер је пуно разговора и причања без праве драмске радње. Дело то могло би пре поднети за причу или приповетку, кад би се у том смислу прерадило. У делу има само једна песма од споредне важности, те стога мислим, да није требало спомињати да је дело с певањем због те једне песме. Пошто спис тај нема праве књижевне, ни драмске, ни уметничке вредности, не могу га препоручити за награду".

Оцјена Јована Живојновића је много благонаклонија и, што је за нас најважније, опширнија. Он излаже фабулу комада, и то доста детаљно, набраја сасвим конкретне мане и помаже нам да нешто одређеније и подробније сазнамо о најновијој позоришној игри Османа Ђикића.

Живојновић најприје прича садржај драме, и то по чиновима.

„У првом чину уз преслицу приповеда мати (Бијелопољка) како је умро у кући им отац и два сина за три године, како је њихову Стану заручио био неки Лазо и заклео јој се да ће је узети, па после отишао у војску у Беч где му је капетан наметнуо своју сужницу за жену и зато га произвео за жандара. Стана је много туговала за умрлим и неверником, док се намери Јово, који им је инокоснима помагао у раду пољском, загледа се у Стану и она из поштовања према њему и за љубав матери пође за њега. Од свега тога се на позорници догађа само последња појава, где Јово долази да добије одговор на просидбу, испроси девојку, закаже прстен и свадбу и каже им „збогом" па оде. Тиме се завршава први чин.

Други чин бива после више година. Јово и Стана имају већ дечка од 4—5 година. Удешен је тај други чин овако. Игра коло и наизменице пева се у колу и разговарају они ван кола. Од овиx дознајемо да је Лазо дошао из Беча, па се и сам појављује и приступа Стани. Остао је удов и сада насрће на њу, која не уме да се брани од њега, јер се боји да каже мужу, да овај не би упао у какво зло, јер како „бохмајстор" није у касарни, сада је Лазо велика сила. У разговорима о томе разилази се и коло и напослетку оде и Стана са својом другарицом Анђом. Ту се дакле није ништа догодило, осим што је Лазо пришао Стани и обећао јој довече свратити, а Анђа се позавади са девојкама опака језика.

У трећем чину, Анђин брат долази у кућу Стани да је заштити, али је напослетку остави, јер мора ићи кући да спава, да би сутра могао ранити на посао. Он је девер Стани. Кад он оде, Стана затвори врата и легне поред дечка, али заборави отворен прозор и кроз тај прозор уђе Лазо. Она му се отима и напослетку га изјури сикиром, али јој се он свети тиме што пред кирџијама, који баш туда пролазе, довикује јој: „Збогом јање моје!". Кирџи-

је то кажу Јови, који баш долази из планине и дошавши кући кара своју, по његовом уверењу, неверну жену. То њу изазове на освету, ћутке изађе из куће и Јово онда дозна од њиховог дечка да је Стана сикиром извијала Лазу, који је кроз прозор на силу ушао. Каје се што је вређао своју невину жену, али касно. Стана се враћа и јавља да је овај већ платио за то, а на наивно питање детиње, је ли убила „рсузина", каже да га је убила али и њега — своје дете и ту пада у несвест. То је крај.

Морам признати да је писац веома свесно обрадио свој предмет. Уживео се, утопио се свим срцем у њ. Трудио се и постигао је да му лица природно говоре. Обележио је сваки њихов покрет и све до ситница, шта треба да се види, и ми верујемо да се тако понашају и да тако говоре сељаци у Херцеговини. Допустићемо да је то њихова верна фотографија, али све то није доста, да његово дело буде драма. Прво и прво све је тако епски растегнуто, без радње и живота, који би попунио садашњост. Колико је писац невешт драмским ефектима, најбоље показује то, што на завршетку Јовине просидбе завршава чин тиме, што Јово каже „збогом" и одлази. Уопће иде за тим, да увек очисти позорницу кад завршава чин (на пр. II чин). А то су најгори свршеци за драмске призоре.

Већ основни покретач: брига и страх, који владају главним лицима, нису главни мотори. У драми мора да се креће воља и страст претворени у радњу. Тога овде не видимо све до последњег момента, него се о томе само вазда приповеда. Друго, иако је писац савестан у мотивирању свега што се догађа, није увек сретан у избору мотивације. Да девер мора да иде кући спавати, када му је част снасина у опасности; да Стана забрави врата, а заборави затворити прозор; да баш туда и тада пролазе кирџије и да баш на те кирџије наиђе Јово и да Стана за два минута изађе ноћу из куће, нађе жандара (ваљда је и он заборавио зтворити прозор!) и убије га — то нам све изгледа сувише на-

метнуто. И та се слаба страна налази баш онда, где писац уноси нешто више драматичности у дело.

Зато судим да ће можда ова сентиментална позоришна игра, са локалним тенденцијама против насиља, у дилетантским представама у Босни и Херцеговини имати у народу пљескача и сузних очију, али није заврeдила да је Матица награди.

Познавајући „Ћикићеву „Златију", ми немамо разлога да сумњамо у оцјену коју су Петровић и Живојновић изрекли поводом „Стане". Матица српска вратила је аутору рукопис драме, (постоји потврда „Гајрета" да је текст примљен) и Ћикић као да се помирио са строгом оцјеном својих рецензената, јер драму послије тога нити штампа нити је нуди за извођење.

У то вријеме, међутим, и Ћикићево интересовање како за позориште, тако и за поезију, потиснуто је и угашено великом активношћу коју он почиње да развија на политичком плану. У том потпуном и свестраном друштвеном и новинарском ангажовању Ћикић ће још једном посегнути у драмско стваралаштво, али не да би дао одушка својој „пјесничкој инспирацији", већ у намјери да посредством позоришне сцене, очигледно и популарно, изложи своја политичка схватања. Када је, одмах послије анексије, велики број Муслимана, збуњен, обезглављен и разочаран догађајима, почео да напушта земљу, Ћикић је у „Мусавату" апеловао на своје сународнике да не напуштају домовину. „Не селите, браћо!" — узвикује он са страница листа и покушава својим ватреним ријечима да спријечи сеобу становништва у Турску. У жељи да заустави миграцију, он не само што агитује у новинама већ пише и позоришни комад у три чина „Мухаџир",[33] који у дијалошкој форми

[33] Драма „Мухаџир" није штампана. Сачуван је само њен препис, који се налази у библиотеци Народног позоришта у Мостару. На првој страници овог рукописа стоји биљешка Ахмета Ћикића, који је препис уступио позоришту. „Овај комад написан је 1908. или 1909. приликом покрета на сеобу овдашњих Муслимана. Даван је тог вре-

разлаже Ћикићев страсни апел, и постаје његово: „Остајте овдје!“ И ова драма није ништа друго до Ћикићева варијанта Шантићеве једночинке „Под маглом“. Написана је истим циљем и са истом тенденцијом: отворити очи заслијепљеном и преплашеном пуку и спријечити сеобу.

Први чин „Мухаџира“ представља, у ствари, жучну расправу главног јунака Алаге Љутовића, који намјерава да напусти Босну и емигрира у Турску, са његовим најближим, женом, братом, мајком, комшијом и рођаком, који свако на свој начин и „по својој памети“, покушава да га одврати од те намјере. У једној статичној ситуацији, без догађаја, Ћикић дијалошки, потпуно вербално износи безброј разлога за миграцију *и* против *миграције, он при том потеже низ аргумената и чињеница: социјалних, политичких, вјерских, националних, историјских, психолошких, емотивних — и настоји да што подробније и вјерније постави и освијетли основни проблем: шта је то што људе тјера да напуштају своју земљу? Али Ћикића мање интересују разлози исељавања. Напротив, они му служе као повод за једну страсну и ангажовану акцију против миграције. Писац неће, међутим, одмах да открије своје намјере, већ ће политички вјешто, као искусни агитатор, у први мах тако поставити проблем да и разлози Алаге Љутовића* за *одлазак у Турску добију пуну потврду аргумената, да дјелују што увјерљивије, да буду брањени енергично, да звуче могуће и вјеродостојно — баш као и протуразлози његових противника. Чак се*

мена у Мостару под равнањем рахметли Османа. Оригинала нема, овај препис нашао сам међу старим мојим хартијама истом 1923. године.“ Хусејин с. Бркић пише, у већ цитираном чланку: „Друга Османова драма „Мухаџир“ по својој тенденцији чини једну цјелину са збирком „Муслиманској младежи“, јер има национално пропагандистички карактер. Сјећам се још из ђачких дана, кад смо је први пут овдје извађали. И ова драма је без драмске технике, али са племенитом националном тенденцијом, да сузбије сеобу која је, била започела послије анексије Босне и Херцеговине“.

чини, на крају чина, послије жучне расправе, да је Алага Љутовић у праву што је резолутно одбацио све сумње, невјерице и неизвјесност, и што је дефинитивно одлучио да оде у Турску, „јер је тамо наш мили цар, наше јарко сунце, наш свијетли султан", и јер ће бити „сто конака далеко" од ове швапске Босне.

Други чин слика живот у туђини. У задимљеној и мрачној кафани на периферији Цариграда скупљају се босански емигранти („мухаџири"), људи који су некад имали „свега и свашта", а сада немају ништа, „осим ово мало живота за који им нико не би дао ни паре". Гладни су, беспослени, болесни, десетковани; полиција их прогони, власт шиканира, изгубљени су у страном свијету, без наде и излаза. Међу њима је и Алага Љутовић. Сједе, тупи, безвољни, разочарани, ојађени, прижељкују хљеб, дуван, топлоту, сањају о својој кући, тугују над својом судбином. Ћикић намјерно најмрачнијим и најдрастичнијим примјерима разбија илузије емиграната, он свјесно тражи и износи грозу и ужас људи који су напустили своје домове, и који су због тога проклети и осуђени на пропаст. Његова је слика натуралистичка и доведена до најгоре могућег стања. А када Алага исприча своју мрачну и крваву емигрантску калварију у којој не само што је изгубио имање и новац већ му је нестала и жена са дјететом, а он сам је без правог разлога, провео двије пуне године у затвору, у „проклетој авлији", онда та његова животна исповијед личи на ужасну нарицаљку. А његове оптужбе дјелују још страшније, јер долазе од човјека који је у тај „нови живот" у тај „рај и срећу" вјеровао предано и страсно и који је у туђину дошао пун илузија и надања.

У том разобличавању „емигрантског пакла" Ћикић иде до краја. Алага случајно налази и препознаје изгубљеног сина и открива своју жену, која живи у насилном и дивљем браку са неким Черкезом. Затиче је у дашчари, „у калу", остарјелу, болесну, полумртву, на самрти, способну једино да

изусти своју посљедњу жељу: „спаси сина и води га у домовину".

Уносећи елементе мелодраме, Ђикић је настојао да створи такве сцене које ће својом емотивном густином и интензитетом најефикасније и најбрже дјеловати на публику. Позориште за које он пише има једину намјеру — да спријечи миграцију, и зато је „Мухаџир" налик на ангажовани сценски плакат, има ударност политичке агитовке, искључиво намијењен одређеној ситуацији, у поводу једне немиле и тешке појаве у животу народа. Драма је уосталом и написана по поруџбини.[34] *Оно што је Ђикић ватрено заступао на страницама „Мусавата" прилагођено је сад позоришној сцени. Своје новинске написе он је преточио у дијалоге и слике и тако написао једну сценску репортажу, која је само проширила идеје и разлоге његовог политичког дијеловања. И зато је ова драма најубједљивија тамо гдје из ње говори народни трибун, вођ и политичар, у страсној дебати против сеобе, у тренуцима убјеђивања, а неувјерљива на оним мјестима кад драмски аутор покушава да заплетом и ситуацијом, значи средствима драматургије, развија фабулу и ствара напетост. Ђикићеве позоришне игре су углавном наративне, у приповједању оног што је било или што ће бити, без догађаја и изненадних обрта, теку праволиниски, споро, да би се на крају изгубиле и угушиле у пребрзој и немотивисаној радњи.*[35] *Јунаци Ђикићевих драма су само носиоци одређених теза, гласноговорници, ли-*

[34] Abdullatif у напису „Књижевна оставштина Османа Ђикића", Гајрет, 1912, 9—10, стр. 154—155, пише да је Ђикић „Мухаџира" написао на *позив* Муслиманске читаонице у Мостару, „која га је први пут приредила са приличним успјехом". Драму је приказала и позоришна дружина Топлака-Реметинског 1910. године, приликом свог гостовања у Мостару.

[35] Ова примједба се нарочито односи на трећи чин који показује Ђикићеву неспретност и несналажење кад је у питању акционо развијање фабуле. И он сам је то осјетио, јер је „имао намјеру да преради трећи чин, који му се није свидео, али то није учинио". (Abdulatif, op. cit.)

ца помоћу којих писац расправља и излаже своје ставове.

Обузет својим политичким радом и друштвеним обавезама, окупиран писањем за новине, сав предан остваривању свог националног и просвјетитељског програма, Ђикић није ни имао времена „да дâ себе, свој сложени и развијени душевни живот“, нити је могао да савлада драмску форму на начин који би његовим позоришним играма обезбиједио трајнију вриједност. „И покрај тога и нарочито стога: средина у којој је живео: неваспитана, што више ни национално освештена, вечито под утиском мртвог и тако простог и тако обичног живота. Средина наших конзервативаца, људи побожних и млаких, људи убијених собом и догађајима споља, људи који не желе више ништа но да проведу свој живот тихо и мирно. И у таквим приликама, опкољен и стегнут таквим људима, он и нема кад да се озбиљно преда студијама да проживи како и колико треба, да изађе из круга баналности и несавремености која господари огромном већином наших редова. Он се предаје широкој социјалној реформи муслиманског дела нашег народа и заокупљен политичким идејама он свој лепи таленат раскива у ситан новац“.[36]

Тражећи најефикаснија средства дјеловања, Ђикић је прво напустио поезију и писање стихова, а затим и рад на драми, и сав се аскетски посветио остваривању својих идеја водиља: „реформа у политици, реформа у политичко-културним назорима, реформа у социјално — класним и економским приликама међу босанско-херцовачким муслиманима“.[37] *Живећи у „босанској пустоши“, међу „умртвљеном масом“, Ђикић је схватио, послије година лутања и тражења, да његов програм може да оствари једино нова генерација. И он се сав окренуо омладини, „њој је посветио своју снагу, љубав и пожртвовање, оставио све, заборавио сво-*

---

[36] Боривој Јефтић: Последње песме Османа Ђикића, Српска Омладина, I/1913, 5, 103—104.

[37] Хаџи Хамид Сврзо, op. cit.

је властите интересе, своје ја, и сав се предао тешком и мучном послу око васпитања оних од којих је хтио саставити праву војску".[38]

У том страсном, даноноћном ангажовању сагорио је његов таленат и његов живот. Није оставио за собом пјесничко дјело трајније вриједности, није написао драму која би ушла у саставни дио нашег позоришног репертоара, није успио да проживи „како и колико би требало", па ипак, „без праска, труба и застава он је у малом низу година направио велике националне линије". Његов рад, иако данас, на раздаљини времена, по много чему немјерљив и неухватљив, по својој вриједности „сигурно спада међу најбоље националне радове што смо их овдје учинили у посљедње вријеме".[39] *И зато се његово пјесничко дјело и његово драмско стваралаштво и није могло другачије посматрати и анализирати него кроз призму његових политичко-социјалних реформи, као нека врста конкретних и практичних помагала у његовим пропагаторским и просвјетитељским настојањима, као један* вид *његовог* друштвеног ангажовања.

Јосип ЛЕШИЋ

---

[38] Јован Палавестра, op. cit.

[39] Владимир Гаћиновић, op. cit.

П Ј Е С М Е

ПОБРАТИМСТВО

ПЈЕСМИ

Уздижи се пјесмо моја,
Из пламених српских груди,
Смјело лети кроз крајеве, —
Гдје год сл'јепи гуслар гуди.

Уз гусала јасне звуке,
Гдје год чујеш да се поје,
Ту слободно спусти крила,
Ту ћеш наћи браће моје.

Ал' међ' њима ако видиш
Ко те кривим оком гледи,
Тог се клони! Изрод то је
Тому Демон стопе сл'једи.

Уздижи се пјесмо моја,
Из пламених српских груди,
Смјело лети кроз крајеве, —
Гдје год сл'јепи гуслар гуди!

ХИМНА

Срба Муслимана

Хај, нек јекне пјесма лака,
Чедо нашег срца, жарка,
Нек напуни св'јет!
Мис'о наша света чиста,
Кô прољетно сунце блиста,
Кô априлски цв'јет.

Нек одјекне, нек се ори,
Наша нам је душа збори,
Појмо сложно ој!
Света вјера нам не крати
Именом се својим звати,
Љубит' народ свој!

Појмо пјесму, браћо мила,
Правда ј' увјек побједила,
Правду воли Бог.
У помоћ ће Аллах бити,
Свету своју милост слити
Врху праведног.

Појмо пјесму, нек се вије,
Нека братску љубав сије
Кроз наш завичај!
Српска вила ено хити,
Да нам ловор-вјенце кити,
Појмо сложно хај!

ПОЗДРАВ ДОМОВИНИ

Славна земљо, гн'јездо славно,
Љутих тића — соколова,
Херцег-земљо, мајко моја,
Мајко мојих прадједова.

Здраво да си! Здраво били
Кланци твоји, крши твоји,
Над којима мутни облак
С' громовима љутим стоји.

Твоју слику, мајко мила,
По сред живог срца храним,
На камену мачем оштрим
Да те чувам, да те браним;

Да те браним; на твом кршу,
Гдје се јато гуја сплеће, —
Да зажежем зв'језду сјајну,
Да заблиста зраком среће.

Од тог зрака да оживи
Твојим небом пјесма врела,
И замири цв'јетак мира
На висини твога чела . . .

Па гледајућ', како слава
Из мртвог те санка буди,
Да издахнем цјеливајућ',
Твоје чело, твоје груди.

ЈА САМ МЛАДО ХЕРЦЕГОВЧЕ

Ја сам младо Херцеговче,
Д'јете рода јуначкога,
За народ ми срце бије
Кô у дједа милог мога.

Ја сам младо Херцеговче,
А то ми је име дика,
Јер сам синак див-јунака —
Прослављених осветника!

Ја сам младо Херцеговче:
Једнако ми срце куца,
И гдје с' лахко коло вије,
И гдје дуга пушка пуца.

Ја сам младо Херцеговче —
До гроба ћу храбар бити:
За свој народ, име свето
Приправан сам и крв лити!

СРПСКА ВИЛА

У румену зору, кад зв'јездице сјајне
На пучини неба плаветног се гасе,
Кад гримизом зоре небеса се красе,
Тихо лебде зраком гласи пјесме вајне.

Одаклен се крећу, ко л' то тужно поје?
У зорицу рујну, кад све миљем гори,
Кога тако туга у грудима мори,
Да с уздахом прати гласе пјесме своје?

— Са врлетних гора, што се к небу дижу,
И кô вјечни стражар непомично стоје,
Гдје 'но сури орô вије гн'јездо своје,
Они тужни гласи одатле се нижу.

А дјевојче оно распуштених власи,
Што бескрајном тугом по ст'јењу се креће,
Свенулога лица, кô јесење цв'јеће,
А болне јој груди тргају уздаси.

То је српска вила — вила рода мога,
Она ону пјесму милотужну вије,
Што у рујну зору, сунца јарког прије,
Разљева се дверим Свемира тихога.

Она оно тужи за слободом светом,
И с болнијем срцем гледа грозне муке,
Што под тешким бичем душманове руке
Роб их сноси тужни, спутан узом клетом.

Ох, не плачи вило! Утри горке сузе!
Јер већ сунце мило и нама се рађа,
Брат се с братом мири, престануће свађа,
А Србин ће стрести опет тешке узе!

НА ГРОБЉУ

Дивно и мило свануло јутро,
МИЛЕНЧЕ јасне прољетне зоре,
Сунашце јарко весело сија
И злати небо — бескрајно море.

Природа ц'јела раскошјем блиста,
Мирисни лахор тихано пири,
А мали булбул пјесмице слатке
Кроз двери зрака у небо шири.

Овога — тако прекрасног јутра,
Ка гробу пођем прадједа свога —
Да скинем, тугу и чемер љути
На хладној раци са срца свога.

У гробље дођох, — мирно је свуда,
Ни живе душе не можеш чути,
Мирисно цв'јеће свуда се шири,
Пјевица слатких пуни су кути.

Лагано ступах на зелен-трави,
Док нађох башлик прадједа свога,
И сједнем доље на траву меку,
А суза капље са ока мога!

Туде сам плак'о и низ'о јаде,
Хладноме гробу, пепелу светом,
Док санак тешки на ме се свали
И заспах, тугом обузет клетом.

Из гроба тад се уздиже сјенка,
Прилика мога прадједа мила,
У десној руци, мач јој се блиста,
А л'јеву тешким ланцем је свила.

Ево ти — рече — пробери, шта ћеш?
Слобода ј' једно, а ропство друго,
С једним ћеш ув'јек господар бити,
А с другим вјечно зваће те: слуго!

Похитам брзо и мач јој кинем,
Ово је моје, повичем смјело,
А сјена ближе приступи к мени
И пољуб спусти на моје чело . . .

Ја срећан скочим са мачем голим,
Но вјетрић дуну, а санак пр'ну,
И сјенка неста — свуда је тихо,
А мени туга опет се врну.

НА ШЋЕПАН — ГРАДУ

Суро, високо ст'јење у небо главу диже,
И мутним оком гледа у мрачне бездане дőље,
Одакле тихим шумом кристална Буна гмиже,
И тече кроз цв'јетне башче и дивље, голе дȏље.

На врху оштрог ст'јења, гдје ор'о шири крила,
У давно некада доба диз'о се бијели двор,
Славнога Херцега ту је палача некада била,
А сада пустош је мртва — џиновски црн је збор.

Ту су се некад давно шириле цв'јетне башче,
И грање мирисне липе густи је стерало хлад,
А сад се по дивљем кршу гдје која сјенка драче
Опазит једва може, — све мртво туђе је сад.

О, свете рушевине, што сваки дан се губе,
Живота твога знаци у понор в'јечности тавне,
Да ли ће опет с' тебе затрубит бојне трубе,
И засјат' зраке јасне слободе оне давне!!

ПРЕД ОСВИТ

Млађано се срце разиграло моје,
А ватрена душа жарким пламом гори;
У грудима више јади се не роје,
Нити чемер горки душу моју мори...

Пресахле су сузе уздаха и јада,
Радосница суза на мом оку блиста,
Моје младе груди препуне су нада, —
Кô капљица росе душа ми је чиста.

Ено, свиће зора и кô златни санци
Просипљу се зраке свјетлости и моћи,
Да и наши сури огрију се станци,
Пошље дуге таме, пошље дуге ноћи.

Разбраћена браћа љубе се и грле,
И у коло лако загрљена стижу,
То је српско коло — коло браће врле,
Што срушени бедем свете слоге дижу.

Са врлетних гора кличу српске виле,
И уз гусле пјесме слободарске вију,
Славе братство браће, једнокрвне миле,
Једнокрвне браће — вјеровања трију...!

МОЛИТВА

Мјесец жеже св'јетле муње,
А зв'јездице кандиоца,
На пр'јестоље Васионе
Сједа тиха, мајска нојца.

Са врхова зелен — гора
Повили се вихри лаки,
И са шарног, росног цв'јећа
Свуд разн'јели мирис слатки.

Са мирисне старе липе,
Севдалије булбул вије,
Драгани их својој прати,
Што с' у грању руже крије.

На све страни чари струје,
Крас и миље свуд се љева,
Ал' се моје срце ледно
Тим блаженством не загр'јева.

Чемерни се уздух диже,
У даљине хита сиње:
Тамо, гдје се вапај вије
Мајке моје — домовине.

А с' мунаре у то доба
Побожан се езан вину:
— Аллах екјбер! Аллах екјбер!
И одзвони кроз тишину.

— Аллах екјбер! Аллах екјбер!
Ја понављах свете р'јечи;
Велик ти си свети Боже,
Од свега си ти највећи!

Куда год се поглед вине,
Величину све ти прича;
Васиона ц'јела тврди
Савршенство Твога бића!

Све, што моје око гледа,
То су дјела твоје моћи,
О, моћан си Створитељу
Б'јелог дана, црне ноћи!

У прашину црвак падам,
Надмоћности славећ' твоје;
Дај ми искру светог плама,
У ледене груди моје!

Божанствену милост твоју,
Излиј, врх мог завичаја,
Хој, избави Српство моје,
Од вјековног, ропског ваја!

САН

У дубокој тмини полуноћи глухе,
Васиона ц'јела кад се у сан сведе,
Кад и вјетрић усне на гранчице сухе,
На небеском своду зв'јездице блиједе.

Љепша, него зора у гримизној този,
Кад прољетног јутра с истока се јави,
Злаћане се власи разасули њојзи
Полунагим т'јелом, а на њеној глави

Од румене руже, љубице плаветне
И бијеле лале в'јенац од три боје,
Крилата дјевојка, сред ливаде цв'јетне
У сну ми се јави, б'јеле руке своје

Притискујућ' она на пребујне груди,
Као пој анђела, пуну рајског миља
Помјешану тугом пјесмицу разбуди,
И кроз поноћ н'јему дуго ју је вила.

Појала је славу предја мојих давни',
И моћ Србинову Душанова доба,
Појала је храброст бориоца славни'
С' Косова крвава, — Србинова гроба.

А кад туга веља помути јој очи,
Из очију када горка суза лину,
А из грудих њени кроз тишину ноћи
Пун чемера уздах кад се к небу вину,

— Тад запоја раздор браће једнокрвне,
Што рад вјерске мржње крвнички се клаше,
Тад појаше дјева оне дане црне,
Кад брат брата клетим душманином зваше.

И умуче пјесма, изумр'јеше гласи,
Сред ливаде шарне, као мрамор сињи,
Гледах дјеву бајну, вихор са уздаси,
С' грудих јој се вије зрака по пучини!

И за тренут она стајала је тако,
К'о статуа ледна без животног знака,
Док јој око опет заблиста се жарко,
И на лицу засја пуна наде зрака.

Тад јој поглед благи на менека паде,
И лагано своја разви б'јела крила,
И кад мени стиже, покрај мене стаде
И рече ми: ја сам твога рода вила!

— Трновита ј' стаза, којом ти се крећеш,
Ал' пут к правди ув'јек препун је тешкоће,
Устрајно ступај, срећно њега прећеш,
А будућност љепша, пуна среће доће.

Устрај, не очајај, света ј' стаза ова,
Аллах вјечни даће и браћа тровјерна
Вјером разбраћена, збратиће се с' нова,
И винуће српским колом загрљена.

А с' истока рујна заблистаће зора,
Чиста, као чедо кад на свијет пане,
А слободе поклич про поља и гора
Напуњаће миљем све Србинске стране. —

То изрече вила, па у облак пр'ну,
А с' очију мојих сан се тешки диже;
Звјездице се сјајне по небесим трну,
Славуј зори химне милогласне ниже.

СТИШАЈ СЕ СРЦЕ БОЛНО

Стишај се срце болно, не лупај тако јако,
Не кидај груди моје!
Доста је туге више, Демонов страшни пак'о
Већ гаси огње своје.

Чељусти његове клете гутати неће више
Невину жртву роба,
Јер тешким и леденим ланцима, што 'но му груди свише,
Дошло је задње доба.

С' врлетног нашег ст'јења брже ће звуци трубе
Забрујат' тихим зраком,
И роб ће с лица свога клевете сапрат, грубе
Са својом крвљу млаком!

ЦРНОЈ ГОРИ

Црна Горо — кршевито ст'јење,
Кршно ст'јење, врлетно камење,
Гн'јездо славно тића — соколова,
Станче љутих лава и дивова!

На твом кршу, што се к' небу вије,
Луч слободе ув'јек јасно сије,
Љута бура петстољетног мрака,
Угасит јој не би кадра зрака.

На твом кршу, крвљу пошкропљену,
Српско цв'јеће нигде не увену,
Српска слава на камену твоме
Вјечно сјаше роду србињскоме.

Са твог крша, са високог кама,
Вјечно брује струне на гуслама,
С' твојих хриди пјесма слободарка
Весело се диже пут облака.

Здраво да си гн'јездо соколово,
Црна Горо, сунце Србиново,
Здраво твоји неприступни кланци,
Што их сиви скривају облаци!

Здраво да си храбри Црногорче,
Српска дико, несвладљиви борче,
Штитиоче српскога имена,
Сјајна зв'јездо српскога племена!

Здраво рода узданицо свога,
Љути змају крила огњенога,
Див-јуначе, српска славо стара,
Храбри синче, храбра Господара!

ДУШМАНИМА

Не, никад неће, ко се Србом зове,
Пред вама стрепит', нит се молит вама,
Нећете препаст' очи соколове
Овога св'јета најжешћим мукама!

Јуначка крв му још кроз жиле тече,
У грудма још му храбро срце бије,
Душмани клети, никад Србин неће
Пред вашим ногама да с' кукавно вије!

Он ће да сноси трпељиво узе,
И муке тешке мирно ће да гледа,
Ал' никад цигле из ока му сузе
Да кане, Србин опазит' вам не да!

Ал' тешко вама, кад трубе бојне
Забрује зраком чило, са свих страна,
И поклич врео ријечи убојне
Заори: У бој! у бој на душмана!

ОПРОШТАЈ

Са истока зора пуца,
По небу се зв'језде гасе,
А ја тужан земљо, мати,
Морам с' тобом растајат се!

Ох, опрости сину твоме,
Невоља га љута сили,
Да напусти ст'јење твоје
И патнички род премили!

Ал' кад јекну ст'јењем твојим
Бојне трубе, мила мати,
Ето сина, да за зајам,
Твом душману зајам врати!

ЗБОГОМ, ЗБОГОМ...

Б'јесно јури мамни коњиц,
У даљину носи мене,
Б'јесно јури и оставља
У облацим твоје ст'јење.

И пошљедње већ се хриди
Из мојега ока губе,
Пошљедње ме зраке сунца
Домовино, твога љубе.

А из врелих грудих ми се
Пуна бола пјесма диже,
И на твоје ледне груди
Отаџбино, мајко стиже.

И кроз вале тиха зрака,
Трептећ', љуби твоје каме,
Са уздахом узврелим,
Да ти задњи поздрав јаве!

Б'јесно јури мамни коњиц,
У даљину носи мене,
А уздах се бола диже:
Збогом, збогом, кршно ст'јење!

ИЗ ТУЂИНЕ

I

Ноћ је тиха; мајско доба
Ведрим небом зв'језде сјају,
Сва природа кô да дише
У анђелском загрљају.

Попухива вјетрић н'јемо —
Мирис цв'јећа к небу диже;
А булбулов гласак слатки,
До сводова неба стиже . . .

Сва природа миљем блиста,
Тајанственим гласом збори,
Поточић се кроз ливаду
Шарну вије, и жубори.

Сваки стручак зелен-траве,
Сваки камен, дрво, вода,
Жељно мотре, жељно гледе,
Пут небеског плавог свода.

Све молитву скромно шапће,
И Вишњем је Богу прати;
Све му с' диви, све га слави,
На толикој благодати.

Ал' је моје срце ледно,
Кроз њег љута бура пара-
Сред толиког бож'јег дара,
Сред природног тога чара!

Јер удаљен од свог рода,
И од свога дома света,
Тамно ми је ведро небо,
Мајско доба — зима клета!

Oj, ти, света Херцег-земљо!
Херцеговче, слатки брате,
Из даљине братац вјеран,
Врелом душом поздравља те!

II

Јесење је јутро пало,
Сву природу сумор свио;
Једном сунце затрептало,
Ал' га одмах облак скрио.

Мртва јесен зимом пр'јети,
Вихор кида лишће свело,
Пустош сиња св'јетом лети
И на моје пада чело.

А из грудих, пуних студи,
Болани се уздах диже,
И мртвијем зраком блуди,
И на твоје ст'јење стиже.

И љубећ ти ледне груди,
С уздахом се пјесма слива —
Што је синак мајци буди,
Ког даљина крије сива.

МОЈЕ СУЗЕ

Ти плачеш, славују мили,
За сунцем благога маја,
За цв'јетцим мирисне руже,
За густим сјенкама гаја!

Ал' уздах и суза врела,
Што на твом оку блиста,
Пресахнут' врло ће брзо,
К'о мајска росица чиста.

Јер ти ћеш на лаки' крили'
Пучином винут' се зрака,
И опет крајеве наћи,
Гдје цвјета ружица слатка.

Гдје бисер-поток се блиста,
И зефир мирисни пири,
Природа гдје се ц'јела
Раскошјем весело шири.

Ал' горке и вреле сузе,
Из ока, што мојег' цуре,
Ни сунце утрти неће,
Ни љуте студене буре.

ЊЕГ. ЦАР. ВЕЛИЧАНСТВУ СУЛТАНУ — АБДУЛ ХАМИДУ ХАНУ II-оме

(Приликом ђулуси хумајуна 1899 год.)

Сваког једног сунце грије,
Нама Вишњи два је дао —
Једним с' неба, а другијем
Са земље нас огријао.
Ти си земско сунце јарко,
Султан-царе, наша мајко,
Ти нам гријеш срца наша:
Падишахум чоклер јаша!

Ко би јоште пребројао
Јасне зв'језде неба плава,
Ко л' би твоја доброчинства,
Којим вјечно опсипава
Рука твоја, народ цио,
Подједнако, оче мио!
Жаром горе срца наша:
Падишахум бинлер јаша!

Свет је данак данас сван'о
За сав народ царства Твога,
Јер ће данас да прослави —
Ђулус моћног цара свога.
Данас ће ка Творцу св'јета,
Молитва се уздић' света,
Твога царства са свих страна,
За свог цара — за Султана!

Свет је данак за сав народ,
Па и за нас Србадију,
И у нама срца данас
Јаче горе, јаче бију,
Груди су нам пуне миља,
Султан-царе, мајко мила!
Огњем гори душа наша:
Падишахум чоклер јаша!

Са пр'јестола високога,
Славне куће Османлијâ,
  Да на Твојој мудрој глави
Таџ витешки јоште сија!
Да још дуго Твоја слава
Свијет био обасјава,
Бога моле срца наша:
Падишахум бинлер јаша!

БРАНКУ

Као поток кроз травицу меку
Твоја пјесма умилно се креће,
Па ме њиха дивотнијем санком,
И мирише к'о планинско цв'јеће;

О, дивно ли твоја пјесма звони!
Дивно ли ме опаја и снажи!
С њом ми душа крили се и диже,
Па св'јетове надземаљске тражи.

Са усхитом ја у јави видим
Твојих снова остварена јата;
О, гле, коло једнокрвне браће —
Братска рука братску руку хвата!..

ЗМАЈ Ј. ЈОВАНОВИЋУ

Ти, што дичном српском роду
Зажди лучу св'јетла плама,
И уздиже српску славу
Слатким звуком у пјесмама;

Ти, што скиде зв'језде сјајне
Са површја небескога,
И расв'јетли себи путе
До Парнаса — рода свога.

Здрав нам био! . . . Син кршева
И гудура, мрачних гора,
Херцегове земље сјетне,
Земље бола и вихорâ —

Прислушкујућ твоје пјесме,
Што их пјева коло вила,
Кад се браћи једнокрвној
Јавља свјетлост — слога мила —

Теби кличе: Бог ти дао,
Па бијела твоја вила
Опјевала српску славу,
Славу, што је некад била!

ВУКУ СТ. КАРАЏИЋУ

(Приликом преноса костију му из Беча у Београд)

Са свих страна, гдје год Србин живи,
Твом помену ловор-вјенци лете,
Па и овај прими славни Вуче,
Што га моја млада душа сплете!

У том в'јенцу узалуд би било
Тражит' златом исплетених грана,
Јер тај в'јенац ништа друго није,
Него моја душа раздрагана.

Низ година, што 'но се је сплео
У даљини изнад гроба твога,
Кô да бјеше ланац тешких мука,
Туђе легло — срца леденога.

Ал' ти гредеш својој земљи сада,
Своја земља лагана је рака,
На твом гробу неумрли Вуче,
Мирисаће српска ружа слатка!

МОМЕ ПОБРАТИМУ

(С. А. Карабеговићу)

Не клони духом! Кад удес љути те гања,
Ил' судба кивна чемером груд ти пуни,
Не пуштај сузу, из ока да се труни,
Ил' уздах лети из срца растргана!

Уздигни чело и смјело св'јетом гле'ни,
Пркоси храбро удесу црноме своме,
И злобну радост на срцу душманскоме
Утрни брате, а груд им опелени!

Не клони духом! Света је стаза ова,
И ако трње по њој се оштро стере,
Аллах је хтио да судба изабере
Тебе, да наврћеш руже на трнове!

Не клони духом! Свијетом смјело гле'ни,
Пркоси храбро удесу црном своме,
И злобну радост на срцу душманскоме
Утрни брате, а груд им опелени!

КАД ЦИКНЕ ШАРА . . .

(М. С . . . у)

Кад цикне шара, и убојни мачи
Обоје крвљу кршно ст'јење твоје,
О, тада, тада и ја ћу се таћи
Балчака св'јетле димискије своје.

Ал' прости мајко, домовино мила,
Прва је жртва, што од мене мрије
— Син срца твога ког си одгојила
На срам и жалост кршева твојије'!

МУНИБУ АЛИЧЕХИЋУ

*(Умрлом 5. јулија 1900 год.
у цвијету младости 22. год.)*

Остави нас и ти веће,
Зар ти неби жао св'јета?
Не зажали зар ни чари
Цвијетног премаљета?

Не зажали цв'јеће росно,
Ни слађано булбул-тиче,
Нити шевин глас умилни
Кад поздраве зори кличе?

Не зажали сунце јасно,
Ни мјесеца срма-зрака,
Ни звјездице златног руха,
Ни лахора крила лака?

Ал' не жали! Свијет овај
Шарена је варка само,
О чију се, о љепоту
Сви ми људи заварамо.

Дође л' прољет, љето бујно
И заигра срце нама,
Већ је љута зима туна
Оштрог даха са бурама!

Мириснеш ли цв'јетак свјежи,
Премаљеће што га гоји,
Већ га сунца жар сажиже,
И на грани свен'о стоји!

Сладиш ли се пјесмом слатком,
Што је вију тице мале,
Јесен мртва већ се шири,
И тичице одбјегале!

Озари л' те сунце јарко,
Ил' с' осмјехне мјесечина,
Ил' затрепте зв'језде златне,
Већ се вије облачина!

Све ј' пролазно, часовито,
Постојано ништа није,
Св'јет је овај варка само,
Незаслужан жалити је!

Не пожали! Љепше краје
Нашао си од овије',
Гдје чар бож'јега савршенства
Раскошјем се вјечно вије.

Не пожали јер Бог вјечни
Да те није миловао,
Млађана те не би тако
У свој џенет ни позвао!

Не пожали за свијетом,
Гдје се људска злоба плете!
Ти се радуј! — Браћа твоја
Лију сузе и жале те!

ПРВИ СНИЈЕГ

Ноћ се крили тавна, облачине густе
По небу се нижу кô валови мора,
Н'јемо леже поља и дубраве пусте,
Мртви санак влада; нема живог створа.

Не трепери мјесец, нит' звјездице сјају,
Нити славуј своју слатку пјесму вије,
Пустош влада свуда: у брду, у гају,
Љута бура цичи — први снијег вије.

НА РАСТАНКУ

(Прва пјесма)

Збогом мила душо —
Љубави једина,
У даљину сад ти
Одлазим Емина.

Ал' у срцу носим
Слику твога чара,
Да ме у туђини
Сјетног разговара . . .

Ал' опет ће опет
Добри Аллах дати —
Па ћемо се скоро
За на в'јек састати.

У ђул-башчи гдје 'но
Слатки булбул поје,
Ја ћу љубит опет
Медне усне твоје.

И слушаћу шапат
Рајскога ти гласа
И срећан ћу бити
К'о и прошлих часа!

ПРВИ ПОЉУБ

Ноћ је тиха — мајско доба,
Површином неба ведра
Безброј зв'језда у свом лету
Раширило златна једра.

Мјесечина мека сија
И од ноћи данак гради,
А лагани вјетрић пирка
И природи санак слади.

Сјетни булбул у ђул-башчи,
На румене руже грани,
У небеса пјесму вија,
Да опчара мјесец сјајни.

— Така ми се нојца усни
Једном усред зиме црне,
Кад 'но вије, када мрзне,
Кад од леда тица трне.

— Ах! та ми је нојца тавна
За то бајна, за то мила, —
Јер пољубац први у њој
Пружи мени моја вила!

ЕМИНИ

Витка стаса, као јела
У облаке што се вије,
Обрашчића, на којима
Расцвале се руже двије.

Очи твоје, очи чарне,
Као јасне зв'језде сјају,
Ја сам срећа по сто пута
Кад ме мило погледају.

Та дивна си кô хурија
Понајљепша из ценета,
Ти си мени Емо мила,
Ц'јело благо овог св'јета.

Па још само кад помислим,
Да си ћерка рода славна,
Што се није препадао
Најжешћијех од душмана.

О, ја знадем да ти срце
За дом мили ув'јек бије,
Да ти око због невоља
Његовијех сузе лије.

Па зар има на свијету
Срећнијега Аллах роба,
Од Османа — усне твоје
Што у свако љуби доба!

У ПОНОЋИ

Поноћ је; све слатки санак крије,
Над земљом лебди тишина и мир;
Бл'једи мјесец са висине сије,
А н'јемо пири лагани зефир.

Све муком мучи, све санак скрива —
Пољане, шуме и цвијетни гај,
— Лађан поток кроз траву се слива,
И шумећ' блиста као сребра сјај.

Почива земља, почива цв'јеће,
И слатких тица умук'о је пој;
Ал' мени санак на очи неће, —
— Мисао моја ув'јек лети к'њој.

СЈЕЋАШ ЛИ СЕ

Сјећаш ли се јоште мила,
Оне ноћи звјездане —
Кад под ђулом, први пут ти
Љубнух усне слађане!

Мјесец нас је бл'једи глед'о,
И слао нам см'јешак свој,
А око нас мали булбул
Вијао је слатки пој . . .

Лаки лахор пирио је,
И лепрш'о твоју влас;
А поточић бисер капље
Расип'о је око нас.

Ах, то бјеше срећа права,
То бијаше прави рај;
Ал' сунчане зраке св'јетле
Учинише миљу крај!

МОЈА РУЖА

Све уморно лежи, мртви санак снива,
И земља и људи и природа ц'јела,
Увело је цв'јеће, маглуштина сива
Суморна је крила над земљицом свела.

Не чују се звуци славујева гласа,
Нити бруји фрула веселих чобана,
Све уздише тужно у мртвилу часа,
Свуд се шири пустош — пустош бесконачна.

Али у мом врту румен-ружа цв'јета,
И у пркос зиме и оштрога мраза,
Њено лице бујù; а невиност света
К'о сунашце сија с' рујних јој образа!

ГЛЕ, ЗВЈЕЗДИЦУ...

Гле, звјездицу ону сјајну,
На пучини неба плава,
Што злаћаном зраком својом
С оком ти се поиграва!

— Онако се очи чарне
У драгане моје сјају,
Кад весело са пенџера
Мој долазак поздрављају!

Гледај, рујну зору, када
Са истока помаља се;
И сводови неба плава
У гримизу кад се красе.

— Онако се румен проспе,
Ђул-образом миле моје,
Кад стидљиво на мој образ
Спусти слатке усне своје.

О, ТИ! . . .

О, ти, што ми искру свету, —
Љубавнога првог плама,
У горући огањ створи, —
Слађаним ти са уснама!

Што раствори груди моје,
И запл'јени срце врело,
Када оно први пута
Љубнух твоје алт'н чело!

Слатким узам што ме спута,
И учини робом мене;
О, ти поста господаром
Моје душе заробљене!

О, слатко је робовати —
Теби душо, душе моје,
У тамници твојих груди,
У веригам руке твоје!

НА ОСВИТКУ ЗОРЕ

На освитку зоре рујне,
Кад се рујем исток лије,
Слушао сам пјесму слатку,
Што је мали булбул вије.

Слушао сам и опчаран
Често пута ја бих сио
У мекану дјетелину,
Те се пјесмом заносио.

Али јутро, кад сам чуо
Твоје гласе, чедо моје,
Од млађаних, врелих груди
Отргло се срце моје.

Отргло се и отишло
Са рајскијем гласом твојим,
И пред тобом ја без срца
Ево, мила, сада стојим!

Ох, врати ми срце моје,
Ил' му гдјегод кутак пружи
У анђелским твојим груд'ма!
— Б'једни Осман, да не тужи. —

НОЋАС САМ ТЕ ОПЕТ СНИВ'О

Ноћас сам те опет снив'о,
Султанијо, срца мога,
И у сну сам ја ужив'о,
Часак миља блаженога.

Ти бијаше бајна, мила,
Кô анђелче лакокрило,
На ме си се насм'јешила,
Кад ти љубнух око мило.

Ал' када те ја на вреле
Винух пијан груди своје,
Ја осјетих двије стр'јеле,
Гдје ранише срце моје!

*

Кô румне-руже у премаљеће,
Крилима својим лахор лађани
Мирисну круну када покреће,
И пољуб њојзи пружа слађани.

А она стидно главу обара,
Гранчице своје земљи повија,
И своје груди њему раствара,
И тако цвате — тако с' развија.

— Онако моје чедо милено,
Дражесну своју главу приклања,
Кад њено бајно, лице румено,
Додирне пољуб с'мојих усана!

УЗДАСИ

I

Ја уздахнух; из уздаха
Никоше ми пјесме ове;
Ја их шаљем оном само
Несрећником ко се зове.

Нек их чита ко кроз тмину
Изгубљено лане зове,
Ал' никаква гласа нема,
Да му с' оно одазове!

II

Испод мене тихо шуме
Хладне Буне бисер-вали,
А још тише лелуја се
Мој лагани чунић мали.

Поноћ тиха; изнад мене
Безброј зв'језда шири крила,
Око мене већ све снива
Под копреном санка мила . . .

Ал' са једног ближњег грма
Кроз зрак тихи булбул-тиче
Рајским гласом пјесму једну
Пуну бола, туге кличе.

Ој, булбуле, друже туге,
Ходи, на мој чунић мали,
Не би ли нам тешки јади
У друштву се утишали!

III

Љубио сам некад премаљеће мило,
И звјездано небо и вечери мајске,
Љубио сам некад све, што 'но је л'јепо —
И цв'јеће и пјесме булбулове рајске.

Сад најволим тмину, помрчину густу,
Моја душа нађе само покој тада;
Јер слободно љубим онај цв'јетак свели,
Што 'но јоште на њу мене сјећа млада!

IV

Давно ми је записано тужну,
Гдје се судба ц'јелог људства пише:
— Овај роб ми нек вјечито тужи,
И до гроба јади и уздише! —

И ја морам, да се покоравам —
Бож'јој вољи и Усуду своме,
Јер у Левхи Махфусу што пише,
Није дато изм'јенит' никоме!

V

Не гледај ме, л'јепа дјево,
Дигни с' мене страсни глед!
Јер у мојим младим грудим
Није срце, него лед!

Не гледај ме, јер љубави
Угасн'о је моје плâм,
Моје срце није друго,
Него туга, чемер сâм!

VI

Ох, да ми је сузу циглу,
Да из ока мога кане,
Да ми души измученој
Бар за један часак ла'не!

Али, оклен сузе мени?
Када све се исц'једише,
Несрећнога часа оног, —
Кад ме од ње одвојише.

VII

Зар баш никад љубнут нећу,
Оне медне усне више?
Зар Усуди вјечну тугу
Баш меника досудише?

Шта Аллаху скривих јадан,
Да ме казни љуто тако,
Те ме тужна без милости
У вјечити врже пак'о!

VIII

Ноћас у сну снивао сам,
Гдје крај мене она сједи,
И очицам рајске дражи,
Гдје у мене тужно гледи.

А када је привих себи,
Она рече тужно н'јемо:
Љубимо се, драги, у сну,
Кад на јави не можемо! —

IX

Ја нијесам више, ко' сам прије био —
Пун младићке снаге и огњеног плама;
Мој дух није више тако смион, чио,
Што се диже к небу сунчаним зракама.

Што узл'јеће гори у облаке густе,
И разгледа муње, што се с дусима боре,
И смјело се спушта у крајеве пусте,
Гдје авети црне страшну пјесму оре.

Што на хитрим крилим лагано се вине,
Гдје бисерни вали Гангесови хује,
И разгледа тамо перивоје дивне,
Гдје вјечито пјесме булбулића брује.

Ја нијесам више, ко сам прије био,
Пун младићке снаге и огњеног плама;
Мој дух није више тако смион, чио,
Што се диже гори сунчаним зракама.

Његова су крила сломљене веће,
У пленице он је од уздаха пао,
И суморно лежи, никуд се не креће,
У окову том је сасвим малаксао.

X

Јучер виђох мило лане
Пошље дуго негледања,
У хаз-башчи, под ружицом,
Гдје о нечем будно сања.

Клонула јој глава мила,
Низ млађа'не груди њене,
Као ружин цв'јетак бајни,
Кад од топлог сунца све'не.

Можда она сањала је —
О биједноме мени таде,
А ни знала није тужна,
Да је гледам кроз ограде.

Ох, гледах је, ал' шта хасни,
Само уздах што се буди,
Кад не смједох пр'јећ ограду
И на њене пасти груди!

XI

О, како тужне успомене рађа,
Чеврма она, што 'но ми је даде,
О, каквом тугом и чемером горким
Напуња моје боне груди младе!

Срце ми клоне и престане бити,
А кроз груд ледну уздаси се вину,
Када је стиснем на огњене усне,
Те кад је врелим пољупцем додирну.

И као пијан: махнито, без св'јести,
Љубим је, љубим без конца и краја,
И твоја слатка ја осјетим уста
И сањам, да сам сред твога загрљаја.

И видим тебе, мој анђеле мили,
И твоје бајне препознајем очи;
И све ја видим око себе оно,
Што оне красне гледао сам ноћи.

Ал' кад се пренем, ох, шта видим тада —
Чеврму твоју, гдје притискам страсно
На своје груди и на усне вреле
И гужвам оно везиво ти красно.

И тад ми опет узбуркане груди
Напуне силниројеви уздаха,
И ув'јек тужна проламају мене,
Кад видим спомен нашега севдаха.

XII

Сјетно поје булбул мали
На ружиној грани витој,
Још сјетније в'јетрић пирка
По травици валовитој.

Тужно плове зв'језде јасне
Ведрог неба по пучини,
Још тужније мисли моје
Разл'јећу се по даљини.

Oj, остан'те мисли моје,
Не тргајте груд ми ледну,
Јер су пуста мјеста она,
Гдје ја љубљах ону чедну.

У хаз-башчи ђул је свен'о,
Нема лонџе оне више,
Под којом сам некад слуш'о,
Гдје крај мене она дише.

Пресан'о је бистри поток,
Што ми жеђцу често згаси,
Све је пусто, вихор само
Долијеће са уздаси'!

КАПЕЛА

(Лудвиг Уланд)

Капелица гори стоји,
У долину гледа ти'о,
На ливади, крај потока
Доље пастир поје чио.

Тужно звони мртво звоно,
А дирљиво пратња поје,
А весела пјесма тихо
У долини с' вије доље.

Ка гробу се носе гори,
Они доље веселе се,
О, пастирче, и теб' једном
Тужна пјесма пјеваће се!

ЋЕРКА ЦАРА КРВОПИЈЕ

На високој хриди, гдје с' облак одмара,
Оклен сваког јутра златна зора шара,
Гдје сунашце јарко јасне муње жеже,
Из давнина сурих ту рујине леже.

И кад поноћ тавна развије мраке,
И раскрили санак своје мреже слатке,
Са високе хриде — са рујина тавни'
Свечан мир раскида вапај неки тајни,

И тај вапај тајни, препун бола веља,
Називају људи из околних села —
Плач цареве кћери, а рујине пусте
Скривена бршљана у сплетове густе

Остаци су веле, двора велеславна,
Што се диз'о гори у времена давна,
Којему господар цар је један био,
Што сваки дан, веле, крв је људску пио.

Он је држ'о чету — од сто оклопника,
Што мотраше ув'јек озгор са видика,
И је л' који витез најахао туда,
Убојна га чета опколи од свуда.

И за часак тужан у ропство је пао,
(Осуду је цара сваки четник знао), —
Одмах су га клали и крв му хватали,
И носили цару у златном пехару.

И једнога јутра у освитај дана,
Тек синула бјеше сунца луча рана,
У бусије чета засјела је ова,
Крвопији цару изгледаше лова.

Кад се зачу пјесма двору не далеко,
А испаде момче на коњицу неко;
Од сухога злата у се гледат' не да,
Мач о њему виси крвавога гледа.

Кад га спази чета радосно покличе:
„Добро си нам дош'о, млади коњаниче!
Немадосмо лова већ толико дана,
А жедноме цару не прија ни храна.

Цару крвца врела из твојега т'јела,
Рухо злата чиста, што на теби блиста
Нама!" У то витез на коњицу стиже,
Крвожедна чета на ноге се диже.

Ал' витезу младу не поплаши с' око,
Мач од паса трже и кô сиви соко
У цареву чету нагони коњица,
И рубити поче главе убојица.

Доста чету бјеше проредио веће,
Кад копље једно убојно долеће,
Један четник бјеше за ст'јену се скрио,
На соко-витезу нишан саставио.

Ал' нишана копље не погоди свога,
Већ витезу уби коња виленога!

Мртав коњиц паде, а под њим остаде
Витез племенити, тад чета похити,
И свезав' му б'јеле руке обадвије,
Одведе га цару, што крв људску пије.

Крвопија царе кћер је им'о красну,
Као мајски цв'јетак, кô зорицу јасну,
И то јутро она са прозора свога,
Гледала је призор боја жестокога.

Јунаштво је вид'ла лијепога витеза,
За којијем љубав изненада сveза,
И одмах се дала у слађане снове,
Како црне очи љубиће његове.

То мишљаше она док је витез чили
На коњицу бјеше вилинскијех крили',
И њезиног оца, цара крвопије,
Разгањаше чете по хриди кршније!

Ал' кад коњиц паде, и л'јепог витеза
Крвожедна чета оковима свеза,
Тад јој уздах вељи груд напуни младу,
И у тешком она поче цвиљет јаду.

Знала ј' тужна шта му цар, отац јој спрема,
А у њега ником смиловања нема,
Ал' се опет спреми, пред њега изађе,
И завапи: милост! али је не нађе.

— Зар ономе милост, кој' ми чету поби!
Одговор од оца кратак, суров доби,
А када му она љубав своју рече,
И пред њега вапећ на кољена клече:

Као љуто зв'јере цар бијесом плану:
„Смиловања нема, крв његову врану
Данас ћу да пијем!" На целате вика:
„Закољ'те ми оног л'јепог коњаника!"

— Милост, оче, милост! молила га ћерка,
— Знаш, милости нема никад у менека!
Суров цар јој збори, на целате вика:
„Закољ'те ми оног л'јепог коњаника!"

Крвави целати изведоше роба,
Тишина је мртва баш кô у сред гроба.
Љуто гвожђе звекну, витез мртав паде,
А царева ћерка пред свог оца стаде:

— Доста крви срце попило ти ј' веће,
Ал' витеза овог знај, напит' се неће!
Рече и потеже ноже из њедара,
И са њима оца у срце удара.

Цар крволок паде, душу врагу даде,
А прекрасно лане, чедо зоре сјајне,
Мртву драгом паде на крваве груди,
Сузам ране пере, пољупцим га буди.

Ал' лијепи витез остаде без даха,
А царева ћерка сред чемер уздаха
Двор напусти кобни, у ком витез паде,
И међ' дивље зв'јери у гору се даде.

И од тог дана, кад год поноћ пане,
И свемиром санак царевати стане,
У двор дође она витезу виш' раке,
Грозне сузе лије све до зоре јарке.

И од тога плача и вапаја тога,
Бојаху се људи краја околнога,
И жив нико није смио изаћ' гори,
И за кратко царски опустјеше двори.

Премнога су од тад прохујала љета,
Нестало је оног кобног двора клета,
Да је био само зидина свједочи,
Ал' и сада сваке боговетне ноћи
Вапаји се вију и људи се боје
Примакнути гори, гдје рујине стоје.

КРЧМАРИЧИНА ЋЕРКА

(Лудвиг Уланд)

Три младића хладну пријеђоше Рајну,
И сва три у једну свратише механу.

„Имате ли пива доброга и вина
Крчмарице, гдје је ћерка вам једина?“

„Имам добра пива и вина чистога,
А кћи ми сред одра лежи мртвачкога.“

Када сва три на то у собу су пали,
И на црном одру дјеву угледали,

Први младић приђе, с'ње подиже вело,
И гледећ је збори тужно, невесело:

„О, када би јоште ти живила млада,
Како би те страсно љубио од сада!“

Други младић приђе, лице јој покрива,
И враћа се натраг, па је оплакива:

„Ах, на одар смрт те положила клета,
Ја те вјерно љубљах од пр'је тол'ко љета!“

Трећи младић приђе, подиже је гори,
Усне љуби бл'једе, па јој мртвој збори:

„Од вазда те љубљах, љубим те и сада,
Вјечно ће те љубит' моја душа млада!“

ВИЈЕНАЦ

(Лудвиг Уланд)

Дјева једна цв'јеће брала,
У цвијетној у дубрави,
Из зелене шуме њојзи
Дивотна се жена јави.

И пријазно пришавши јој
У власи јој в'јенац сплеће:
„Још не цв'јета, ал'ће процваст',
О, носи га дјево, сведје!“

Кад је дјева понарасла,
И у ноћи тихе, јасне
Кад љубави сузе ј' лила,
Просу вјенац пупке красне.

А када је млади војно
У наручје страсно вину,
Пољупци се расцвјеташе
У вијенцу дјевојчину.

И на скоро на свом крилу
Красно чедо љуљушкаше,
А у в'јенцу свенуломе
Златни с' плоди показаше.

А кад њену љубав прекри
Ледног гроба црна тмина,
К'о јесење жуто лисје
Разасу се влас њезина.

Мало за тим, па и она
У гроб тавни с' в'јенцем паде;
Ал' ну чуда, јер плод њезин
Као њежан цв'јет остаде.

ПРСТЕН

(Лудвиг Уланд)

Једног јутра витез један
Про дубраве спјеши цв'јетне,
Да ли му је вјерна драга —
У мисли се дао сјетне.

„Мој прстене драгоцјени,
Аманете злата мога,
Реци мени, како стоји
Вјерност срца њезинога?“

Ал' кад на њег поглед баци,
С прста му се прстен смаче,
И кроз траву про ливаде
Скакућући бјежат заче.

Он се брзо руком маши,
Ухватит га хотијаше,
Ал' цвијеће засјену га,
Прстен травом скрит бијаше.

То је глед'о соко један,
Мирис-липе са врхова,
И на лаки' крили' слеће
До прстена витезова.

Узе прстен и изви се
Кроз слојеве зрака тиха,
Да му отме златан шићар,
Дружба га је окупила.

Ал' ни један не доби га,
Испусти га озгор соко,
Витез виђе, када паде
У језеро предубоко.

Слетише се рибичице,
Па са њиме игру чине,
Док из ока не ишчезе,
И утону у дубине.

„Oj, прстене, у дубрави
Тебе вара цв'јеће, травка,
Oj, прстене, тице мале
Носају те валом зрака!

О, прстене, у језеру
Вијају те рибичице,
Мој прстене, тако л' причаш
Вјерност моје вјеренице!“

КРАЉЕВА КЋИ

(Лудвиг Уланд)

Ћерка краља од Шпаније
Један занат хтједе знати!
И даде се да научи
Б'јело рубље шити, прати.

И кошуљу прву кад је
Више мора испирала,
Са руке јој прстен паде
У дубине морских ва̂ла̂.

Она бјеше нежна мома,
За прстеном плакат поче,
У то доба туд наиђе
Витез један — красно момче.

„Да т' извадим прстен дјево,
Шта би мени за то дала?"
За то бих ти један пољуб
Млад витеже, обећала!"

Витез свуче рухо своје,
И зарони у дубину,
Први пут и не виђе
Златну бурму дјевојчину.

При другоме свом роњењу
Витез прстен опазио,
А при трећем, мору сињем
Мeђ' валима се удавио.

Кћи краљева нежна мома,
Почела је опет плакат,
И својему оцу дође;
„Нећу више учит' занат!"

ДИЛБЕР — АЈКА И ГОНЦА — АЛЕ

I

Гледао си у прољеће
Пољем жито таловито,
Кад му лаган вјетрић креће
Мирис-крилом класје вито.

Видио си зв'језде јасне,
И мјесеца св'јетле зраке,
Кад у мајске ноћи красне
Слазе цв'јетцим на састанке.

Мотрио си рујну зору,
Кад с истока помаља се,
И по сињем неба мору
Гримиз вео развија се.

Али шта је виткост жита,
Кад га лаки вјетрић дирне,
Спрам виткости стаса вита
Дивног чеда од Удбине?

Шта је мјесец, зв'језде сјајне,
И њихове св'јетле зраке,
Спрам св'јетлости оне пламне
У погледу Дилбер-Ајке?

Шта је гримиз зоре јасне,
Кад заплови са Истока,
Спрам румене кћерце красне
Диздар-аге Удбињскога?

II

Са свих страна просци слазе,
튜Диздаревом б'јелом двору,
Шаљу бурме и алмазе, —
Просе Ајку — мајску зору.

Просе аге и спахије,
Капетани и везири,
Силне паше, пашалије,
И бегови и емири.

Ал' никога Ајка неће,
Аманете све повраћа;
Њојзи љепше цвјета цв'јеће
Изван двора и палача.

— На врлети сурој гори,
Опала се кула вије,
Из ње Ајки зора зори,
Из ње јарко сунце сије.

Тамо њене мисли лете,
Тамо јој је душа млада;
За зидине њене свете,
Три удбињска дала б' града.

Ту је њено ц'јело благо,
Ту је злато закопано,
Ту камење њено драго —
Црнооко момче врано.

За њег живи, за њег дише,
За њ' јој срце само бије;
Ал' на грудим чемер њише
Мјесто пјесме ашиклије.

III

Тиха нојца шири крила,
На земљицу сипа санке,
Кад на башчи зашкрипила
Пр'јеворница браве танке.

И лагано прикрада се
Кроз капиџик момче врано,
А из траве подиже се
К'о анђелче чедо бајно.

— — — — — — — —
— — — — — — — —

Св'јетле зраке мјесец скрену,
У ђул-башчу хладовиту,
И обасја по ћимену
Зелен траву валовиту.

На тој трави сједи Ајка,
Диздарева јединица,
И шербета пије слатка
С драганових јагодица.

— — — — — — — —

Тихо пирка вјетрић лаки
И крадомце грли цв'јеће,
И још тише Дилбер-Ајки
С груди уздах узлијеће:

„Мој драгане, рано моја,
Зашто судба да нас дјели?
За што кула није твоја,
Кô мог бабе двор бијели?

Аллах свијух нас створи,
И једнаке свих учини,
Па што Але сад да двори
Диздаревој госпоштини"?

Гонџа-Але гласе слуша
С усана јој шапат пије,
У миљу му плови душа,
Ал' чемером срце бије:

„Дилбер Ајко, бисер цв'јете,
Ја сам слуга баба твога,
Ни мислити не см'јем свете
Мисли, срца млађанога!
— — — — — — — —
— — — — — — — —

IV

Са истока зора руди,
У гримизу исток плива,
Сунашце се из сна буди,
Груди земље да цјелива.

А кад сунце крило крену
И разасу зраке јасне,
Диздарево двору скрену
У ђул-башче оне красне.

По ћимену зраке просу,
Ал' их одмах натраг вину,
Јер у мјесто бисер-росу,
Златном зраком крв додирну.

На ћимену лежи Але,
А до њега Ајка мила,
Усна усну додирује,
Око њих се крв разлила.

Једно друго сред севдаха
Избавило од уздаха.

ПАСТИР

(Лудвиг Уланд)

Лијепи пастир гони стадо
Испод краљског сјајног двора,
Дјевојче га гледа младо
Са висине, са прозора.

Па му вели благо, мило:
„О, да смијем сићи доље!
Како с' б'јели стадо чило,
Како л' цв'јеће румено је!"

Њој пастирче оздо збори:
„О, када би сићи хтјела!
Како т' лице рујем гори,
Како л' ти је рука б'јела!"

Сваког раног јутра он је
Туд са стадом пролазио,
И ув'јек би злато своје
На прозору опазио,

И он би јој каз'о ти'о:
„Здраво, љепа краљска ћерко!"
А озго би гласак мио,
„Благодарим драги, рек'о."

Зима с' диже, пролет слази,
Цв'јећем поља ишарата,
Испод двора он пролази,
Ал' не нађе свога злата.

Јаким гласом пастир грмну:
„Здраво краљска кћери красна!"
Глас духова њему с' врну:
„Ој, љубави, збогом јасна!"

МУСЛИМАНСКОЈ МЛАДЕЖИ

I

МОЛИТВА

Велик ти си, Боже Силни,
Величину све ти прича!
Моћан ти си! Све говори
О моћности Твога Бића!

Велик ти си! Моћан ти си!
О, Ти, који Свемир створи!
Небо, земља, сунце, мјесец
И на небу зв'језде гори,

Све су дјела Твоје Моћи!
Све свједоче Тебе Бога, —
Човјек, зв'јере, дрво, вода,
Камен, срца студенога!

Величину Твоју, Боже,
Васељена слави ц'јела.
И ја, црвак, нице падам,
Гледајући Твоја дјела.

Сеџде чинећ Твојој Сили,
Молим Ти се, Боже Свети,
Благослови мој завичај —
Ово ст'јење и врлети!

Благослови ст'јење ово,
Аллах, Аллах, Боже Силни, —
Нек се вјечно туна ори,
Мујезина глас умилни!

Света вјера Муслиманска
Нек нам вјечно срце грије!
Не дај Боже, густа тмина
Свјетлост сунца да сакрије!

II

ДЕРВИШ

Кô сиње бескрајно море, усијан пјесак се стере,
Виш' њега ломача гори и рига жераву живу;
Клонула природа ц'јела и стоји без наде, вјере
У даљни живот, бесвјесно страшној смрти на позиву.

Никаква дрвета нигдје, ни једног осјенка нема,
Гдје но би уморен путник спокојно одахнут мога',
Нит' хладног извора, што 'но слатки му напитак спрема,
Одавно испи га жедни плам сунца огњенога.

Суморним, пôмртвим кроком, по живој жерави гази,
Сиједу погнуо главу, сунце га огњено пржи,
Без нада нарав је ц'јела, ал' дервиш на божјој стази,
У Бога својег се нада, и вјеру у њ' чврсту држи.

Његово усахло око, што самрт пред собом гледа,
Ни једном не плану гњевом нит' усна његова када
Похули Свевишњег Бога; с опекла лица ми бл'једа
Прочитат није се мог'о ниједан изражај јада.

И гледај, када га већем и задња напусти снага,
И нога поклекну слаба и св'јест мрачит поче,
На врео пијесак клече и усна прошапта блага:
„Опрости грешнику мени, о, Вишњи, свијета Творче!"

И погле, у томе часу, гдје челом пијесак таче,
Хлађани студенац профри и бујно око њег' цв'јеће
Разави крунице шарне а булбул појати заче
У грању лиснатих хурмâ и дивно зацари вече.

Клунули дервиш се прену, душа му оживље
с нова,
На сеџêде Аллаху паде, на дар му захвали већи.
И пријеђе ужитку тога раскошног благослова,
Што му га издашно Аллах Свевишњи удијели.

О, вјерни, никада немој у Бога изгубит наде,
Нит' хулит Свевишње Име на рубу пропасти твоје,
Јер Аллах куша нас често и многе патње нам даде,
Ал' никад сурвати неће у пропаст вијерне своје.

III

ХАЗРЕТИ ИБРАХИМ (ал. сел.)

Прва пјесма

1.

На пр'јестолу сухог злата
Цар бабелски Нимруд сједи,
И мрачнијем оком сјајну
Великаша киту гледи,
Што око њег' н'јемо стоји
И запов'јед очекива.
Све је тихо; сва дворана
Кô да тврдим санком снива.

Наједанпут Нимруд холи
На своме се трону маче
Све га с пажњом слушат стаде,
А он 'вако зборит заче:
„Од времена неког, веле,
У Бабелу, граду моме,
Занешењак неки да је
У маштању сулудоме,

Измислио нову вјеру,
И јединог неког бога
Пропов'једат започео
Измеђ' св'јета бабелскога.
И тај луда јоште прича,
Да бог његов свемогући
Свијету је послô њега
Да га правој вјери учи!

Ја сам тога пејгамбера
У тавницу вргнут дао,
А вас, слуге двора мога,
Ја сам на збор данас звао,

Да му казну досудимо,
Какву правом заслужује
Онај, што на нашу вјеру
И светиње наше пљује!“

То изрече Нимруд холи,
На робове своје вика:
„Извед'те ми из тавнице
Ибрахима хапшеника!“
Мир завлада; сва дворана
Опет муком замукла је,
А покретом н'јемим свита
Допадања знаке даје.

Мир, тишина, гласа нема;
На једанпут свију очи
На једноме сташе сужњу
У дворану што укрочи —
Чела ведра, ока бистра,
И ма да га узе путе,
С лица му се пр'јекор чита
Нема боре забринуте.

Чврстим кроком он до сјајног
Нимрудовог приђе трона:
„Нешто си ме звао, рече,
Владаоче Бабилона?“

Ћути Нимруд сред пр'јестола,
Ћути свита изокола.
Наједанпут гласом руге:
„Погледајте, рече, слуге!
Посланик нам то је бога,
Саздатеља свемоћнога!

То је онај, рад кога сам
И позвô вас, слуге моје,
Да му једну казну дамо
Кô заслужна свеца што је!

Ја предлажем на спалиште,
У пепео нек се створи,
Та бог његов свемоћан је,
Неће дати да изгори!“

На спалиште, на спалиште,
Послушно се свита сложи,
Нимруд вика на робове
Да се одмах ватра ложи!

2.

Под Бабелом, тврдим градом,
Гдје се Фурат р'јека лије,
Распламсô се грдан огањ
У небо се пламен вије.
Изокола, на све стране
Притиснуо народ поље,
Наспрам огња тамо блиста
Нимрудово пријестоље.

С нестрпљењем све то чека,
И на сјајни престô пази,
— Што га нема? — Све се пита,
— Што цар више не долази? —
Наједанпут рог одјекну,
Шапат неста — Нимруд иђе,
Лахка чета коњаника
Из Бабела тад изиђе.

Међу њима сав у злату
Јаше Нимруд б'јесна ата,
А за њима џелат води
Ибрахима завезата.
Мир, тишина на све стране,
Цио народ нице паде,
Своме цару, тиранину
Оданости знаке даде.

И пр'јестолу блиставоме,
Кад злочести Нимруд стиже,
На рукам га свита сјајна
На високо мјесто диже.
И с осм'јехом пуним злобе
Тад џелатим знаке даде —
А Ибрахим сред ломаче,
У чељусти огња паде.
„Сад нека ти помоћ даде,
Моли твога вишњег бога!"
Подругљивим гласом рече
Нимруд срца злочестога.

3.

Под Бабелом, тврдим градом,
Гдје се Фурат р'јека лије,
И посљедњи пламен врели
Страшног огња изумрије.
Ал' што стрепи народ цио,
У бабелском равном пољу,
Што л'је Нимруд тако таван,
На златноме пријестољу?

— Гле, ломачи посред жара,
Здрав и читав Халил* стоји,
Чела ведра, ока бистра,
На поругу Катил' своји:
О, вијерни, што Вишњега
Запов'једи сл'једиш Бога,
У највећој опасности
У њ не губи нада свога!

* Халил-Хазрети Ибрахим

IV

Друга пјесма

„Исмаил, о, мили сине,
Чуј оца ријечи свог! —
Свевишњи ноћас ми на сну
Запов'јед дао ми Бог:

Да тебе жртвујем, синко,
У курбан Свевишњем
Да л' ћеш се покорит хтјети
Том емру Божијем?"

„О, оче, Ресулу Божји,
Вјера ми је кô тврди кам!
И свака Божија жеља
Да ј' правда, ја тврдо знам!

С тог' никад противстат' нећу
Божјим емрима ја!
Пођимо, што прије нек' с' сврши
Запов'јед његова та!"

Ибрахим вреле је сузе
Од ока пролио свог,
Ал' ипак извршит пође
Запов'јед што м' даде Бог.

И чврсто кренуше они,
Нит тужни мого̂ је плач,
Гушећ се у сузам мајке,
Срца се њиховог таћ.

„Богу се покорит треба!"
Љубећ је, рече јој син.
А мајка, наричућ горко,
Корак је сл'једила њин.

И посл'је дугога пута
„О, сине, станимо, мој!
Овдје ће, по Божјој вољи,
Бит гробак хлађани твој!"

Исмаил покорно стаде
На оца запов'јед свог.
„О, Боже — мољаше мајка —
Сина ми сачувај мог!"

А кад је видјела тужна,
Да молбе залуд су све, —
Ибрахим јер мач већ трже,
Завапи: „Још немој, не!"

И тужна побјеже мајка,
Да сина не види свог,
Гдје гине под љутим мачем
Од оца рођеног свог.

И Халил роњаше сузе,
Виш' сина стојећи свог,
Ал' емру покорит с' треба
Што Вишњи даде му Бог.

И стеже очинско срце,
И оштри потрже мач,
Ал' гвожђе с' не хтједе св'јетло
Синовљев врата му таћ'.

И три пута трзаше мача,
Да сина жртвује свог,
Ал' мач му не хтједе оштри
Наума извршит тог!

Па кад је трећега маха
И тврди расјекô кам,
„О, Боже!" — завапи Халил —
Шта тужан радити знам?

Зар и кâм мекши је тврди,
Већ т'јело дјетета мог?
Шта згр'јеших, о, Боже, теби,
Да патим од гњева твог!?"

Наједном с висине сиње
Тајанствен зачу се глас:
„Ја Халил! Свевишњи Аллах,
Пратио ј' милошћу вас!

Видио је оданост многу,
Код тебе и сина твог,
Праведан, он није хтио,
Да сина жртвујеш свог!

Већ пусти Смаила, сина,
Њег' Божја изабра моћ,
Те славни, велики народ
Од њега ће на свијет доћ.

Дијете ти пусти своје,
А овна ти жртвуј тог,
Ког ти је, о, изабраниче,
Спремио Свевишњи Бог!"

И кад се окрете Халил,
Он спази низ брдо гле,
Гдје један сиђе се ован,
И право ка њему гре.

И овна узевши тога,
Курбан га учини ту;
И хвалу срдачну рече
Свевишњем Господу.

V

ХАЗРЕТИ ИСА (алејхи селем)

Прва пјесма

Божија воља је била и Мејрем дјевица чиста,
Што никад мушка је рука са страшћу дотакла није,
Мушко је родила чедо, са чела нур му блиста,
Са лица његовог светог божанска свјетлост сије.

Свемоћни створитељ онај, који је Адема дао
Немајућ оца ни мајке, такођер Свемоћу истом
Без оца Исâ-а створи, ал' језик безбожан, зао
Гнусне је пришио лажи породу овом чистом:

„Мејрема, Ханина ћерка, што храму служаше
светом,
Гр'јешне је имала везе са старим Зекеријетом,
И чедо родила јучер!" Гласови лећаху летом,
И гадне клевете одсвуд на њу се стјецаху јатом.

И залуд обрана свака у доказ чистоће своје,
Не хтједе вјероват нико ријечи праведне њене —
„Без оца не роди с' нико, па ни то копиле твоје!"
Језици викаху злобни, кричаху гријешне жене.

Ал' Мејрем сношаше грдње и лажи, што с' на њу
бљују,
И свето доjаше чедо, што божја воља јој даде,
Та р'јечи нису кадре, да њену чистоћу струју,
За коју Свевишњи Аллах и Свемоћ његова знаде.

Ал'дана једнога, када свјетине руља је ц'јела
Безбожном псовком и грдњом бијесно нападат
стаде,
И кад је у свом б'јесу у камен затрпат хтјела,
И већ из невјерне руке кад први ударац паде —

„Не гр’јешите, гријешни људи, нит Вишњег срдите
Бога!
— Благо им Мејрем рече — јер Божја воља је
била,
Да дјева породи чедо, а ето дјетета тога,
Питајте г’, нек само каже: да ли је код мене хила!“

„Зар д’јете говорит ум’је? А кад би и чудом знало,
Кô и сав свијет би рекло, биједно копиле да је,
И оно само би тада са нама праведно стало,
За казнит мајку му гр’јешну, како ’но заслужна је.“

И руке с’ дигоше опет, д с’ хите камењем на њу,
Ал’ чуда Свевишњег веља! Рука им гријешна
стаде!
У малој kољевци тај час кô сунце јарко плану,
А д’јете благијем гласом овакве ријечи даде:

„Не гр’јеш’те, гријешни људи, Божија воља је
била,
Да чиста негр’јешна дјева без оца менека роди,
Аллах ме на земљу посла, да таму, што ју је свила,
Разагнам, и људе на пут изведем, што у рај води!“

Кô урлик да страшног грома из неба ведрога јекну,
У свима задрхта срце, кô ледене посташе ст’јене,
Блесасто гледаху д’јете, те р’јечи које ’но рекну,
Нит’ ико да камен баци прот’ове пречисте жене.

О, вјерни, никад немој, да у моћ посумњаш Бога.
Јер моћ његова веља, све кадар учинит он је,
Да дјева породи чедо додира без мужевскога,
Да д’јете прозбори мало, које ’но тек рођено је,
Сâм он је учинит могô, а други жив нико више,
О, не дај срцу, вјерни, да сумњом у Бога дише!

VI

Друга пјесма

1.

„О, Иса, Мејремин сине, што Вишњи милости своје
На те је излио многе — пејгамбер дао ти да си,
У име Божије пођи и у зло огрезô што је
Свијет, поучи добра, а од зла црног га спаси!“

Кад Исâ Бин-Мејрем доби Свевишњег запов'јед ову,
Крете се кроз села, граде, истину причат заче —
И дванаест пристаде људи науку уз његову.
Али страх: да ће се наук Исатов раширит јаче

На штету закона њиних, невјерни бојећ се много,
Р'јешише једнога дана, да с' Исâ уклони с' св'јета.
Ал' знали нијесу, гдје би Бин-Мејрем наћи се могô,
Јер скривен бијаше негдје. Ал' душа погана, клета

Митом се поткупит даде, невјерним скровиште рече —
Од дванаêст присташа њег'вих, што за њег само су знали
Већ један издајник бјеше и вјечно проклетство стече,
Ал' Божја праведна казна на њег ће да се свали.

Именом Јуда-и-Шемун издајник овај се зваше,
Он рече невјерним мјесто, гдје Исâ скривен је био,
И група с' безбожна крете, Исата оковаше,
— Жива га распети треба! — Суд му је изречен био.

2.

И дан је одређен био кад ће се безбожно дјело
Над светом извршит главом, и ето, освано је
вeћe, —
Сав Кудус за то је дозно и масом пучанство ц'јело
Са свих се страна мјесту, гдје ће се разапет, креће.

И ето, крвника чета са светим већ стиже сужњом, —
Тешки га окови путе и гвожђе студено бије,
А руља безбожног св'јета с псовком и грдњом
ружном
На свето лице му пљује и лажи стотине лије.

И ма да пред собом гледа распеће које га чека,
И самрт које му грозну у страшним мукама збори,
На чело његово мрачна ни једна не паде сјенка, —
Ведра он ступа лица, на коме нур Божји гори.

Он гледа благијем оком, из кога љубав се чита,
На руљу погану, злобну, што с'на њега камењем
хита;
А усна шапуће благо: „о, Боже, гр'јешним им
прости,
Јер они не виде св'јетла из таме незналости!"

3.

Високо с' распеће диже, које је безбожна рука,
За божјег Ресула дигла. Око њег' у дивљем јеку,
Радостан усклик се ори невјером слијепог пука,
А псовке, клевете и грдње ко р'јека погана теку.

И часак посљедњи ту је; већ с' рука џелатска диже
Да свету подигне жртву. О, Боже, моћ ти је веља!
А правди граница није! Кад часак одређен стиже,
Слушајте, читачи мили, невјерна свјетина ц'јела

Код ока слијепа поста, нит' може видјети чуда,
Што г' Аллах учини Вишњи са својом Свемоћу
вељом —

У лик се Исатов створи за тренут невјерни Јуда,
И међу џелатима крвним стајаше пред распелом.

А Исâ Божијом моћу невиђен у небо прхну,
Да милост ужива Божју док св'јета овога траје,
А када безбожна рука изврши осуду црну —
Разапе невјерног Јуду, мислећи Исâ да је!

О, Вјерни, вјеруј у моћи, што Бог их Свемоћни има,
И правду његову вељу никада с' ума не смећи!
Знај, да ће за добра дјела Бог дати награду свима,
А за зло, знади, да сваки праведну казан ће стећи.

VII

ХАЗРЕТИ МУХАМЕД (ал. сел. ве селам).

Прва пјесма

„Мухамед треба да умре, друге нам чаре није,
Учуват ако смо вољни законе наших пређâ,
Наука његова јера све више гнијездо вије,
А стара наша вјера је сваки дан све то бљеђа!

Медина и јесте с нама сред крвне одавна свађе,
И ако Мухамед успе и међ' њих из Меће оде,
Они ће примит га радо и љута б'једа нас снађе,
Јер тада још жешће свађе и крви ће да с' роде.

Убити што пр'је га треба, и једног не час'мо часа,
Још ноћас нек се дјело сврши, а да за убицу
правог
Хашими-кабила не би добила никаква гласа,
И крвцу тражила за крв, то ће мо од рода сваког

По једног изабрат борца и сви ће ударит скупа,
На кућу његову ноћас и њега убити на сну!"
Бул-Ђехел овако рече, а ц'јела потврди група
Мисао његову гњусну и наум ту нечасну.

И што би длан о длан лупнô спреми се крвника чета,
И кроз ноћ густу и н'јему пред кућу Свечеву паде;
Све снива тврдијем санком, ал' Вишњи Створитељ
св'јета
Не снива. И сваку тајну на небу и земљи знаде.

И Аллах запов'јед даде Ђибрил-алејхис-селаму
И он се на земљу спусти, у кућу Свечеву паде,
О крвном науму гњусном мушрићком вијести
дâ му,
Медини да иде божја запов'јед рече му тада.

Милосник тај час се спреми, ал' чета крвника веће,
Пред кућу бијаше стигла, са свих је опсјела страна,
И шапат чуо се злобни: „што живље бѐли виш'
неће,
Сутра ће мртве му очи зорица љубит рана!"

Ал' с ким је Свевишњи Аллах ништа му не може
нико,
Гле, Светац отвори врата, спрам њих он мирно
стаде,
И док би Ресула могô опазит невјерних ико
Из свете на њих се руке он зѐмљом набаци таде.

И учећ суреи-jâсин мирнијем и тихим кроком,
Измеђ' њих лагано прође, нити га иједан видје,
Јер вишњи осл'јепи свију и сл'јепим гледаху оком,
А кад су у кућу ушли Ресула не бјеше нигдје!

VIII

Друга пјесма

„О, Божји Ресулу прави,
Веља нам опасност пр'јети,
За нама потјера иде,
Гоне нас Мушрићи клети.
Часак два можда још само
И они кô зв'јери љуте
Одсвуда опколит нас ће,
И наше пресјећи путе.

За своју не бринем главу,
Нити би било ми жао,
И живот за тебе дати,
Ал Аллах Вишњи не дао
Да њина безбожна рука,
Крв твоју пролила не би!
Ја Ресул, плашим се много,
Ал' само, само теби!"

„Аллах је Свевишњи с нама,
Све види и све он знаде,
Уз њега се уздати треба,
Он ће нам помоћ да даде!
Гле, ево пећине једне,
Она ће заклон нам дати,
Ја Бећир, уђ'мо унутра,
Аллах нас Свевишњи прати.

То рекав Божји Ресул
У мрачну пећину сврати
А за њим Бекири-Сидик,
И погле тај час на врати

Божијом Свевишњом Вољом
Пауци развише мреже
И дивљи долети голуб
И ту се тај час излеже.

За мало послије тога
Потјера муширићка стиже,
И неки од њиха чак су
И пришли пећини ближе.
„Да није рекоше овдје?"
И неки ућ' хотијаху,
Ал' ц'јелој држини својој
На шалу, подсм'јех бијаху.

„Та да л' сте при себи људи,
Ил' памет дома вам оста?
Умијје Бин Халеф рече,
Та ово није л' ствар проста!
Откуд би он туна био
Кад цио улазак гле'те
Мрежам је запрео паук,
А знаде и мало д'јете,

Да паук не може опрест'
За часак толике мреже.
Па погле и голуб ено,
На јајим гдје младе леже!
Већ трч'мо, не губ'мо вр'јеме,
Да бисмо могли га стићи,
Нек паук распреда мреже,
Нек с' легу голуби-тићи!"

И тако невјерних чета
Ободе бијесне ате,
И тражит Ресула оде.
Ал'може л', кога 'но прате
Милости Вишњега Бога
Од мача паст безбожнога!

IX

Трећа пјесма

Кад оно Милосник Божји
С Бекиром из Меке крете,
У поћер јурнуше тада
Мушрићке за њима чете.

Ал Вишњи њиха је чувô,
А њине душмане смео,
И Светац с Бекир-Сидиком
К Медини граду је грео.

Ал дана једнога кад су
На мјесто Кадидом звано
На својим девама стигли,
Ненадно к њима је банô

Сурака Бин-Малик, који
У поћер за њима с' диже,
Награду добити желећ,
И ето, већ к њима стиже.

И сабљу већ тргнут хтједе,
Да крвцу пролије свету,
Ал' зашто наједном стаде
Намјеру не свршив' клету?!

Гле јоште за милост моли,
И пружа спрам Свеца руке,
Кô човјек на задњем часу
Самртне трпећ муке. —

У часу, кад гр'јешном руком
Сабље се машит хтио,
И јурнут на Свеца, коњ му
До кољен' у земљи ј' био.

И с тога Сурака гр'јешни
Сад моли и богоради,
И тешко с заклиње да ће
Вратит се, и позади

Што год он потјере сретне,
Која за њима креће,
Да их је видио ником
Повидит живоме неће.

И тада Ресули-Екрем
Аллаху учини дове,
И тај час Суракин коњиц
Незгоде ј' опроштен ове.

О, вјерни, у Бога нигда
Не губи уздање своје,
Јер Аллах Свевишњи ув'јек
Кораке слиједи твоје!

X

Четврта пјесма

Кад оно к Медини граду кретоше Мушрићи клети,
Са залâ намјером пуном истр'јебит Исламство сво,
И В'јерни видјевши каква веља им опасност пр'јети,
Када су свим силам прегли дјело им спријечити то,

И када около града за своју обрану јачу,
Опкопе копаху они и бјеху на раду сви,
О једној муџизи Свеца овдје вам припов'јест даћу,
Која се згодила једног од дана напорних ти'.

— Кô и сви Муслими други што на том рађаху
дјелу,
И Ђабир именом асхаб рађаше такођер ту,
Сиромах да бјеше човјек граду је познато ц'јелу,
Ал'добар Муслиман да је Исламству познато сву.

Међ' другим убоштвом својим и овцу мршаву једну
Имаше, и дана једног кад на рад хтио је поћ,
„Закољи овчицу ону, он дозва супругу вр'једну,
Вечерас са мном ће Светац такођер вечерат доћ!"

И он се упути на рад, а жена дома му оста,
Да гозбу убогу прави, и кад већ заласку свом
Жарко се склонило сунце и тај дан рада би доста,
Ђабир се приближи Свецу и у свој позва га дом,

Да код њег мусафир буде, и Ресул пристаде на то.
Ал' погле', милосник Божји „о в'јерни Муслими,
рече,
Вечерас вечерат сви сте Ђабиру гости, и за то
Нека се његовој кући сваки вас сад одмах креће"!

Сваки се чуђаше чудом: откуда да Ђабир може
Свима им вечеру дати, знајућ га сиромах да је!?
Он збуњен, пред Свецом нешто казô би, ал’ реч не
може,
Док при том већ ц’јела група дому му већ
кренула је.

Стотине нахранит људи за сваког много би било,
Па откуд он ће то моћи са овцом мршавом једном!
Једнако мишљење ј’ ово Ђабира окупило,
Ал’ у тим мислима ето, пред кућом сви су му
б’једном.

Напријед Ресули-Екрем, а за њим остали сви су
У малу кућицу ушли у т’јесну собу се збили,
А Ђабир са женом својом ништ’ друго тад знали
нису,
Већу овцу и хљебац један пред њим су тад донили.

И тад убоги Ђабир пред Свеца збуњено стаде:
„Ја Ресул, у кући ништа ја немам за јело веће,
А ово је л’ можно мало да свима вечеру даде?“
„Доста је, Милосник рече, мало нам бити неће!“

И тад се примиче софри и Вишњег споменув’ име
Залогај први је узô, па позва и друге тада.
И једна примиче с’ група и једе заједно с њиме,
И сити усташе они а друге он позва сада.

И друга засједе софра, једоше и ти, те сити
Усташе, па тада трећи . . . и редом сви што их бјеше,
До миле јели су воље и хљебац нит један, нити
Овчицу поjест су могли — на претек свима им
бјеше.

О, Вјерни, веља је милост, што Аллах Свемоћни
даје
Онима, што сл’једе стазу, што он јој правац даде,
О, вјеруј, и не дај сумњи да вјерни на пут ти стаје,
И милост, знај, Божја веља награда биће ти таде!

XI

Пета пјесма

1.

„Мухамед живити не см'је! Ја сам се зарекô себи —
Ил' њега отправит с' св'јета, ил' главу своју ћу дати,
А те се намјере своје ни за што одрекô не би',
И та ме мисао вјечно и дању и ноћу прати!

А моје мишљење ово свију нас треба да буде,
Коме је стало да се одржи вјера нам света,
Коју су дједови наши сред ове родне нам груде,
Са крвљу из жила својих хиљаде бранили љета.

Мухамед живити не см'је! Јер ако живио буде
Још само вријеме кратко, његово учење свуда
Раширит брже ће с'широм рођене ове нам груде,
А тада доцно ће бити хиљаде нашијех труда! —

Отпора не ћемо тада у стању да дамо бити,
А стари право су рекли: „Гранчицу лако ј' свити,
Ал' тешко очврсто стабло!" А за њих то исто валља, —
Док нису узели маха, морамо с' опростит залâ!

А данас згоду нам праву сâм Хебел у руке даде, —
Можемо с' опростит њега без крви и многе муке,
А са њим још ц'јелог јата, што уза њ слијепо стаде,
Шта више стрица му Хамзе — његове деснице руке!

Видите л' кујују ову, што сад нам напитак даде,
Она ће помоћи нама то свето извести дјело!
Немојте чудити се томе, јер сваки добро вас знаде,
Да путник свиснô би сваки да није то туна врёло.

Сад знате што хоћу, видим, и часа не час'мо стога.
На посô, дружино мила, час сваки скуп нам је много.

Караван, с којим Мухамед сред друштва спијеши свога,
Брже ће приспјети амо. Ја Хабел, свемоћни бого!

Радосно клицаше Ђехел. — Красно нам за руком пође!
Данашњи свети је данак богатог лова нам дао.
О, како дивно ће бити, кад караван кујију дође,
И жедан, малаксô, сморен, кад буде више ње стао!

Ох, диван, красан је ловак! — Ликује невјерник клети, —
Већ брже, предрага браћо, да доцно то не би било;
Кујију заспимо брже, — свршимо посао свети!"
То рече Бул-Ђехел злобни и први поскочи чило.

И врео, усијан п'јесак у врёло бацати стаде
А са њим невјерних руку стотину живо се даде
На посô безбожан овај. И вр'јеме не прође кратко
Од врела не бјеше трага, Ђехел смијаше с' слатко:

„Ха! Данас помоћ ти неће твој Аллах Свемоћни, знади!
А сад ми хајдемо браћо!" — Друштву се окрете своме,
И коња појахав' мамна, он нап'јед, а сви позади
За њим јурнуше лако у трку муњевитоме.

2.

Кô врело, усјано кубе небо се одозго вије,
И дахом врелијем пржи и живот изгара сваки.
Нит има животног знака. — Ни једног дрвета није,
Нит дивље звијери може одољет пламтећој зраки.

Кô сиње пјешчано море, пијесак стере се свуда,
И пламти кô огањ живи да људске испије очи!
И сваки Арапин, кога нанесе пут овуда,
Са св'јетом опрости с' овим пр'је нег'што у п'јесак крочи.

Такав је дан један био, кад Божји Посланик мио,
С караваном грећаше овуд. И небо усјано, врело,
Ригаше жераву живу; а п'јесак пламћаше цио,
И страх је падао већем на многог Араба чело.

А кад је и дева веће под сунца огњеног зраком
Заморно погнула главу, а многи Арапин паде
У очај и страх смртни сломљен са жеђу јаком,
Соколећ дружину сморну, утјеху и над јој даде.

Куреjиш-Хазрети Хамза, амица Ресулов мио;
„Немојте клонути духом, о, браћо, још мало само,
И врёло студене воде поткрепљај даће нам чио!
Још само час, два и врело хладно ће да угледамо!"

И збиља, за кратко они послије напорног хода,
Приспјеше ка мјесту, које путнику добро је знано.
Караван оживи с нова, све кличе: „ах, вода, вода!"
Ал' какав ужас! Кад врело видјеше затрпано.

Кô самрт да с оштром косом међ' сморне путнике паде,
Без наде у живот даљни све горућ клону.
„О, Ђехел, проклетство теби нек Аллах Свемоћни даде!"
Кўњаше Хазрети Хамза држећ се за главу бôну.

„О, вјерни, не губ'те наду, — тад Ресул благо им рече —
Аллах је Свевишњи с нама, у њега полож'мо наде!
Он никад Вијерне своје из ока изгубит' неће!"
И руке подигав' дове учини Аллаху таде.

И погле', из врела тај час врелог пјеска пуна,
Хлађана и бистра вода тиханим зашуми шумом,
И караван оживи опет и сеџде учини туна
И Богу захвалу рече са душом вјере пуном!

*

Kô громом ошинут да је, Бул-Ђехел проклет ј' био,
Кад оно гласе је чуо, да се са пута свога
Пејгамбер с караваном ц'јелим вратио свом дому чио,
Те да је пропао тако наума план његовога!

Велике Божје су моћи! О, Вјерни, не сврни с пута,
Нит икад допусти сумњи, да вјеру помрачи твоју,
Бој се Аллаха, о, Вјерни, јер казна његова ј' љута!
А благо ономе, над ким излије он милост своју!

XII

ХАЗРЕТИ ОМЕР (рад. анху).

Прва пјесма

„Јунаку ономе, који пламеног мача се лати,
И крвцу пролије врелу сред дворца Хамзинога
Из врата Мухамедова, камилâ сто ћу дати,
И к тому хиљаду ока још злата жеженога!“

Бул-Хаћем овако рече на скупу мушрићкоме,
Који се састао бјеше о вјери в'јеһат новој,
На штету закону што се идолопоклонскоме
Ширити почела бјеше у земљи Арабовој.

Стотину дева и к томе хиљаду ока злата,
И ако награда бјеше што већа бити море,
Сав меџлис остаде нијем и нико тог потхвата
Да ће се примит не би да руку дигне горе.

А није ни лако било примит се дјела тога,
Јер сва је Мећа знала и ц'јела Арабија —
Хамзу Курејшевића, амиџу Свечевога,
Међ' првим јунацима што му кô зв'језда име сија.

Оштрица његове сабље, која је стотину пута,
Вреле се напила крви душмана мећенскије',
Зар сада у свом ће дому без јада пустити љута
Онога, за којег сваки Муслим ће крв да лије!

А осим Хазрети Хамзе читава јоште чета
По избору јунака славних што но их Мећа даде,
Кружаше Ресула Божјег и сваком задаћа света
Погинут за њег' је била, и нико за то таде,

Не смиједе подигнут главу нити се поуздат у се,
И меџлис остаде нијем: наједном свију очи
На једног падоше борца што смјело подигну се,
—Ене актулуху — рече и пред Бул-Хаћема скочи.

„Ја идем Хамзином дому, па ил' извршит дјело,
Ил' своју изгубит главу у име Хебела бога".
На ове јуначне ријечи вијеће похвали ц'јело
Омера, највећег тада јунака мећенскога.

И Омер на пут се даде, страшан је видјет' био —
На челу му облак сједи, из ока муње лете,
Крваву намјеру свак је његову дослутио,
Ко год се истога часа у путу са њиме срете.

Ал' божја воља је била, да Омер стазом другом
Обрне кораке своје, дознао јер бијаше,
Да му је Фатима сестра с Саидом својим другом
На Ислам такођер прешла, и тамо он журијаше.

Кô Самум јакијем крилом што п'јесак пустаром
гони,
Омера гоњаше тако срце му пуно гњева,
И нико тад не би смио покушат да га склони
Од тврде намјере, коју срце му захтијева.

Заклати сестру и зета с одлуком чврстом он је
Пред кућу њихову стигô, унутра б'јесно уша',
Ал' зашто на једноћ тако пред собом застао је,
Рад' чега л' пригиње главу, као да нешто слуша?

Јест, слуша. У соби тај час зет му и сестра Фата
Божански учаху келам, што 'но га Творац св'јета
Ресулу објави своме: и њега испред врата
Освајат на једном поче Божија ријеч света.

И погле', што до часа прије никаква људска сила
Учинит не би могла, то Божија учини р'јеч —
И Омер упорни, ком је намјера тврда била:
Убити зета и сетру, Ресула посијећ,

Тихано отвори врата, у собу мирно паде,
И мјесто да сабљу тргне и руке крвљу скваси:
„Не престај! — Фатими рече, у страху што
престаде —
Јер те су ријечи свете узроком још жива да си!"

*

Истога дана је тога читава Мећа знала,
Да Омер Ибни Хатаб у дом је ушао Хамзин,
Ал' мјесто извео да је намјеру пуну залâ,
На жалост мушрићку вељу примио Еминов дин.

XIII

Друга пјесма

Када је Хазрети Омер
По смрти Бекировој,
Халифом изабран био
Држави Муслимовој;
Јунаштвом учини својим
И умом великијем
Те међе далеко мače
Земљама Исламскијем.

Ал' ма да је његово царство
Границе ширило тада
С Ирана до Траболоса
И чак до Дамаска града,
Он оста једнако скроман,
И од свег богатства тога,
Малу је награду примô
На име хизмета свога.

Уз разум, скромност и храброст,
Што ув'јек бијаху с њиме,
Праведност кићаше њега.
И својством лијепим тиме,
Многе је стекао хвале,
Те данас још прича многа
О правди прича му, дижућ
до свода га небескога.

Тако је и ову причу,
Што драгом читачу своме
У овој пјесми је пружам,
Великом Халифу томе

Сачувô Муслиман до сад
На част и хвалу вељу,
И она о једном прича
Праведном његовом дјелу. —

Халиф је обичај имô
Многипут прерушен поћи
О стању народа свога
На своје с' увјерит очи.
И једног вечера тако,
Са слугом запути с' једним,
И изван Медине стаде,
Пред домом једнијем б'једним; —

Јер гласе ту бјеше чуо
Слабачког дјетињег збора,
И тихо с'прикраде с момком
Малога до прозора.
Одатле видјет је могô
Све што се унутра збива,
И стање биједно, које
У тој се кућици скрива.

Намјештај у кући ц'јели
Немање велико каже,
А слаба одјећа дјеце
И жене, са тим се слаже.

У углу једноме туна,
Малено огњиште сташе,
На њему ватрице мало
— Тек слаби пламићак сјаше! —
Виш ватре тенџера једна,
Кô нешто да у њој врије,
У њу су упрте очи
Дјечице са страна свије'.
„Кад ће то готово бити?
Гладни смо, ах, гладни, мајко!"
Стењаху дјечица гладна.
„Сад одмах дијете слатко!"

И Халиф дуго је гледô,
Чекајућ хоће ли каде
Вечера готова бити,
Да дјеци јести се даде!
Ал' залуд чекаше на то,
Све ј' исто увијек било:
„Гладни смо!“ плакаху дјеца.
„Сад одмах, дијете мило!“
И халиф увидјев' шта је,
На врата закуца мала,
И жена отвори врата,
Нити је Омера знала
Па кад је за тајну ону,
Коју је кроз прозор гледа',
Запита Омер, и зашто
Дјечици вечеру не да:

„Ах, немам, човјече добри, —
Уздахну сирота мати —
У кући ја ништа немам
Да бих им што могла дати!
Зато сам налила водом
Тенџеру, и под њу слаби
огањ сам постакла овај,
Дјечицу гладну ми да би
Варањем тјешити могла
— Кô да се вечера вари —
Док не би санак их свио,
Ах, Боже, мио!“
„А зашто сирота жено,
Отишла Омеру не би,
Можда би он помоћ дао
Дјечици и б'једној теби?“

„Не збор ми, ах, добри чојче,
О томе крвнику веће,
Та он је узроком ове
Ц'јеле худе ми среће!
Тужаше сирота мати —
Ах, Аллах нека му плати!“

А када благијем гласом
Омер је упита на то:
Рад чега Халифа куне?
„Ах, жена одврати, за то,
Што мужа у рат ми посла,
Који нас храњаше свију!
Ах стога на њег се клетве
Паћене душе ми вију!“

Кад Омер чу р'јечи ове,
Он натраг са момком иђе,
А када Медини дође
И у свој дом униђе —
Спремивши брашна и масла,
— Пунцата била је врећа! —
„Придигни“ тад момку рече,
И своја подмјести плећа.
„Ја Омер, зар ти да носиш,
Та зашто слуга је с тобом?“
Момак се чуђаше чудом.
„Не. Дигни, носићу собом!“
Омер му запов'јед даде.
„Та чуо р'јечи си жене —
За тебе не рече ништа,
Већ само проклиње мене!“

И тако на својим леђима
Са врећом на себи пуном,
Пред ону кућицу паде,
Утјеху биједнима даде.
А жена с радости веље,
Са дјецом плакаше својом.
О, слава нек ти је! И ја
Са душом свом кличем својом!

АШИКЛИЈЕ

I.

МИЛО ЛАНЕ . . . !

Мило лане, ситан феслицане,
Што изниче сред Џенет-бостана,
Бог је хтио, па је окитио
Роба свога, са тобом — Османа!

Па када је Аллах хтио тако,
Ја ћу ув'јек послушан му бити,
И мирисним његовијем даром
Ув'јек ћу се гиздат' и китити.

Ув'јек ћу се гиздат' и китити,
И мирисом напајати груди;
А срце ће моје раздрагано
У севдаху пјесме да разбуди.

Лахке пјесме прхнуће свијетом,
Ко булбули — тићи лакокрили,
И дуго ће причати свијету
Некад двоје да су срећни били.

II

АКШАМ ГЕЛДИ...

Акшам гелди и јацијa,
Кара-дувак поноћ пење,
А мој ашик хала није
Украј мене!

Лахор пирка, по грудим ми
Труни луле са ђулова,
Ал' не дира њиха усна
Ашикова!

Алт'н-мјесец с' неба сија
И у засјен наш се краде,
Ал ашика нема, да ми
Заклон даде!

Ту шадрван воду баца,
По мом лицу бисер пада,
Ал' ашика да га купи
Нема млада!

Аман ашик, татли севдах,
Што те нема? Ђе си рано?
Пуца зора иза гора,
Данак сван'о!

III

? ? ?

Здраво да си, ђузел-олу
Од Истока,
Татли-кузум, Стамболкињо
Црноока!

Да л' и сада чари старе
Исток има?
Да л' још срма-мјесец сија
По ђулима?

Да ли јоште росном цв'јећу
Булбул поје?
Да л' му лахор шумом тихим
Отпојује?

Је су л' јоште ђулистани
Хладвити?
Да л' по њима још су ћошци
Сановити?

Да л' и сада, у севдаху
Двоје мило,
Сунце прене и доведе
У бунило?

Збогом остај, ђузел-олу
Од Истока!
Сабах гелди, пуца зора
Милоока!

IV

БЕХАР ГЕЛДИ

Бехар гелди; бејаз-рухом
Дрвеће се одијева,
Сунце сија, по земљици
Сухо злато разлијева.

Ашик булбул у хаз-багчи
Румен-ружи пјесме поје, —
Открива јој севдах срца
И љубавне јаде своје.

Мирис-вјетрић лаким крилом
Грли њедра љубичице,
Сумбул лале развио,
Чека пољуб лептирице.

Све севдахом живо гори,
Љубовању све се дало,
Само моје срце није
Премаљеће разиграло!

Мога злата нема туна,
Даљина га крије сива!
Бехар гелди! . . . ВАЈ севдахим,
У мом срцу зима с' скрива!

V

АМАН!

У руји те ноћас виђох,
Бисер-грано!
Севдахом ти срце бјеше
Раздрагано!

Дала си ми шефтелију
С' усна медни'!
Ја на своје стискох груди
Струк ти чедни!

У мом топлом загрљају
Гонџе моја,
Уснула си сред љубавних
Уздисаја!

Ал' када се пренух тужан,
Цв'јете мио,
Кумаш-јастук страсно бијах
Обгрлио!

Аман, џанум, пружи робу
Мерхамета, —
Нек пољупци нису само
Руја клета!

VI

*
* *

Л'јеп је зинет мјесец неба,
Гонџе ружа перивоја,
Али ти си урнек свему,
Мој мјесече, ружо моја.

Лијепа је рујна зора
Под дуваком злаћанијем,
Ал' се мора застиђети
Пред лицем ти руменијем!

Силан бјеше Султан Селим,
А Сулејман још силнији,
Али поглед ока твога,
Побједио оба би их!

Па зар може срце моје
У твој зиндан да не пане? —
Вај, есир је још одавно,
Смилуј му се, оф, Султане!

VII

СЛАТКО СЈЕЋАЊЕ

Ноћ је била
Развила
На све стране дувак свој,
Санак свио
Дуња цио,
Само бостан није твој!

— Ти под ђулом,
Са булбулом
Вијала си складан пој,
Зв'језда јата
С девет ката,
Зачаро је аваз твој!

Кад ја, тада,
Изненада
У твој падох загрљај,
Пјесма преста,
Славља неста,
Изумрије зв'језда сјај!

Поноћ тавна,
Са свих страна
Бостан свио густи мрак,
Ја под сјеном
Под зеленом
Љубљах сунца алт'н зрак!

VIII

ХАЈД'МО ДРАГА!...

Хајд'мо драга, злато нехарато,
Хајд'мо бона, б'јелом двору моме,
Моја ће ти с' обеселит' мајка,
Вјеруј, душо, ко дјетету своме!

Храниће те шећерли-баклавом,
Са ђулфатмом и са џансевдијом;
Појиће те од меда шербетом,
А умиват' мирисном ђулсијом.

Скројиће ти од харе димије,
Од кумаша на струк антерију,
О врат ће ти дизе објесити —
Све сам жежен дукат-махмудију.

Сковаће ти златне уплетњаке,
У три твоје дуге плетенице,
Купиће ти стамболске папуче,
Ко што носе младе Пашинице.

Па кад шетнеш бијелијем двором,
Нека шуште од харе димије,
Нека звекћу златни уплетњаци,
Нек се сију с врата махмудије.

Нек клепећу стамболске папуче,
Поткићене дробнијем бисером;
Нек те свако зове беговицом,
А ја, јунак, својијем дилбером!

IX

ОД КАД ВИЂОХ...

Од кад виђох очи твоје,
Бисер-цв'јете,
У грудим ми уздах вељи
Мреже плете!

Од кад виђох очи твоје
Атешлије,
У мом срцу рахатлука
Од тад није!

Од кад виђох очи твоје,
Мој катмере,
Спокој срца гледам твоје
Са пенџере!

Вај, гледам га, очекујем,
Ал' без хасне! —
Моја зв'језда на небесим
Тихо гасне!

X

JАНДИМ...

Јандим, јандим!... Вај, твој поглед
Сагори ми груди младе,
У згаришту срце лежи,
Измучено и без наде!

Хаста олдум!... Нема л'јека! —
Мој се живот тихо гаси!
Ја умирем! Оф, невјеро,
Знаш ли, ти ми катил да си!

У кабур ћу сутра лећи,
Ђе вјечити покој влада,
И занав'јек опростити
Срце моје — пуно јада,

Ал' кад Рози-макшер дође,
Када Аллах судит' стане,
Ти ћеш њему џеваб дават'
За самртне ове ране!

XI

АШИК БУЛБУЛ

У хаз-багчи ђул ђулио,
Џанум, кузум,
Ђул ђулио, мирисао,
Татли бенум!

На том ђулу булбул вијʼо
Кајде јасне,
У севдаху проводио
Часе красне.

Али дође саук-бура
Једног дана,
И потрга гонџа-цвʼјетке
Ђулу сʼ грана.

Тужио је булбул мали,
Сузе лио,
Алʼ извидатʼ ђула није
Кадер био!

У хаз-багчи ђул венуо,
Ђанум, казум!
Крај њег булбул издисао,
Татли бенум!

XII

ШТО ТУЖИШ ЦУРО?...

Што тужиш цуро, шта ти је?
Што квасиш свилен-чаткије
Сузама врелим крајеве,
Штоквариш очи цареве?
Ил' те је мајка карала?
Ил' ниси бабу слушала,
Па те је срдит избио,
За косе љутит теглио?!
„Пројђ' ме се момче млађано,
Не вр'јеђај срце јађано!
Кам' да ме мајка карала,
— Олсун сва чула махала! —
Кам' да ме бабо избио,
За косе љутит теглио!
Други су срца чедери! —
Имађах, јадна, дилебера,
Љубих га сваког вечера,
Срећнија бијах од цара,
Нит познах туге, кахара!
Ал' тужан данак освану,
Везиру ферман допану,
Да купи Босном делије,
Делије и челебије,
Да води цару на војну.
И везир скупи делије,
Делије и челебије,
Одведе војску убојну,
Одведе цару на војну.
Одведе и мог дилбера!
И прође једна година,
И друге још половина,
Све натраг дошле делије,
Делије и челебије.

Мог само нема дилбера,
Нит за њег добих хабера.
Стог тужим момче млађано,
Стог плаче срце јађано!“

XIII

У КАИКУ

Бисер-вали позаспали,
Вах, севдахи, вах!
И на њима каик мали,
Вах, севдахи, вах!

У каику двоје мило,
Вах, севдахи, вах!
Усну се је загрлило,
Вах, севдахи, вах!

Снива Дићла хладна р'јека,
Снива Багдад сав,
На грудима снива цв'јетка
Лахор мирисав.

Свуд тишина гробна влада,
Свуд се шири сан,
Ал' ну тамо, изненада,
Мир је растрган!

У сарају све је будно,
Па и Халиф сам!
Двор Халифов, веле, чудно
Задесио срам —

Једина му кћи Фатима,
Ђевхер сараја,
У наручју Бин-Селима
Сном се напаја!...

*

Бисер-вали расањени,
Вах, севдахи, вах!
Грле каик изломљени,
Вах, севдахи, вах!

На валима, гледај, ено,
Вах, севдахи, вах!
Двоје мртво загрљено,
Вах, севдахи, вах!

XIV

СЛАТКЕ РИЈЕЧИ

Ти си онда д'јете била, —
Гонце, истом запупчало,
Још ти није ђузел лица,
Бејаз-вело сакривало.

Још свилена антерија
Уз струк ти се припијаше,
Још у њедрим мирисаве
Двије дуње не скриваше!

Вај, била си јоште д'јете!
Јок! . . Анђелче из Џенета!
Кад ме под твој пенџер Бож'ја
Довела је вољa света!

Још си лудо д'јете била,
Тепала си р'јечи миле,
А те р'јечи, злато моје,
Најслађе су мени биле!

Јер с пенџера тада твога
Први пут сам р'јечи чуо:
„Мој драгане!" С усне твоје
Што ми ј' лахор довинуо!

XV

АЛА ИМАШ!...

Ала имаш чарне очи,
Чарне очи атешлије!
Благо оном, ко на њином
Огњеном се пламу грије!

Ала имаш алт'н чело,
Алт'н чело, варак лице!
Благо оном, коме свиће
Зора с' твоје јагодице!

Ала имаш медне усне,
Медне усне шећерлије!
Ој, срећан је онај јунак,
Кому пружаш шефтелије!

Ала имаш стаса вита,
Ко кошута из планине!
Благо момку, којему се
У наручје топло вине!

Ала имаш свилне власи,
Зул-золуфе ибришима!
Благо момку, којему се
Мијешају с' брковима!

Све што имаш све те реси!
— Урнеком те Аллах створи! —
Ал најљепше ликује ти
Крмзи-јелек, сличан зори,
И под њијем, аман, аман,
Два голуба, дерту дерман!

XVI

СЈАЈ МЈЕСЕЧЕ, ЧУВАЈ ТАЈНУ!...

На западу сунце тоне,
И посљедња зрака мре;
Звјездице се небом роје,
А за њима мјесец гре.

Вече тихо; вјетрић пирка
И разноси св'јетом сан.
Мир тишина свуда л'јеће,
И на Пашин пада стан.

Замукла је јасна пјесма,
И шаргија звучни глас.
Сто робиња санак снива
И са њима деф и сас!

Ал' Емина санка нема,
Хасан-паше мила шћер, —
Сузно око, бола пуно,
У мрак блуди кроз пенџер.

Чемер-уздах груд јој пуни,
Душу слама тешки јад,
Црне јој се мисли роје,
А у срцу гине над! —

Јутрос отац њојзи дође,
И рече јој: „Шћери, знај,
Од везира просци стижу
Сутра нама у сарај!

Твоју руку везир проси
За јединца сина свог,
Срећна буди, кад таква
Просиоца даде Бог!

Срећна буди! — Тако рече
Хасан-паша, отац њен,
А и не зна, да јој у груд
Скренуо је грк пелен!

Зар да она другог љуби,
Ма то био Султан сам!
Кад у њено младо срце
Сам је Мехо урезан!?

И кроз вале ноћи тихе
Мисо лети у незнан,
Све је н'јемо, већ све снива,
Па и Дењиз успаван!...

*

Са истока зора пуца,
И посљедња зв'језда мре,
Иза гора сунце трепти,
На пучину неба гре.

Благо јутро; вјетрић пирка
И са св'јета диже сан;
Сва природа миљем поје,
Али тужи Пашин стан!

— Емине му шћери нема,
Гдје је, не зна нико жив!
Сјај-мјесече, чувај тајну,
Заклео те Дењиз сив!

XVII

МОЈ СЕ ДРАГИ НАЉУТИО НА МЕ

Мој се драги наљутио на ме,
Хефта ј' дана хич не хаје за ме, —
Нити да ми на капију дође,
Нит нашијем сокаком да прође!
Да је за што не бих јадна била,
— Хич му, валлах, нисам учинила! —
Само што сам другог погледала,
Погледала, селам одазвала!
Ако сам га оком погледала,
Нијесам га срцем севдисала.
Ако сам му селам одазвала,
Нијесам га драгијем назвала.
Једно срце једног само љуби!
Аман драги, не љути се више,
Моја душа за те само дише!
Аман дођи, и сокаком прођи,
Не мучи ме, не ћерај инада,
Срце ће ми пресвиснут' од јада!

XVIII

ЈУТРОС СУНЦЕ РАНО УРАНИЛО

Јутрос сунце рано уранило,
На се сјајно рухо ударило.
Нарли небу на ширине стиже,
И са земље кара-дувак диже.
Диже дувак са земљина лица,
Санак трже с њених трепавица.
Вјетар ду'ну од гране до гране,
Севдах-пјесма плану на све стране.
Боже мили, све севдахом гори,
Само мене тајни чедер мори!
Груди моје пуне уздисаја,
Срце цвили сред туге и ваја.
Сунце моје огрануло није,
Даљина га тавним велом крије,
Нит се срце огранку му нада,
Аллах, аллах, гине душа млада!

XIX

АШИК ДЕДА

Кузум, олум, дјевојчице,
Голубице,
Погледај ме деду стара
Ихтијара!

Погледај ме, не бој ми се,
Не плаши се
Моје с'једе, дуге браде,
Мелек-заде.

Коркма евлад, коркма џанум,
Кучук-ханум!
Сарука се не бој мога
Зеленога!

Ни под њиме б'јела власа,
Преко паса,
Нит рутаве антерије
Од кутније!

Не плаши се, гукни једну
Речцу чедну,
Ја ћу сарук одмотати
И продати,

Стамболски ћу фес купити,
Накривити
На обрву и над око
Понизоко.

С'једу браду обријаћу,
Ошишаћу
Густе праме б'јела власа,
Преко паса.

Антерију ја ћу свући,
И обући
Сај-чакшире са копчама,
Са гранама!

И копаран пеша златни',
Трокантани
Траболос ћу опасати,
— Дилбер стати!

Кузум, олум, дјевојчице,
Голубице,
Смилуј ми се деди стару
Ихтијару!

XX

САРАЈЕВО ОГЊЕМ ИЗГОРИЛО!

Сарајево, огњем изгорило,
Што си моје срце заробило,
Заробило, у зиндан турило,
Кад ти ништа није учинило!
Осим што је јаче закуцало,
Кад је око Злату угледало!
Осим што је огњем усплamтјело,
Кад је усна дотакла јој чело!
Осим што је пјесму разбудило,
Кад је јање на крилу уснило!
Осим што је тешко уздахнуло,
Кад је јарко сунце огрануло, —
И лијепо чедо одбјегнуло!

XXI

РОБ И БУЛБУЛ

1.

У ђул-башчи Али-бега
Румена је ружа цвала,
А у двору кћи Фатима
Јединица дјевовала.

Са далеких јужних страна
Долетио булбул мали,
А са њиме младо момче,
Ког су б'једним робом звали.

Булбул пао у ђул-башчу,
За ружом му севдах план'о,
Б'једног роба занијело
Дилбер-Фате око врано.

И кад кара-акшам пане,
Санак када све обвије,
Тихо су се извијале
Двије пјесме ашиклије —

Два ашика: роб и булбул,
Булбул с ђула, роб с ћимена
Славили су рајске чари
Два ланета у сну снена.

2.

Јесен дође; облак густи
Сијах велом сунце крије,
Силан паша у двор стиже,
Са њим љута бура брије.

Паша у двор, бура љута
У ђул-башчу крило крену, —
Паша узе дилбер-Фату,
Бура ружу — другу њену!

3.

У ђул-башчи Али-бега
На ружном голом грању,
Задњи уздах булбулића
Дизао се кроз ноћ тавну.

А под ружом, на ћимену,
Под пенџером дилбер-Фате
Гасио се живот роба
Гледећ, њене китне свате!

XXII

СИХИРБАЗ ЂЕВОЈКА

Ој, ђевојко, ој, шејтане,
Три године меневараш,
Сихиром ми очи чараш,
Ој, ђевојко, ој, шејтане!

Ој, ђевојко, ој шејтане,
Три године, — тешке ране!
Долазих ти у бостане.
У самоћи, сваке ноћи,
Љубих твоје црне очи,
Ој, ђевојко, ој, шејтане!

Ој, ђевојко, ој, шејтане,
Три године тепаш мени:
Алкат-мере мој милени!
Ој, ђевојко, ој, шејтане!

Ој, ђевојко, ој, шејтане,
Ја сам теби вјеровао —
Севдисао, уздисао,
А нијесам јадник знао, —
Да тројицу јоште вараш,
Сихиром им очи чараш,
Ој, ђевојко, ој, шејтане!

XXIII

ДВИЈЕ МЕЈДАНЏИЈЕ

У бостану, испод ђулбехара,
Везак везу двије јаранице,
Дилбер-Злата и шећер-Емина —
Дв'је прољетне гонџе-ружичице.
Злато везу по свилену платну,
Ситно везу, танко попјевају,
Слаткијем се натпјевају гласом
С булбулима у зеленом гају.
У то доба из поља зелена
Вјетар духну и на лаким крили'
Са шаргије довинуо звуке,
Јасни звуци бостан напунили.
Катмер-Але седефли шаргију,
Свака дјева на Крајини знаде,
Познаше је и дв'је јаранице
Севдалија на уснам им стаде,
Рече Злата: „Ево мог севдаха!
Шећер Ема: „Мој дилбер доходи!“
Р'јеч по ријеч и до кавге дође,
Жесток мејдан међ' њима се роди. —
Поломише шимширли ђерђефе,
Затрунише игле од билура,
Замрсише ситне плетенице
У то доба Але и тамбура!
Побацио седефли-шаргију
Па с' у плећа с њима ухватио,
Гонили се љетњи дан до подне,
Од умора сан их преварио . . .
У бостану, ђулбехару с грана
Мали булбул вије севдалије,
Булбул поје и иза сна буди
Двије друге — двије мејданџије.

Пренуле се двије јаранице.
Једна другу крадом погледује,
А из пољა са седеф-шаргије
Танка жица ситно одјекује.

XXIV

ДЈЕЛА ФАТО . . .

Дјела Фато, дјела злато,
Дјел драгану свом!
Дјела легни и прилегни
На срдашцу мом!

Мале лале позаспале
И алкатмери,
Мирис-ђули и сумбули
Цио бостан спи! . . .

Спусти главу мирисаву
На њедарца ту;
Да те њихам, да ти пјевам
Сненом јањету!

Да милујем и миришем
Твоју бујну влас!
Сан све сплеће, нико неће
Повидјети нас!

Дјела Фато, дјела злато,
Дјел драгану свом!
Дјела легни и прилегни
На срдашцу мом!

XXV

ВОЛИО БИХ!..

Лијепа ти је материна Злата,
Волио бих нег' триста дуката,
Да ми хоће на капију стати,
И мило ме млада погледати!
Волио бих нег' по Бање Луке,
Око паса обвити јој руке.
Око паса, око севли стаса,
Око врата и злаћана власа!
Волио бих, мојега ми дина,
Нег' везирлук за седам година,
Над царевом бутун царевином,
Да је мени ноћи у поноћи
У јатаке Златијине доћи —
Љубит' чело и лице бијело,
Сурма-очи чакмак-обрвице,
И гристи јој гонце-јагодице.
И усташца слађа од шербета,
Мирисати руже из Џенета,
Што су јој се у њедрима расцвале,
И од себе џенет-мирис дале!

XXVI

НЕ ПЛАЧИ ДИКО, ДУШИЦЕ!

У башчи ружа цвјетала,
Под њом ми дика плакала . . .
Синоћ јој мајка казала,
Да мене више не гледа! —
Јер не да бабо, па не да! . . .
„Ја нећу зета бекрију,
Већ хоћу, вели, кадију!“
Не плачи дико, душице,
Већ бери гонџа-ружице.
Сакити киту драгану!
Вечерас после јације,
Мрак бостан кад обвије;
Кад заспу отац и мати,
Ја ћу те јунак чекати
Под смоквом скривен теницом,
Севдаха нашег знаницом!
Искрад' се рано, лагано,
Да моме двору бјежимо,
Млађани да се љубимо!
Нек пуца с јада кадија,
Што злато хара бекрија!

XXVII

ТЕШКЕ КЛЕТВЕ

Бег-Емина, мазо материна,
Синоћ ми је с тебе кавга била,
Кавга била и крв се пролила. —
Побила се два мила јарана,
— Два катмера истом расцвјетана —
Гонџе-Мехо и каранфил — Але.
Оба синоћ рана допанули,
Оба јутрос свијет пром'јенули!
Двије мајке лице нагрдиле,
Двије сеје косе замрсиле,
Љуто цвиле камен да проплаче,
Студен камен и зелена травка.
Камо л' не би срце у јунака!
Љуто цвиле, а љуће проклињу:
„О нека те, бег-Емина млада!
Бог ти дао од срца евлада!
Девет шћери, а девет синова,
— Девет јела и девет борова, —
И свима им ћефине спремала,
И свима им џеназе гледала,
На мезару свима им кукала!"

Бег-Емина, мазо материна,
Не ашикуј, не варај јунаке! —
Не уцвиљуј по Мостару секе,
Не растужуј остарјеле мајке!

XXVIII

МОМЧЕ ЗА ЖЕНИДБУ

Давор моја ситна бугаријо,
Бугаријо, стара севдалијо!
Доста ли смо пута севдисали,
Севдисали, сиђано куцали,
По Церници и Доњој-Махали,
И мамили неве на пенџере,
На авлије сумбул-удовице,
На капије азгин-пушћенице,
На сокаке цуре хашарије,
Босоноге и без антерије!...
Давор, моја ситна бугаријо,
Бугаријо, стара севдалијо!
Сутра ћу те дати на телала!
Не раз ћара, ни раз каква мала,
Него стога што за мене ниси,
Све се редом цуре удомише,
И четврти пород изродише!
Пушћенице зубе погубише,
Удовице шесет набројише!
И мени се вакат женит' више!

XXIX

ПРИЧА

Гел на руку, мирис-цв'јете,
Са босфорских чичерлука,
Да загријем груди младе
Са топлином твога струка!

Гел на руку, да ти причам
Ески-причу од севдаха,
Са иранских перивоја,
Из бостана Аџем-Шаха.

— У Перзији, земљи цв'јетној,
У харему шахских двора,
Расло чедо, — красно лане,
Љепше него рујна зора!

Љепше него гонџе маја,
Нег хурија из џенета!
Њене чари зан'јеле су
Цио Иран и по св'јета!

И просаца ц'јела јата
Ст'јецаху се са свих страна,
Од Шахова, од Емира,
Просећ' ђевхер од Ирана.

И Халифа од Багдада,
И син цара Хиндискога,
Опремише златне бурме
Двору Шаха аџемскога.

Ал' чуј, мила! Чедо красно
Златне бурме све поврати,
И ниједном просиоцу
Није хтјела руку дати!

И узалуд молбе оца
И мајчина суза многа,
Не хтје млада. И открн им
Севдах срца млађанога:

„У бостану нашем, рече,
Има један вртар млади,
Он је моја срећа ц'јела,
Он ми млађан живот слади!

И он само, нико други,
Назвати ме својом море,
Његов мали кутак волим,
Него царске сјајне дворе!"

Да вртара љуби она,
Којој по се св'јета клања!
Зар да малог роба гледа
Ћерка Шаха од Ирана!

Згрозише се отац, мати,
Помислише луда да је,
И обоје с мишљу једном
Изиђоше из одаје...

Освануло дивно јутро,
Алт'н сунце с неба сија,
На лахору лакокрилу
Плови славља пјесма тија.

Дивно јутро миљем дише,
Чари струје на све стране,
И Шахово чедо красно
Изишло је у бостане.

У бостану хладовиту,
По ком свуда цвјетци круже,
Красно чедо примакло се
До засјена једне руже.

Из засјена тога густа,
Кроз ружино танко грање
Гледала је сваког дана
Своје слатко миловање.

Ал шта видје сада туна?
Свог дилбера, а, ој, јаде,
Укочена, па и она
На груди му мртве паде!

Гел на руку, мирис-цв'јете,
Са босфорских чичерлука!
Да загријем груди младе
Са толпином твога струка!

XXX

ТУГОВАНКА

Три су дана и три ноћи,
Не љубим ти чарне очи,
Нити грлим стаса вита,
Јеловита!

Три су дана и три ноћи,
Јад јадујем, без помоћи! —
Н'јеми стоје драги двори
И прозори!

Нема више пјесме оне,
И булбули сузе роне!
Слушам, како с твоје руже
Јаде, туже!

Мјесец плаче одозгоре,
Кад ти гледне у прозоре,
И не види ту нас двоје,
Ране моје!

И кабур је заплакао,
Кад је у њег цв'јетак пао! . . .
Ал' све тузи наћ' ће л'јека,
А ја, јадан, ни зав'јека!

XXXI

ПРАВИ СЕВДАХ

Катмер-Кадо, материна надо,
Дигни печу са бијела лица,
Са очију и са обрвица,
Да ја видим шта сва Босна прича, —
Да ти нема шана ни акрана,
До Стамбола ни до Хиндустана!
Да ја видим до два твоја ока,
До два ока, — два мора дубока.
И над њима кара-трепавице,
И од сн'јега бјеље твоје лице,
На којем су дв'је руже расцвале!
Вах, да видим гонџе-усне мале,
Што су слађе од нобе шечера,
Руменије од ђула румена!
Оф, да видим, кито алкатмера,
Гроце б'јело, с којег мјесец сија,
И бљештање тавни махмудија,
У три дизе о врат објешене!
Да те видим, да те бегенишем,
Па да цару ситну књигу пишем —
Да те узме у своје хареме,
Да му будеш љуба вјереница!
Да те двори триста робињица!
Везирице да ти љубе руке,
Пашинице и ноге и руке,
Да ти с' клања бутун царевина,
И бијелог св'јета половина!
„Аџамијо, момче јабанџијо,
Не будали, кад будала ниси!
Да ми даде Султан у Стамболу,
Цио Стамбол, царевине полу,

Не бих њему султанија била,
Нит ашика свога, оставила,
Свог ашика — Алу челебију,
У чаршију млађана терзију!“

XXXII

БОЛЕСНИЦА АЛМАЗА

Разбоље се лијепа Алмаза,
Од верема, најтежег мараза.
Писале јој хоџе Сарајлије
И дервиши из Синан-текије.
Баке су јој страву саљевале,
И краснице њојзи ос'јецале.
Л'јечила је четири хећима,
Што су илум у Стамбол учили —
Давали јој свакаква лијека,
Да је кабил, од тице млијека,
Ал залуду, фајде не имаде,
Гине, вене злато нехарато!
Крај ње сједи остарјела мајка,
Гледа чедо, гледа лице бл'једо,
Срце јој се у грудима пара,
Сузе крије ћерку разговара:
„Још два три дни, материно благо,
Мајци чедо оздравиће драго!"
Ћерка мајку боно погледује,
Осмјехом се горким осмјехује:
Мајко моја, родитељу мио,
Вакти-сахат мој се приближио!
Нит' ме љечи, нит ми салијевај,
Већ ћефине за мејита спремај!
Није кабил излијечит мене,
Груди су ми ледом залеђене,
Јер у њима срца није више,
Црне ми га очи украбише,
Црне очи момка јабанџије,
Ах, без срца кабил живит' није!

XXXIII

СРЦЕ МОЈЕ

Срце моје, сироче невољно,
Цвили, тужи болно, непреболно;
Срце цвили, нико га не слуша,
Нити слуша, нит утјешит 'куша.

Драга моја, јаде не јадила,
Што си мене вјерна преварила!
Зар ми није у млађаним љети'
Бона драга, јазук умријети!

XXXIV

БЈЕЖИ НАДО

Бјежи надо, бјежи од менека,
Нема мени нема више л'јека —
На мом срцу три су ране љуте,
И све три ме ка мезару путе.
Кад би ране оштрог гвожђа биле,
Ја бих звао планинкиње виле,
Виле би ми саставиле траве,
Илаџ-траве, што рањене здраве.
На ране би траве привијале,
Моје ране лахко извидале.
Али ране нису од ханџара,
Већ од дерта, туге и чедера,
Свака срцу грча од чемера!
Једна рана — остави ме мила,
Која ме је три љета љубила,
Друга рана — другог себи нађе,
Кога љуби и милује слађе;
Трећа рана — што боли највише,
Драга мени ситну књигу пише,
У књизи ме маскаром узела,
Па ми пише: „Аман дилбер, ђела,
Ђел под пенџер, да ашикујемо,
Ђела-дођи, да се милујемо
Ал' се чувај ноћног каранлука,
Кад крај наших будеш бостанлука,
Јер ту једно момче челебија,
Чува наше дворе од бекрија!"
Бјежи надо, бјежи од менека,
Ранам' мојим не има лијека;
Нит их јадан преболети могу,
Вај, невјеро, тужићу те Богу!

XXXV

ДВА ШЕХИТА

Поноћ мркла — глухи часи,
Мир царује на све стране;
Санак мио
Свуд се свио
На Шахове ђулистане.

А гле гори, зв'језде двије,
Пренуше се из сна свога,
Мирно стале
Па су сјале
Врх сараја Шаховога.

Чије ли су зв'језде оне?
Кога прате у то доба?
Два севдаха:
Ћерку Шаха
Једна, друга њеног роба.

Поноћ мркла, — глухи часи,
Мир царује на све стране;
Двије зв'језде
Небом језде,
Драго двоје кроз бостане.

А из Шахског сјајног двора
Оружана чета бáну,
Војља Шаха:
Два севдаха
Да под љутим мачем пану!

Поноћ мркла — глухи часи,
Облак прекри зв'језде двије,
А са грана
Ђулистана
Смртну пјесму булбул вије . . .

XXXVI

ДИЛБЕР-УМИХАНА И АЛИБЕГОВИЦА

Пофали се дилбер-Умихана,
Јединици мостарског Ајана, —
Да јој нема у свој Босни пара,
До Стамбола соја ни ћибара.
За то чула сумбул-удовица,
Сарајкиња Алибеговица,
Умихани 'вако поручује:
„Умихано, кучко из Мостара,
„Што се фалиш, кад ти фајде није.
„И виша сам и љепша од тебе,
„Моје племе од твог госпосније!
„Лице моје цв'јет је ђулбехара,
„Јагодице гонџе-ружичице,
„Мала уста — кутија шећера,
„Б'јели зуби — дизије бисера,
„На челу ми алт'н мјесец сија,
„У очима сједи поноћ тија.
„Коса ми је црња од гаврана,
„Уплећем је у три плетенице,
„Свака ми се свија до земљице,
„Севли-стаса, а танка сам паса,
„Назли ходим као голубица,
„Имам аваз као ластавица,
„Па кад пјевнем двору крај пенџере,
„Све помамим Сарајске дилбере!"
Умихана њојзи отписује:
„Удовице, Алибеговице,
„И љепша си и госпоснија си!
„Јазук само, што си удовица,
„Удовица чорба погријана,
„А ја стручак росна феслиџана. —
„Дјевојка сам нељубљена лица,
„Нељубљена и немилована.

„Ал кадуно, не срди се на ме,
„Ако хоћеш, да дости будемо,
„Да заједно цвијеће садимо,
„Дробан бисер заједно нижемо!
„Имам оца — млађана удовца,
„Још узео није шездесету,
„Брада му је бехар у прољету,
„С једном штулом иде у чаршију!
„Ако хоћеш, да ми будеш тета,
„Брже мени пошаљи сахију
„Да ти просим л'јепог ђувегију!“

ИЗВАН ЗБИРКИ

ДОКЛЕ

Док се јека од гусала чује,
Докле Србин Гусле песму штује,
Док Косова живи спомен свети —
Србину се не мож' душман клети
одупрети.

Докле Србин вес'о у бој лети,
Док не жали за слободу мрети,
Док Косова живи спомен свети —
Србину се не мож' душман клети
одупрети.

Докле Србин крсно име слави,
Док је братске слоге и љубави,
Док Косова живи спомен свети —
Србину се не мож' душман клети
одупрети.

Док је Србу јуначкога срца,
Док то срце за слободу куца,
Док Косова живи спомен свети —
Србину се не мож' душман клети
одупрети.

(1896.)

* * *

Сјетно поје булбул мали
На ружиној грани витој.
Још цвјетније вјетрић пирка
По травици валовитој.

Тужно плове зв'језде јасне
Ведрог неба по пучини,
Још тужније мисли моје
Разл'јећу се по даљини.

Ој, останте мисли моје
Не тргајте груд ми ледну,
Јер су пуста мјеста она
Ђе ја љубљах ону чедну.

У хаз-башчи ђул је свен'о
Нема сјенке оне више,
Под којом сам слушô некад
Ђе крај мене она дише.

Пресах'о је бистри поток,
Што ми жеђцу често згаси.
Све је пусто, вихор само
Долијеће са уздаси!

(1898.)

ЗМАЈУ

На пољима српске славе,
Узбро си цвјетак мили,
Од тога цвјетка благог
Анђели су вјенац свили
И божанско твоје чело,
Гдје вјечити геније влада
Окитили: Тад уз лиру
Трже твоја душа млада
Са небеса рајске сјени
И свјетле луче сплете
У руковет пјесме миле.

И задахну жића дахом
Што би вјечне магле скриле.

Духу српском даде лет
Отвори му нови свјет.

И сад твоје сједе власи
У јесени позних дана
Гледа ђе но исток руди
Сјајна зора засијана.

Брује гласи свети, мили
„Анђели ти вјенац свили!"

(1899.)

* * *

На цвијетној, на обали,
Што је Босфор валом мије,
На тенхани серај стоји
Цвијеће га шарно крије.

У серају, кажу људи,
Као цв'јетак из џенета
За љубовцу старцу паши
Даде дјеву судба клета.

Венуло је красно лане
Међ' дуварим, од сераја;
Гинула је срце њено —
Љубавнога пуног ваја.

И кад сабах нојцу гони,
Кад на тахт дан се спрема,
Из сераја свако јутро
Чула се је пјесма н'јема.

Пјесма пуна боли, туге
И врелијех уздисаја,
Губила се хавом тихом
У бостаним од сераја.

А са вала сребрнијех
Са шаркије звук се вио
И кроз кафез од пенџере
Красној дјеви долазио.

Ал нестаде једног јутра,
Татли пјесме, дјеве красне;
И замукну на валима
Звук шаркије оне јасне.

*

На цвијетној, на обали,
Што је Босфор валом мије,
На тенхани серај стоји
Цвијеће га шарно крије.

И кад акшам данак гони,
Кад се земљом мраци нижу,
Из дубине Босфорове
Двоје сјенке у двор стижу.

И серајем ц'јеле ноћи,
Пуна с' туге пјесма вије
А са пјесмом јасним звуком
Звече жице са шаркије.

(1899.)

МОМЕ САБИТУ

Рад спомена и вечног сећања

Када очај груд ти пуни,
Ил' кад љут те удес гања,
Не дај сузи да се труни,
Нит' са срца растргана
Да се к небу роптај вине!
Реци себи: Ој, човече
Патње ради Бог те створи
— Ал ће зора да зазори!

(1899.)

АЛЛАХ КЈЕРИМ

Тихо шуми хладна Диђла
Про чаира и бостана
А још тише небом плови
Мјесечина сребро-сјајна.
Ноћ дубока н'јемо струји
Сан се лаган свуд разлио:
И Багдад се већ одавна
У вале му утопио
Тихо шуми хладна Диђла
Про чаира и бостана
А још тише ка Багдаду,
греде чета каравана.
Из шираских перивоја,
Сто робиња, сто ђулова,
Узабр'о је халиф Мемун
Ради својих ћеифова.
Као мајска румен ружа,
Што је емир ђулистана
Дјева једна цв'јет џенета,
Бјеше зинет каравана.
Свуда око ње миље плива,
Сухим златом одсијева,
Али залуд сурма оком
Туга с' веља разлијева.
Надимљу се груди младе,
Разлама их уздах сињи;
Аллах кјерим, усне шапћу,
Мисли блуде по даљини.
Тихо шуми хладна Диђла,
И односи бисер-вале
Аллах кјерим! Јоште тише,
Шапће дјева са обале.
Зањиха се талас лаки,

И растури груди ледне,
У наручје прими своје
Стас витак дјеве чедне.
Аллах кјерим! Још једанпут,
С таласа се чу без наде.
Вај севдахи! Тебе ради
Опет једна жртва паде.

(1899.)

НА САСТАНКУ

1.

Поноћ глуха, мир царује св'јетом,
Сан се крили с мрежом разапетом
И лахори умукли су веће,
Грлећ' шарно, мирисно цвијеће.
Мјесец сија са висине плаве,
И к'о стражар издигнуте главе,
Ко га санак преварио није,
Стражи јато звјезда уснулије!
Ал' и њега кадкад санак нађе,
Па крадомице у облак зађе,
Да прилегне у присјенку густу
Јер је санку тешко одољети пусту.

Ал да ти се придигнути мало
И раздр'јемат око ти заспало,
Та погледат у башћу зелену,
А под ону ружицу румену
У присјенку ружиније грана
Два би ока угледао сјајна.
Не, то нијесу двије зв'јездице јасне
Него очи дјевојчице красне.
Њих ми санак преварио није
Кад ноћ пане јоште су св'јетлије.

Шта ће дјева у ђул башћи сама
Шта л' се крије међу ружицама?
Драгог чека. Урекли су тако
Сваке ноћи састајање слатко.
И да гледнеш кроз ружино лишће
Лагано се засјенку примиће
Момче једно истом замомчено
Око му жаром зажарено.

То је сречник кога она чека
У наручју да га прими мека
И пољубцем врелим са уздаси
Да му жеђу у грудима гаси.

— — — — — — —

2.

Под ружицом у дебелој сјени
Љубили се двоје загрљени
Грли ли се, а ој, санче худи!
Једно другом заспало на груди.
— — — — — — —

Што се вјетрић разбуђује лаки,
Ко му санак прекидује слатки?
Када јоште сабах — зора није
Нит даница крило отискује.
Мјесец му је зраком шано
А он ружи загрљеној да'но.
Ружа тресну и гранчица танка
Двоје мило буди иза санка,
Ал' их кадра разбудити није,
Јер љубавна ватра њиха грије.
Задрхтала мјесечева зрака,
И лахора дрхте крила лака,
Дрхти ружа и зелена трава
Од зв'јерскога погледа крвава
Као гуја када жртву спази
Отров спрема, танки језик плази
Са посмјехом што но срце дере
Сјенка тавна нечујно се вере
Ка засјену гдје но двоје снива
Гдје но љубав света се разлила.
И већ ту је, на домаку је веће
Жртва снива; дрхти росно цв'јеће
Зубим шкрипи; руку к' пасу вину
Љути ханџар спрам мјесеца сину.
— — — — — — —
— — — — — — —

Вјетрић пуну, мјесец зраке крену,
И сакри се у облака сјену,
Да не гледа гдје двоје милено
Растаје се с душом загрљено.

(1899.)

* * *

Када виђох очи твоје,
Очи Моје
У груди се мојим сплете
Гнијездо сјете.

У то гнијездо срце паде,
Јадит' стаде
Нит' га когод тјешит' има
У јадима.

И би свисла сред тог бола
Непребола,
Да не бјеше срце једно,
Срце чедно!

То бијаше срце твоје,
Срце моје,
Сажали се на бједника
Сиротника.

Мерхаметли лијек му даде
Разгна јаде
И поруши гнијездо сјете
Што га сплете!

А сад гледам очи твоје
Очи моје,
А срце ми пјесме сплеће
Посред среће.

(1899.)

МИНУЛИ СУ ДАНИ СРЕЋЕ

Минули су дани среће,
И дјетињства доба красно,
Увехло је росно цв'јеће
Угаснуло сунце јасно.

Усахла је пјесма врела
Из грудих му што се вила,
Око срца окорјела
Тама ми се густа свила.

Ведро чело облак скрива,
С усана ми посмјех прну,
Преста радост, шала жива,
Све у тмину оде црну.

Ох, да нисам јадник познô,
Тебе М . . . . о, чедо моје,
Још и сада не бих дознô,
Сладогорка љубав што је!

Још и сад бих ја уживô
Ох, дјетињства радост свету.
И пјесмом се наслађивô,
И дивио овом св'јету.

(1899.)

КАД НА ЗЕМЉУ НОЈЦА ПАНЕ

Кад на земљу нојца пане
И завлада св'јетом мир,
Лаки вјетрић када пирне,
Крилом својим ружу дирне
И разнесе миомир.

Кад се небом зв'језде ужду
И разаспу бл'једи сјај,
Када пунан мјесец сине
И позлати са висине
Зраком својим сваки крај;

У цвјетном ђулистану,
Ђе но ружа стере сјен,
Чекај мене, мило лане,
Све док сабах-зора сване
И разаспе гримиз њен!

Па ако ти ја не дођем
Дотле рају срца мог,
Не надај се, нит ме чекај,
Ти драгога другог гледај!
Невјерника прокун свог!

(1899.)

ДИЛБЕР ЕСМА И ЈАБАНЏИЈА

Везак везе дилбер-Есма,
Дилбер Есма, Сарајкиња,
У хазбашћи, на ћимену,
У засјенку од јасмина.

Везак везе, попијева,
Татли пјесму севдалију,
Вјетрић пирка, подиже јој
С груди танку антерију.

Туд находи младо момче,
Младо момче, јабанџија,
Под њиме се коњиц игра,
Маман коњиц аџамија.

Кад је момче пјесму чуло,
Опчара га аваз мио,
Па огради с цв'јетне башче
Бјесна ата догонио.

Кад видио дилбер Есму
Грозница га ухитила,
На грудима златне токе
И долама затрептила.

Сама нога коња дирну,
Сама рука дизгин крену,
И пропнице коњиц скочи
И би за час на ћимену.

Попухнуо лахор тили
Са високе Романије,
Кад с коњица виленога
Неста момка јабанџије.

Младо момче ватра жива,
Једним скоком к Есми стиже,
Саломи јој златни ђерђеф,
Привија је к себи ближе.

Сунце ј' сјало и виђело,
Младо моче, јабанџија,
Велик зулум учинило,
На срамоту Сарајлија.

*

Дилбер-Есма болно лежи,
На њојзи је девет рана,
Крај ње сједи мајка стара
Забринута, уплакана,

Питала је мајка стара:
„Можеш кћери преболети?
„Могла бих ти мила мати
Цио вијек проживјети,
Само да ми јабанџија
Хоће срце натраг дати!"

(1899.)

ЉУБОВАЛО

Љубовало драгих двоје
Сваке ноћи до сабаха,
Горило им срце младо
Силенога од севдаха.

Судба хтјела и на небу
Угасла се зв'језда једна
Ђузел-дјеву отргнула
Од ашика рука ледна.

Тужио је дертли ашик
Виш кабура сузе лио,
Док се и сам једног дана
Није у њих утопио.

(1899.)

Сабах-зора
Иза гора
Трепти сунца сјај,
Ноћ се диже
Данак стиже
Свуд се шири бај.

Булбул-туче
С ђула кличе —
Поздрав чеду свом;
Лахор пири,
С липе шири —
Одзив поју том.

Збогом лане,
Феслицане,
Издаће нас дан!
Зора руди
Сваког буди
Нама носи сан!

Акшам пада,
Врх запада
Сјај сунчани мре;
А с истока
Горда крока
Мјесец на тахт гре.

Мир, тишина,

Са висина
Лак се пушта сан;
Слатки славњи
Позаспали
Лахор успаван.

Здраво мила,
Кито смиља
Густ нас чува мрак!
Сан се л'јева,
све снијева
Нама ј' уранак! . . .

(1899.)

АЛИЈАГА И ВЈЕРНА МУ ЉУБА

Болан лежи на душеку Але,
Љуте су га ране обхрвале:
Девет рана око срца жива,
Свије девет смрћу га цјелива.
Крај њег сједи младо и зелено
Ђузел-лане скоро доведено.
Сузе лије, око њег се вије,
Кано свила око ките смиља.
Проговара са душека Але:
„Љубо моја, моје гонђе-лале!
Не лиј сузе, не дај срцу јада,
Суђен сахат дође изненада —
Када синоћ из конака пођох,
У мејхану међ јаране дођох,
Селам дадох, сједох у шћемлију,
Бег Хасан бег куца на шаргију
Сви јарани примише селама,
А Хасанбег удри по жицама:
„Алејк селам, гонце Алијага,
Како ти је на оџаку драга?
Је л' ти чедо породила веће,
Та вакат је, девети ј' мјесече,
Како сам јој лице обљубио,
Обљубио, па је оставио.
Већ Бога ти, и тако ти дина,
Ако драга породи ти сина,
Моје њему име нађените,
Па га моме двору отпремите
Да га храним као чедо своје
Да га одгојим, ко што с' бези гоје!"
Застидех се од јарана редом,
С том беговом лажи и увредом.
Побјесни ми срце у грудима,

Запламтјеше муње у очима,
Рука сама за нож прихватила,
Хасан бегу нога прискочила.
Ал' Хасан бег кавгација стара,
Британу сабљу трже од бедара.
Дуга сабља мене прихваћаше,
Нож прекратак њега не могаше,
Док падоше међ нас јарани,
Обрани ме беже у мејхани.
Све се ране око срца сплећу,
Знадем добро, преболљети нећу.
Ал' не жалим што умирем млађан.
Гроб најпошље сваког чека хлађан.
Већ ја жалим што немам никога
Нити брата, нит рођака свога,
Кој' би крв ми крвљу откупио,
И катила мога погубио."
То изрече гонце Алијага,
То изрече, али више не ће —
На кријоцу својему севдаху
Душу даде на пешкеш Алаху.
Ал' да видиш л'јепе Алагинице
Нити плаче, нити грди лице.
Свог драгана спрам киблом окреће
Па у њедра пламне ноже меће,
Припе печу, огрну ферецу,
Па на пазар-чаршију испаде.
Кад је била двору пред капију,
Пјесму зачу уз седеф-шаргију.
Муња сјевну у њезини груди,
Осветом јој срце се разбуди:
„Куцај, пјевај, убојниче клети!
Драга драгог, знаће да освети!"
Па на врата халком ударила,
Пред њом се врата отворила,
Она уђе у мермер-авлију.
На авлији софра начињена,
И мирисним цв'јећем засађена,
А на среди ђулу испод хлада
Разастрта свилена серџада.
Бег Хасан бег на њојзи сјеђаше,

Уз седефли тамбуру куцаше,
Алагину љубу припјеваше:
„Удовице, л'јепа Алагинице!
Је л' ти жао Алијаге твога?
Не жали га, ево, срца, мога,
Врелије је него Алагино!“
У то доба Алагиница л'јепа,
Печу диже, овако му тепа:
„Срце, душо, катмер Хасан-беже,
Твој ми севдах само срце веже,
Ја не жалим Алијаге мога,
Док је срца у грудима твога!“
Па се њему брже прикучила,
Из њедара ножа извадила.
Муњом плану, а ножем замахну,
Посред жива срца га удари,
И овако њему проговара:
„Ја не жалих Алијаге свога,
Док би срца у животу твога!“
Тад се врати б'јелом двору своме,
И допаде драгану мртвоме,
На груди му укочене паде,
Како паде, више не устаде.
И она је свијет промјенила,
И на макшер Бога отпратила
Спокојена драгог освећена.

(1900.)

* * *

Процвиљело тиче мало
У кафезу златних жица;
Уздаси му груди ломе,
Неста сјаја у очица!

А са грана румен-руже
Весела се пјесма вије:
Друго тиче у слободи
Пјева пјесме ашиклије.

Да л' веселом пјесмом својом,
Што је срећно с руже поје,
Тјеши свога тужног друга
У кафезу тужан што је?

Не! Та пјесма робу младом
У јад ствара слатке наде . . .
Авај срце, јадно срце,
Нек утјехе Бог ти даде!

(1901.)

ЊОЈ

1.

Мирисави прамену њеног бујна власа,
Успомено драга слађанијех часа.
На срдашцу свом
Ја те вјечно храним; а кад нојца пане
И санци са њом
На усне те стискам, срце чежњом плане,
И сне слатке снивам све до зоре ране.

На састанка мјесто ја долазим ти'о,
Ту ме чека она и смијешак мио
Сусреће ме њен.
Ја се винем тада пун миља и среће
У загрљај њен.
Тако сањам свако боговетно вече,
И тај санак пјесме из груди ми креће.

2.

О, мјесече, зналче наше тајне,
Је си л' скоро срма-зраке сјајне
Расхлађивô Туне у валови?
На обали по мирис цв'јетови!
Је си л' бацô погледање тајно,
Је си л' гледô мјесто теби знано?
Да л' је пусто — ту драгане није?
Ил' је туна — па сузице лије, —
Вјерна чека док се драган врати?
Ил' је можда? . . . Ах, тајну не скрати,
Сјај мјесече, вјером преврнула
И другоме на груди панула.
Па сад други љуби њено лице
И мрси јој свилене витице?!
Ти не збориш! Ох, ал зрака сјајна

Дотиче се ока ми очајна,
Утире ми сузе злослутнице,
И свјежи ми свеле јагодице.
Лахор пири, па ми груди шири,
Тајни гласак мени одговара:
„Није драга вјеру погазила,
„Нит се другом у паручје свила.
„Срце њено чисту љубав крије
„Смјерно око чисте сузе лије,
И кад мјесец на висини плане,
„И обасја крај Туне, бостане,
„Ђерђеф баца, тајном мјесту хита ,
„Сузе рони, срма-зраке пита —
„Је л' јој драги вјеран остануо,
„Ил је другој на груди пануо?“

— — —

Сјај мјесече тако т' твога сјаја,
Буди св'едок мојих уздисаја!
Кажи драгој, да је љубим вјерно,
Утри њено сузно око смјерно!
И реци јој нек се брже нада
Мирис-ђулу испод густа хлада —
Свом севдаху и чежње уздаху,
Загрљају, срца откуцају
И пољупцу, што срце изгара
И на земљи рајске сласти ствара!

3.

Жељан сам те чедо моје,
Гонце милено,
Жељан сам те љупче драго
Жељан силено.

Жељан сам ти рајског гледа
Пуна љубави,
Руменог ти жељан лица
Ружа убави'!

Ах, жељан сам усне твоје
Слатке, слађане,
И уздаха душе чедне
Твоје млађане!

Жељан сам ти загрљаја
Топла, ватрена,
И са чежњом откуцаја
Срца огњена.

Жељан сам ти мирисаве
Власи свилене,
И невиног шапутања
Усне румене.

Жељан наших састанака
Тајних, скровитих!
Жељан плашње, да нас неће
Мајка видити!

Ах, жељан сам . . . у тој жељи
Младо срце мре,
О, састанка слатки часи,
Дођите што пре!

4.

Знаш ли драга, кад први пут
На усну је усна пала,
И млађана срца наша
Кад су чежњом задрхтала!

Кад су страсно руке наше
Једно другом стас обвиле,
Рајске сласти кад су младе
Душе наше окусиле!

Заклесмо се тешко тада
Све до гроба вјерни бити.
Ох, клетва се тешко свети,
Не је драга, погазити.

5.

Дјевојчице, зумбул-кито,
Погледање плаховито
Пламенога ока твог
Не мој мени младу слати
Не могу ти љубав дати
Јер ја немам срца свог; —

Даљина је њега свила
Туђинка га заробила,
И робом је сада њој!
А шта моје пјесме буди?
То у мојих цвили груди
Срце њено — сужањ мој!

6.

Ноћас сам те сањо душо,
Цв'јете убави,
Кô ми бјесмо у мирисној
Некој дубрави.

Јунско вече. Виш нас небо
Златом трептало
А око нас све је жарку
Љубав шаптало.

Ту, из џбуна тиђи мали
Пјесме слађане
Вијали су, славећ чари
Своје драгане.

Ту поточић шуштао је
Тајно, тихано,
Грлећ' росним цвијецима
Класје витано.

Са висина лахорићи
Ту допловили
И по мекој трави лако
Коло повили.

Ми у густој сјенци липе
Срећни, блажени,
Једно друго у загрљај
Стеже силени.

На усну је усна пала
Пијућ рајску слас'
О, самрти што не узе
Тад обоје нас.

7.

О, како је вр'јеме дуго,
Сваки дан ми в'јек се чини
И оставља љуту рану
Срца мога у дубини.

Б'јели данци, тавне ноћи,
Убрзајте крила спора!
Ране стежу . . . умријећу
Доклен моја сване зора.

8.

О, сићана слова, о, ријечи медне,
Ситне књиге њене — душо душе чедне,
Сваки час вас гл'ам;
И осјећам тад на свијету томе
Да сам срећан сâм.
У тој срећи вељој и у заносу своме
Приносим вас страсно срцу пламеноме.

На срце, на усне, притискам вас вреле,
И осјетим за час њене руке б'јеле
Гдје ми стежу стâс.

И гле, збиља она! . . . љубим усне њене,
Мрсим бујан влас.
Тако дуги данци и ноћи несањене
Нашег растанка, пролазе врх мене!

9.

Ман'те ме се. Суха злата
И сва блага св'јета тога,
Кад би кадри згрнут били
И крај мојих ставит нога
Презрео бих! Нити ишта
Опсјенут ми око море —
С њом колибу малу волим,
Него с другом сјајне дворе.

Ман'те ме се, нит ми збор'те,
Залудне су ваше ријечи,
Не причајте (ја не слушам)
Ни о каквој већој срећи,
Јер за мене среће нема.
Гдје год њене душе није, —
Моја зора, сунце моје,
Из њенога ока сије!

10.

Слатка душо моја,
Јучер опет добих драго писмо твоје,
Откуцаје чисте душе твоје чедне,
Дрхтало је силно пламено срце моје
Читајући оне р'јечи твоје медне. —
И теби се данци у вјечнос' отежу,
И ти ноћи бдијеш без мира и санка,
И теби се груди уздасима стежу
Очекујућ часак нашега састанка.
„Дођи што пре душо! Слатко тепаш мени,
„Јер без тебе живјет за ме живот није!
„У наручју твоме, на груди' огњени'
„И смрт горка драги, вјеруј, слатка ми је!“

О, не тужи драга, утри сузе вреле!
Још три пут док сунце плане и угасне,
Стезаће ме опет руке твоје б'јеле,
И сласт рајску пружат твоје усне сласне!

11.

И пребројах дуге дане
Дане пуне уздисања
Ево, опет слатко лане
У наручју моме сања!

Опет љубим усне њене
— Пијем сласти бујног раја,
Слушам душе занесене
Чежње пуног откуцаја.

Опет мрсим власи бујне,
— Ропски ланац срца мога, —
Опет с усне слушам рујне
Шапутања слађанога!

Ох опет сам срећан, опет,
Као што сам и прије био
Опет ми је живот, свијет
Тако сладак, тако мио.

(1901.)

МОДЕРНА ЉУБАВ

Он јој шапће: „Ја те љубим,
Другог никог, само тебе.“
„И ја тебе, она њему,
Више него саму себе!“

И на усну усна паде,
Груди дршћу, срце бије,
А заклетва с уснâ лети
И у плави свод се вије.

„Кунем ти се небом, земљом
До гроба ти вјерна бити!“
„Заклињем се, самрт само
Кадра нас је раставити!“

Жури вр'јеме, дани лете,
А у срећи, драго двоје
Дан чекају, кад за навјек
Свете везе да их споје.

Ал' освану данак један —
На састанак драган иђе,
Она чека. „Мој анђеле,
Шапучући он јој приђе.“

И на груд је стиснут хтједе,
И пољубит усне медне.
Ал' му срце простр'јељаше
Из ока јој стр'јеле ледне.

„Не мож' ништа она збори
„Од сватова наших бити.
„Знаш, прилику бољу имам
Да се могу удомити“!

(1901.)

У ДОМОВИНИ

Емшерији и ахбабу: Алекси Шантићу

Опет ме ево, на твојијех груди,
Рођена грудо — мајко моја мила;
Животом срце опет ми се буди,
И пјесма ево порађа се чила.

Гле, сунце твоје опет грије мене,
О, како њежно злаћане му зраке
Загривају моје груди залеђене,
И дух ми дижу небу под облаке.

С висине сиње — сунцу испод крила —
Гледам те, гледам, мој премили доме.
Високе горе — станке б'јелих вила —
И родна поља, дубраве питоме.

Ту сједа Вележ, што високо гори
Диже се к небу и сунчаном сјају,
Сваког јутра оклен јасна зора зори,
И златног сунца зраке заблистају.

Ту Хум и Столац около се пењу,
К'о мртва стража, што вјекове броји.
На суром кршу, на хладном камењу
Ја видим прошлост прадједова моји'.

О, кол'ко само, колико пута
Јуначка крвца протекла је током,
Куд сад пастир вере се и лута
За својим стадом — за овчицом кротком.

Јест. Суре ове и врлетне хриди
Нијема наша историја ту је,
На којој око вељу славу види,
Негдашњу славу миле груде моје!

Ту, доље хучна Неретва се пјени
Кроз цв'јетну башчу, што се Мостар зове,
И б'јесним хуком ко да прича мени
Свијетле приче славе Србинове.

Ту Бишће-поље. О, колико туде
Дивнијех српских витезова паше,
Слободу бранећ' своје родне груде
Колико њиха млађан живот даше!

Гле, тамо доље, гдје из оних тмина
Сребрна Буна тихо се искрада,
И ко да бјежи од паклених цина,
Кроз цв'јетне башче нагло јури тада . . .

Високо гори, у облак се дижу
Врлетне хриде кршевите, голе,
Гдје само лаки вихорови стижу,
И оро-тице гнијезде се холе.

На хридам тијем, гдје сад пустош влада,
Бујани живот некада се лио,
У густим сјенкама дебелога хлада
Голи се овај камен негда крио.

А красне ките витезова чили'
Јуначке туд су игре заметали,
Зидове оне, што с' бршљани скрили
Негда су двором владалачким звали.

Ах, бјеше негда, ал' то бјеше давно,
Кад Стјепан Вукчић влад'о је туна!
Ах, бјеше негда — ал' то вријеме славно
Још само знаде н'јема причат' Буна!

О, свете слике, што вас око гледа,
Пуне л' сте сјаја, пуне л' веље славе!
О, да л' смо ваша ми достојна чеда?!
— — — — — — — — — —
Не, нисмо! Стидно сви погнимо главе!

(1901.)

ДОБРО ДОШЛИ

Ви што српском роду своме,
Зажижете луче пламне,
Са његове свете стазе,
Растјерујућ’ магле тамне,

Смјелог ока, ведрог чела,
Што му стасте на бранику,
Отпор дајућ’ његовомс
Душманину и крвнику.

Здраво синци поносити
Челик-борци рода свога,
Са Адрије, српског мора,
Из Мостара питомога.

Здраво и ви са Миљацке,
Тужне реке суза пуне,
Здраво и ви са обала
Ладне Саве, тихе Уне.

Здраво да сте, добро дошли
Синци цветне Шумадије,
Вама кличем, вас поздрављам,
Вама пјесме, браћо, вијем.

Добро дошли, браћо мила,
У средиште српске славе,
Добро дошли српски борци
Српског рода часне главе.

Добро дошли!

(Пјесма поводом Првог Конгреса
српских новинара одржаног
октобра мјесеца 1902. у Београду.
Оп. J. Л.)

(1902.)

АЛИБЕГ И ЗЛАТИЈА

Расла јела на сред Сарајева,
Под њом лежи рањен Алибеже,
Тешкијех је допануо рана,
Бол му љути силно срце стеже.

Облазе га сви редом јарани,
Облазе га, утјехом га поје:
Коркма беже, наш мио јаране,
Нису ране смртоносне твоје.“

Њима збори, рањен Алибеже:
„Богом браћо, сви редом јарани,
„Нит ми зборте, нити ме тјешите,
„Мени задњи приспјели су дани!“

„Ја не жалим што ћу умријети,
„Сваком ће нам вахти-сахат доћи,
„Па то данас или сјутра било,
„Пред суд вјечног сваком треба поћи!

„Девет рана од девет ханџара
„Око срца сплећу ми се жива,
„И свих девет преболљет' бих могô,
„Ал' десета смрћу ме цјелива.

„Није рана од пушке, ни ножа,
„Нит од тешког перна буздована,
„Већ је рана што ми оте Злату
„На срамоту, делија незнана!

То изрече рањен Алибеже,
И Аллаху своју душу даде.
У то доба Златија дјевојка
Међ' јаране под јелу допаде.

Јаранима божји селам даје,
Па их пита за свога севдаха,
Ал' не доби никаква џеваба
До њихових врелијех уздаха.

Кад то видје племенита Злата,
Црна слутња кроз срце јој мину.
Мртву бегу у наручје пада
Тешка клетва у небо се вину:

„Ох, пека тс, брате Хасанага,
„Нека ми те, жељела те сека,
„Што ми драгог отрже са груди,
„И у црно обави менека!"

Цвили Злата као гуја љута,
И проклиње свог брата рођена;
Згледају се бегови јарани,
На та тешка проклињања њена.

Не вјерују што ушима чују —
Сваки томе чудом се чудио,
Док се један прочу од јарана,
Дилбер Злати 'вако говорио:

„О, Златијо, кукавице сиња,
„Што проклињеш брата рођенога?
„Та ово је дванаеста година
„Како брата одведоше твога!

„Одведоше бијелу Стамболу
„По цареву емру и ферману,
„Да тавнује док му срце бије,
„У тавницу бацише га тавну.

„Од тад за њег гласа не имаде.
„Ко зна, можда земљица га крије,
„Шта је Злато, да од Бога нађеш?
„Шта је себеб проклињања тије'?

Кука Злата, па му одговара:
„Да је Бог дô, да га земља скрива!
„Свог севдаха — бега Алибега
„Сад међ' вама гледала бих жива.

„Синоћ рано — около јације,
„— Баш учаше езан са мунаре
„Ја са бегом сјеђах у хаз-башчи,
„На ћимену испод липе старе.

„Бег куцаше на седеф-тамбуру,
„А ја пјевах пјесму севдалију,
„Кад на врата један бињеџија
„Нагна мамну варах-бедевију.

„Ја не познах брата рођенога.
„Препадох се од момка незнанка.
„Цикнух јадна и свом Алибегу.
„Пуна страха падох сред нарамка.

„Ни Алибег њега не познаде,
„Па потеже сабљу димискију,
„И насрну ко арслан љути
„Да погуби незнана делију.

„То је брата разљутило много, —
„Зар да пане на оџаку своме?
„Па потеже ханџар од појаса
„Девет рана зада драгом моме.

„Беже паде у зелену траву,
„Ја несвјесно на његове груди,
„И кад јутрос, прије сунца јарка,
„— Сабах зора из сна ме пробуди —

„Ја у двору угледах незнанка,
„Ђе се шири кô да је у своме,
„Гњевом планух латих џефердара,
„Да покајем ране на драгоме,

„И баш бијах нишан саставила,
„Кад ми мајка паде око врата:
„Не Златијо, кукавице сиња,
„Немој пролит крв свог брата!

„Бацим пушку на шикли одају,
„Не полећех да брата загрлим,
„Јер још више јад и чемер горки,
„У грудима стеже обамрлим.

„Зар то брат је, кој'ми драгог уби?
„О, небрате, нек ти вјечни суди!"
То изрече, па своме севдаху
Мртва паде на крваве груди.

(1902.)

СРЦЕ МОЈЕ

Срце моје, сироче невољно,
Цвили, тужи болно непреболно,
Срце цвили нико га не слуша,
Нити слуша, нит утјешит куша.

Драга моја, јаде не јадила,
Што си мене вјерна преварила,
Зар ми није у млађаним љети,
Бона драга, јазук умријети.

(1902.)

КАД СЕ СПУСТИ ВЕЧЕ ТИХО

Кад се спусти вече тихо,
Сину зв'језде златног сјаја,
Ја се тужан сјетим, душо
Оних часа пуних раја.

И у сумрак самац бјежим,
Од мајчиног кријућ' гледа
Горке сузе, што ми квасе
Јагодице лица бл'једа.

И у мрклу сјен маслине,
Која све ми тајне знаде,
Клонем, сморен под теретом
Ојађене душе младе.

И наричем тужно, горко,
Ко пустињак у самоћи.
И Богу се зар сажали
Те на моје спусти очи

Слатки санак. И ја заспим,
И гле, авај, јање моје,
Ја се нађем посред раја,
Јер ме грле руке твоје.

Стежу мене руке твоје,
Покрај срца, срце бије.
А на усну усна пала
И џенетски шербет пије.

— Ја сам срећан, срећан много
Шапће моја усна ти'о.
Ал' кад лахор с врба слети,
И однесе сан ми мио,

Ја угледах грозну јаву
Тебе, Злато, нигдје није,
Буна шуми . . . свети Боже
На дну њеном дивно ли је!

И већ крочи нога слаба.
Вал румори, ко да зове,
А ко тајни шапат неки
Шуште гране маслинове.

Јест, и оне шапћу мени
Да никаква нада није,
Све ми шапће . . . Све ме гони
Збогом чедо најмилије.

И већ вали ноге квасе,
Збогом св'јете, пун горчине!
Збогом мајко! Збогом, ах не!
Тад се поглед тужан вине,

И кроз густо грање пане
На мој домак пун тишине,
А врелијех поток суза
Низ увехло лице лине.

Не, не! Прости мајко мила,
Синак за те живит мора!
Зв'језде трепте ко да шиљу
Утјеху ми одозгора.

И ја бјежим од тог мјеста,
У наручје мајци панем —
Ту љубави праве нађем,
И сатрвен, душом данем.

(1902.)

ЗНАШ ЛИ ДРАГА

Знаш ли драга, знаш ли јаланџијо,
Када си ме оком својим звала,
Оком звала, душице тепала,
Знаш ли драга, знаш ли јаланџијо?

Знаш ли драга, знаш ли јаланџијо,
Кад си ми се љуто заклињала;
Заклињала, вјеру задавала,
Знаш ли драга, знаш ли јаланџијо?

Па си сада све заборавила,
Јаланџилук мени учинила,
Вјеру своју ногом погазила;
Преко мене другог замилила.

Ал' знај драга, знади јаланџијо,
Бићеш пишман тако ми имана,
Крв ће пасти сред твог ђулистана,
Знади драга, знади јаланџијо.

(1903.)

Моја драга, азгин зулумћару,
Велик си ми зулум учинила,
Што си мене млада оставила —
Предала ме тузи и кахару.

Ја сам тужан и кахарли в'ома
Своју тугу ником не пов'једам
Али дан ће повиђет је један,
Када рекну: умрије сирома'.

(1903.)

ДВИЈЕ ЖРТВЕ

1.

Сабах зора . . . сунце иза гора,
Хабер паде из пашиних двора:
Синоћ просци стигли изненада,
Изненада, из далека града,
Запросили јединицу Злату.
Бабо дао, није ни питао,
Мајка дала, друге не имала,
И ако је ћеркин севдах знала.
Аманете узели и дали,
И кићену свадбу заказали . . .

2.

Сабах зора . . . сунце иза гора,
Кара-хабер из пашиних двора:
Синоћ свати сву ноћ шенлучили,
Јутрос с плачем разбуђени били.
Дилбер Злате нигђе не имаде,
Нити ико штогод за њу знаде.
Само мутни Неретвини вали,
То рекоше Челебији — Али
И своја му недра отворише
Двоје милих туна саставише.

(1903.)

ПРОЉЕТНА ПЈЕСМА

Сунце мило позлатило
  До и бр'јег,
По горама истопио
  Лањски сн'јег.

Равно поље окитило
  Рани цв'јет,
Лептир мио свој повио
  Врх њег' лет.

Одјела се листом гора
  Уокруг,
Од пјевица слатког кора
  Звони луг.

Премаљеће, свуд се сплеће
  Миље крâс,
Бујан живот свуд се креће
  Око нас.

Запјевајмо, браћо чила,
  Сложно, хај!
Нек напуни пјесма мила
  Поље, гај.

Весел'мо се док смо чили,
  Млађани,
Док су још нам дани мили,
  Слађани!

Дан за даном, сат за сатом
  Час по час,
Оставиће с неповратом
  Младост нас!

Доћ' ће дани, притиснуће
Бриге нас,
Б'јело иње попануће
Црну влас!

Веселмо се браћо мила,
Сложно хај!
Младост нам је брзо-крила,
Брз јој крај.

(1904.)

О, ДЈЕВОЈКО ХАЈИРСУЗЕ

О, дјевојко хајирсузе,
Што рахатлук срцу узе,
И млађаној души даде
Горки чедер — тешке јаде?!

О, дјевојко хајирсузе,
Зар не видиш ове сузе,
Што их лију црне очи
Сваке ноћи — без помоћи?!

Вај, што си ме и гледала,
Кад ме ниси севдисала!
На пенџер ми што си стала,
Кад си другог драгим звала!

О, дјевојко хајирсузе,
Што рахатлук срцу узе,
И млађаној души даде
Горки чедер — тешке јаде?!

(1904.)

АЈНИЈО, ВИТА СЕВЛИЈО

Ајнијо, вита севлијо,
Што су ти ђули свенули?
Бијеле лале прецвале?
Сумбул лале опале?
Ситан феслицан повањен?
Алкатмер тужи негледан?
— Пређ' ме се, момче, бога ти,
У рану немој дирати!
Што ће ми лале и ђули?
Што ће ми јадној сумбули?
Што ће ми ситан феслицан?
Мирисни што ми алкатмер?
За ме је пелин и чемер!
Рамазан три пут долази,
Шес' пута Бајрам пролази,
Нит пјевнух, нит се осмјехнух,
Нит с другом коло окренух!
Уздисах јадна и чека'
Да дође драги с далека,
С далека — с војне цареве!
Ал чеках јадна, узаман,
Сутра је петак — пети дан,
Како ми хабер допаде,
На тешку тугу и јаде —
Он неће доћи никаде!
Пређ' ме се, момче, бога ти,
У рану моју немој дирати,
Шта ће ми лале и ђули?
Шта ће ми јадној сумбули?
Шта ће ми ситан феслицан?
Мирисни што ми алкатмер?
За ме је пелин и чемер!

(1904.)

СИТНА КИША СИТНО ПАДА...

Ситна киша ситно пада
Падај кишице.
Зањевај ми пољем жита,
Башчом ружице.

Дан за даном... јесен стиже,
А о јесени
У двору ће запјевати
Свати кићени.

Треба свате закитити
Ружом руменом
Мамне коње нахранити
Житом бијелим.

Ситна киша ситно пада
Падај кишице!
Зањевај ми пољем жито
Башчом ружице.

(1904.)

ПОД ТВОЈ ПЕНЏЕР ДРАГА

Под твој пенџер драга
Нећу више доћи,
Нит' твојијем више
Сокаком ћу проћи.

Неће више с моје
Седефли шаргије
Одјекнути жице
Крај твоје капије.

Нит ће севдах-пјесма
Повити се када
Из огњеног мога
Ашик-срца млада.

Далеко, далеко
У незнане краје
Однијећу своје
Тешке уздисаје.

Људи кажу; тамо
Иза седме горе
Налази се сиње
Валовито море.

У дубинам доље
Илаџ-трава има
Што лијек даје
Боловима свима.

Заронићу мору
Сред дубина слани'
И лијек ћу наћи
Тешкој мојој рани!

Под твој пенџер драга
Нећу више доћи
Нит' твојијем више
Сокаком ћу проћи.

(1904.)

БРЕ ЂАВОЛЕ КÔНО МОРЕ!...

Ашик остах на те очи,
На те двије мркле ноћи,
Бре ђаволе кôно море,
Не исходи на прозоре.

Не исходи, не пркоси,
Твој ми поглед памет носи!
Јер тако ми Рамазана,
Биће русвај једног дана.

Свој ћу живот прегорети,
У двор ћу ти ускочити,
Стô ћу јада починити,
Сва ти врата поразбити

Док одају нађем твоју,
У њој тебе, тугу моју,
Изгришћу ти усне рујне
Сва ти врата поразбити

Испићу ти ока оба
— Два ми срцу хладна гроба —
Бре ђаволе кôно море,
Не исходи на прозоре.

(1904.)

ЈЕДНОЈ ЦРНООКИ

Ох, те твоје чарне очи
Памет су ми помјериле,
Твоје чекмак-обрвице
Махнитим ме учиниле!

Не подижи мор-буруџук
Не откривај ђузел-лица
Срце ће ми сагоријети
Пламен с твојих јагодица!

(1904.)

ТУЖАН БАРЈАМ

Дан осван'о — Барјам дошô,
Бију ситне бугарије
Махалом се на све стране
Оре пјесме севдалије.

Све дјевојке нагиздане,
По срчали пенџерима,
Млади момци нежењени
По тијесним сокацима.

Сваки момак драгу има,
Свака дјева свог дилбера,
А ја јадна, кукавица
Лијем сузе сред чедера.

Мог севдаха нема, јадо,
Нит његове бугарије,
Нема гласа булбулова
Вај, његове севдалије!

Дан осван'о — Бајрам дошô,
Још два дана па ће проћи
А ја стрепим лијућ сузе —
Да л' ће драги с војне доћи!

(1904.)

*
*   *

Натуштена лица и погледа тавна,
Бескрајно се небо над свијетом крили,
А облаци густи зраке сунца сјајна
У копрене мрачне своје су увили.

Опуштена поља, маглом умотана
Мутан облак прате у висину сињу,
Кô да моле небо за зрак сунца сјајна
Да им с груди скине тешку маглуштину.

Сва природа мучи, и са страхом чека
Да ли ће се небо смиловати суро
Ал' гле, јато врана стиже из далека,
И весело гракће: „Дувај, оштра буро!"

(1904.)

ПОЗДРАВ
БРАЋИ И „СРПСКОЈ ДОМАЈИ“

С напретком и срећом
Ваше дјело било,
Алах дао, ц'јелом
Српству користило!

Користило Српству,
Гдје но год га има,
Понајприје вама
У тим крајевима.

Срећно, дуговјечно!
Моћ Божија дала
И „Српска Домаја“
Данак дочекала.

Дан, када ће Српству
Зора да зазори,
Слободарка пјесма
Да се свуд заори.

Кад ће браћа иста
Вјером разбраћена
У једном се колу
Наћи загрљена.

Око једног кад ће
Скупљат' се гуслара,
Да им пјева она
Зла времена стара!

Кад ће у три т'јела
Једна душа бити,
Из три храма једна
Молитва се вити!

Срећно, браћо драга,
Србадијо мила,
„Српска вам Домаја“
Дуговечна била!

(1904.)

МОЈИМ БРДИМА

О, вас ја љубим, моја брда сура,
Студени станац, на ком цвијет не цвјета.
Орлова сијело и рочиште бура,
Гдје муња муњу с громовима срета!

О, вас ја љубим, љубим изнад свега,
Џиновске хриди сиједијех глава!
Свједоци нијеми доба негдашњега,
Слободе наше и нашијех слава!

Јест око моје по камењу голу
Резана оштрим мачем чита слова,
Што прошлост зборе свијетлу и холу,
Јуначних мојих давних прадједова!

А душа моја у заносу милу
Свијетле слике пред оком ми ствара:
Ја видим понос, господство и силу
Властеле наше и наших владара!

Ја видим дивне витезове оне,
Мушког ока и мишице чиле,
Очи ми сузе радоснице роне,
А душа хрли, љуби слике миле.

О, вас ја љубим, љубим изнад свега,
Џиновске хриди сиједијех глава!
Ви света мјеста крвавог биљега,
Чувених наших мејдана и слава!

(1905.)

ЈА НЕ МОГУ ВИШЕ

У близини твојој ја не могу више
Находит' се цуро, нит' погледе твоје
Ја издржат' могу. Аман, сагорише
Очију ти огњи јадно срце моје.

Погледај ме само, у моје му оку
Записано стоји, све што срце крије, —
Прочитаћеш тугу, јад и бол дубоку,
Разорену срећу и мир ми од прије.

Прочитаћеш љубав бескрајну и плаху,
Као плахе што су буре наших гора,
Страст и жудњу силну у моме уздаху
Као силни што су вали бурног мора!

Јест, ја љубим тебе, од љубави гинем,
Од чежње ми вреле згара душа млада.
Лудим . . . нож би себи у груди да ринем,
Јер ја љубим тебе — јер љубим без нада.

У близини твојој ја не могу више
Находит се цуро, нит' погледе твоје
Ја издржат'могу. Аман, сагорише
Очију ти огњи јадно срце моје.

(1905.)

ХЕЈ, ЗАВАЛИ

— Павлу Лагарићу —

Хеј, завали, они дани,
Од преклани и од лани!
Залуд суза сузу гони,
Ал' не врати вакат они!

Све прохуја, ко олуја,
Ко сан среће све пролеће,
Умукнула бугарија,
Занемила ашиклија.

Набórале бриге чело,
Угаснуло око врело
У груди се сјета слила,
Чама срца обавила.

Куд год гледнем, пустош сама,
Туга суза и осама.
Сунце грије, али није,
Није топло као прије.

Хеј, завали, они дани,
Од преклани и од лани!
Залуд суза сузу гони
Ал' не врати вакат они!

(1906.)

МУРАИЈА

Као стогодишњак под бременом љета,
Погурених леђа и погнуте главе
Ишао је журно између свијета,
Ко од тајне да је гоњен неке страве.

Кô ораси зноја, три педља дужине,
Теспих му у руци, па га звека стоји,
Помичу се усне, души из дубине
Сваки час се вину уздисаја роји.

Читаво му биће побожност је сама,
Куд год ходи смјерна дова му је друга,
Он не ради ништа, те на комшијама
Брига је, да божији не гладује слуга.

Ко њега не позна? Свак га зна и штује,
Стога му се и сад свак уклања с пута,
Многи га поздравља, ал он кô не чује
Нити види кога, гре врата погнута.

Наједанпут стаде, саже се лијено,
Па подиже увис једну хурму с тала.
„Хеј, народе, почуј, нешто ј' изгубљено,
Ево, хурма једна неком је испала!“

Па чија је хурма нек' је узме ево!
Јер ја нећу нит ми треба туђег хака!“
Тако он збораше а десно и лијево
Задивљавала је свијет правда така.

Ал ненаднога чуда! Смјерни и праведни
Ненадно се трже и исправи лако,
Од страха га проби зној крупни и ледни,
А запрепаштено гледао је свако

Над згрбљеним леђима овог праведника
Кад камџија једне бића писка стаде,
Ал' нико с' не маче нит се зачу вика,
Све остаде мирно, јер свак препознаде

Хазрети Омера, исламског владара,
Који исправи леђа праведнога
И срдито рече: „Да је кеса пара
Мјесто хурме била, господара свога

Никад нашла не би. Нит би пито̂ тада:
Кесу ову блага изгубио ко је?
Ево људи, добро упознајте сада
Мураилук шта је — мураија то је!

(1910.)

ХУБУЛ ВАТАНИ МИНЕЛ ИМÂН

„О, мили доме, како те се сјећам
С болом у души, срцем пуним јада,
О, како милу успомену рађа
Цвијетак дивљи роднога ми града!

Јест, срцу моме милије је много
Дивља и пуста родна груда моја,
Већ плодна поља и цвјетни лузи,
Гдје нарав пружа сва богатства своја.

О, мили доме, гдје обасја мене
Први пут зрачак нашег сунца врућа,
Да л' још те када твоје вјерно чедо
Видјет, ил умр'јет од силна чезнућа?"

Тако су некад на постељам болни,
С уздахом тешким и бескрајним болом,
Асхаби-кјирам уздисали тужно,
За својом слатком родном грудом голом.

Тако су тужили за Меком,
Кад ради мушрићкије' зâла
Мораше хиџрет чинит у Медину,
Што им је братског уточишта дала.

Тужаху тако и лијаху сузе,
За домом својим, успоменама драгим,
О чему су гласи Пејгамберу стигли,
И не пр'јекорно, већ ријечим благим.

Божји ресул о том зборит стаде
Крај родни како благо је највеће
И дом свој љубит дужност је Муслимана,
„Хабул ватани минел имâн!" — рече.

(1910.)

МОЈА МИСАО

Под ударом тешким ја клонути нећу,
Што ми скоро вријеме на уздарје носи,
Ни у часу мучну вјечно небо клећу,
Нит ћу туга сузом око да ороси.

Усуде, потегни љуте биче своје,
Не поштеди, шибај, нек крв лије врела!
Али никад мисли не помути моје
Нит очајем ведра набора ми чела.

Ја сам као стијена сурих наших брда
На којој се муња с громовима бије,
Али она стоји непомична тврда
И пркосећ главу у облаке вије.

Јест' ја чела ведра и мушкога ока,
Очекујем тешке часове искушења;
Ја ћу у смрт поћи јуначкога крока —
Без суза и вaја, с пуно прегорјења!

Ал из крви моје као олуј јаки,
Мисô ће се винут про наших планина
Оживиће брда, планут камен сваки,
Освета ће љута стићи душманина.

(1910.)

МОЈЕ УВЈЕРЕЊЕ

Задржати ме нити ће, нит' могу
На путу мучном и неравној стази.
Нек оштро трње боде, а из ногу
Румене крви нека шикћу млази!

Не, на моме путу, пуном искушења —
Нит' туп звук гвожђа, нит' жеженог злата,
Поколебати ми не ће увјерења
Истинам светим у срцу исткaта!

Кроз трње, кроз мрак, преко провалија
Ступаћу смјелим и одважним кроком
Жуђеном циљу, што удаљен сија
Што душе своје назревам га оком.

На путу том ме задржати неће
Ма и Смрт сама да ми косом прети,
Ступаћу напред докле год ме тече,
На том путу не жалим ни мрети.

(1910.)

ЈУТРО

Јутро сунце рано уранило,
На се сјајно рухо ударило
Нарли небу на ширине стиже
И са земље таван дувак диже.

Диже дувак са земљина лица,
Санак трже с њених трепавица, —
Шевак даде на четири стране,
Вјетар духну од гране до гране.

Вјетар духну и разбуди лишће,
Лишће шушну прену слатке тице
Све оживи. На уранку дана
Севдах пјесма летну са свих страна.

(1911.)

ИСПОВИЈЕД

Не зови ме тако, брате,
Јер то није име моје.
Турчин нисам нит ћу бити.
Исто мене перје кити,
Ко и твоје, брате, што је!

Ево руку, пруж' ми своју,
Погледај ме, у очима
Прочитаћеш душе жеље,
Упознаћеш наде вреле
Што их носим у прсима.

Хеј, Србин сам, Србин, брате,
То је моје право име,
Које не бих, за све дао,
А све за њ' бих жртвовао
Поносно се китим њиме!

Хеј, Србин сам, српско име
Над све ми је драго, мило,
Ислам ми је вјера света
Ал ми она ништ' не смета
Да ми куца српско било.

Да за српство срце бије,
За њ' да дише душа млада,
Да идеал свет ми буде,
Хај, слобода српске груде
Што вјековим' трпи, страда!

(1912.)

ДРАМЕ

ЗЛАТИЈА

Позоришна игра у три чина
с пјевањем

Лица:

НУРИХАНУМА

АИША

ХАТИЏА

АЛИЈА

АХМЕТ

ОМЕР

ХАБИБА

ЕМИНА

ФАТИМА

ХАНА

ЗЛАТИЈА

ПАША

ПАШИНИЦА

ДИКА

МЕХО

ХАСАН

ТЕЛАЛ

БЕЧИРБЕГ

ПРВИ ЧИН

(На позорници је башча засађена разним дрвећем и цвијећем. Позади се позорнице види једнокатна кућа са прозорима и омањим вратима (капиџиком) која воде у башчу.)

1 појава

Нуриханума сама

НУРИХАНУМА *(старица шездесетих година сједи на кољенима под једним дрветом на серџади, подигнутих руку наспрам главе и шапуће дову (молитву). Мало затим свршава молитву, превлачи објем рукама преко лица, намјешта се, те сједа обично, удара дланом о длан и виче):* Аиша! Аиша! Донеси кахву!

(Чује се одговор: „Ето, ето ме, ханума, сад ћу одмах!")

2 појава

Аиша и Нуриханума

АИША *(младо дјевојче (16—18 година) долази и на округлом табаку-послужавнику доноси ибрик с кахвом, једну сребрну посуду за шећер, један филџан са зарфом и једну чашу шербета и то све ставља пред Нурихануму):* Много си чекала, ханума, ама немој да се срдиш, нијесам могла прије. Побојах се, да ми не изађе сабах из вакта, па док сам клањала . . .

НУРИХАНУМА *(попивши шербе):* Не срдим се ја, Аиша, кћери, нека си ти клањала! Прећи је

намâз божији него моја кахва! А је ли устô Алија?

АИША *(измакнувши се корак-два натраг и с лијевом руком на прсима):* Јес', ено га ... *(Показује руком на једну страну башче)* ... под одрином, гдје клања сабах.

НУРИХАНУМА *(меће шећер у филџан и точећи кахву):* Јеси ли њему испекла кахву?

АИША: Јесам, ханума! Сад сам му је баш однијела.

НУРИХАНУМА *(срче кахву):* Добро, дијете моје, а сад хајде, па спремај кућу.

АИША *(иде два три корака натрашке, а потом се окреће и отрча у кућу).*

3 појава

Нурихханума сама

(Нурихханума сама; точи и пије кахву. Чује се из дубине башче куцање тамбурице а потом пјесма:

Двоје ми се замиљело драго,
Омер момче, Мејрима дјевојче,
У прољеће кад им цвијета цвијеће
Кад им цвијета зумбул и каранфил.)

НУРИХАНУМА *(спусти филџан на табак и прислушкује пјесму, затим, тужно):* Боже мој, шта ће бити с овим мојим дијететом? Ено га опет, гдје севдише. Јес', јадно мајчино срце разумије сваки куцањ оне тамбуре. К'о да је, не дај Боже, шенуо с памети. А толико сам га тужно одвраћала! Колико сам му пута говорила: Алија прођи се Златије, прођи је се сине кад од тог миловања нејма никакве фајде, нити је море бити. *(Уздише.)* Паша своје ћери не да другом него опет каквом паши, јàли пашићу. Али он неће да ме послуша. *(Брише сузе крајем од кошуље,)* Не могу без ње, мајко! Ах, дијете моје, ја сам знала да ће доћи дан кад ће просци закуцати на пашина врата. *(Уздише.)* И ето, дошô је. Травњачки везир јучер је испросио за свога сина. Кажу

да она неће ни да чује, али каква јој је фајда? Зар да паша чује њезино нећу! *(На капиџик улази у башчу једна завијена жена)*: Ко ли је ово, сабахиле? *(Жена иде к њој и подиже с лица печу. Нурихانума је препознаје)*: А, ти си, Хатица!

4 појава

Хатица и Нурихانума

ХАТИЦА *(средовечна жена, продавачица бѐза, пришавши сасвим Нурихануми, љуби је у руку, затим се измиче корак-два)*: Ја сам, Нурихانума. Безбели ти је чудо, оклен ја 'вако рано?

НУРИХАНУМА: Пријатељи су вазда добро дошли, Хатица, ама да ти право кажем, јес' ми мало и за чудо, јер ми ти не долазиш никад 'вако рано. *(Помиче се мало на мјесту и показујући јој руком мјесто крај себе)*: Сједи, што стојиш?!

ХАТИЦА *(сједајући)*: Нисам, вала, много за сиђења. Свратих само да ти донесем једну поруку.

НУРИХАНУМА: Поруку? А какву то, Хатица?

ХАТИЦА: Па пашиница ти је нешто поручила.

НУРИХАНУМА: Пашиница? А шта то?

ХАТИЦА: Баш она главом ме спремила. Јучер одох у конак, да питам хоће ли им требати каквих свилених безова. Знаш, чула сам, да је Златија испрошена, па . . .

НУРИХАНУМА: Јес' и ја сам чула, па?

ХАТИЦА: Па пашиница ме дозва у своју одају и рече ми да ти кажем за Алију . . .

НУРИХАНУМА: За мога Алију?

ХАТИЦА: Ја, за твога Алију, да му речеш, да не пролази испод пашина конака, јер се паша плахо расрдио на њ!

НУРИХАНУМА: А што се расрдио, што му је дијете криво? И што да не смије ићи куд хоће царским путем?

ХАТИЦА: Ама знаш, Нурихانума, пораз Златије.

НУРИХАНУМА: Што пораз Златије?

ХАТИЦА: Да га не би видјела с пенџера.

НУРИХАНУМА: Нека паша забрани њојзи исходити на пенџере, па га неће виђати.

ХАТИЦА: Ја не знам ништа, Нуриханума, тако ми пашиница рече да ти кажем, а ја ето то и чиним, ко млађи. *(Хоће да устане.)*

НУРИХАНУМА *(потеже је заферецу)*: Сједи још Хатица. Па шта ти је још пашиница рекла?

ХАТИЦА: Ништа, само то. Она ти је селам, кô својој матери ти руку љуби, да како год Алију наћераш да се за неки вакат уклони из Мостара. Ето ће и сватови убрзо, па да би се све с миром свршило.

НУРИХАНУМА: Па шта мој Алија смета сватовима?

ХАТИЦА: Ама не смета он њима ништа, Нуриханума, али боље би било да га Златија за то вријеме не виђа, јер она је синоћ, каже ми пашиница, оцу рекла: Јали Алија, јали у Неретву!

НУРИХАНУМА: Ама баш му тако смјела рећи?

ХАТИЦА: Тако, дина ми, и да је није пашиница отела, паша ју је стио ногама погазити.

НУРИХАНУМА: Сирота Златија!

ХАТИЦА: Најпошље је мајка једва некако наговорила, да каже оцу да хоће, али је, каже, од синоћ, к'о да је, не дај Боже, помахнитала. Па нити што једе, нити пије.

НУРИХАНУМА: Па шта је фајде кад Алија и не буде у Мостару?

ХАТИЦА: Море бити би било фајде, Нуриханума. Казали би јој к'о да је Алија отишô у Сарајево да проси дјевојку и да је њу оставио. Море бити, да би се тиме што излијећила. А и паша је . . .

НУРИХАНУМА: Шта је паша?

ХАТИЦА: Паша је плахо срдит на Алију, и заклео се, да ће га, ако прође испод конака, свезати и ухапсити, па све дотле ухапшена држати, док сватови не одведу Златију. *(Примиче се Нуриханими, шапатом)*: А знаш, Нуриханума, да паша ни у Стамболу много џеваба не даје, што учини. И ја бих те молила да гледаш, па да Алију на

сваку руку наћераш да иђе за овај вакат из Мостара. Море, не дај Боже, и крв панути.

НУРИХАНУМА *(престрављено):* Боже сачувај, шта говориш, Хатица?

ХАТИЦА: Говорим кô пријатељ и твој и Алијин, Нуриханума. А Алија ми је дражи него стотину паша.

НУРИХАНУМА: Знам, Хатица, и фала ти за то.

ХАТИЦА: Е, к'о доста ти зборим, да наћераш Алију, да се не виђа испод конака. Ти знаш да паша неће преварити. Ухапсиће га. А знаш и нашу млађарију. Насрнуће да га силом отме и тако море бити и крви и свашта.

НУРИХАНУМА *(обрише сузе кошуљом):* Ах, да знаш, Хатица, како ми је! Та ја сам ти у горем белају него пашиница. Ено га, и он од јучер, ко, не дај Боже, махнит. Ах, ја бих и сама рада била, да ме хоће послушати и отићи за ово неко вријеме из Мостара. Синоћ сам баш зборила да идемо на село — у Родоч, али кад неће да ме послуша.

(Чује се куцање тамбуре и тихо пјевање:
Хај нису благо гроши и дукати
Већ је благо што је срцу драго.)

(Нуриханума покрива очи рукама, тужно): Ено, чујеш ли Хатица, чујеш ли ону тужну пјесму? Ах да знаш ,како раздире мајчино срце. *(Зајеца тихо.)*

ХАТИЦА *(са саучешћем):* Немој, бога ти, Нурихануима. *(Брише сузу.)* Чујем и разумијем, али шта ћемо? Кад није друкчије суђено. *(Спрема се да устане.)* А сад треба да идем, много се забавих . . .

НУРИХАНУМА: Сједи, Хатица, сједи, да попијемо по кахву. У овој својој невољи и не понудих те. *(Лупа дланом о длан.)*

ХАТИЦА: Нећу, богами, Нурихануима, фала ти. Пила сам пуно од јутрос, а ваља да идем дома, знаш дјеца ситна, па се бојим какве несреће, не дај Боже. *(Диже се.)*

НУРИХАНУМА: А хоћеш ли свраћати у пашинице?

ХАТИЦА *(намјешта фереџу):* Хоћу, сад ћу успут мало навратити и казати јој да сам била код тебе.

НУРИХАНУМА *(устаје, с уздахом):* Отиђи, Хатица, и селам ћеш јој с моје стране. Кажи јој, да ћу гледати на сваку руку да га наћерам да идемо још вечерас у Родоч.

ХАТИЦА *(узима је за руку да је пољуби):* Тако лијепа ханума, тако ће бити најбоље. *(Полази.)*

НУРИХАНУМА *(пратећи је до капиџика):* Учинићу све, ја̀ да ме послуша . . .

ХАТИЦА: Ејидова̂ле, Нурихaнума!

НУРИХАНУМА: Еји- сакадиле! Селам ћеш пашиници. *(Затвара капиџик и враћа се на сцену.)*

5 појава

Нурихaнума сама

НУРИХАНУМА *(хвата се руком за чело):* Тешко мени јадној мајци! Како ћу га јадна наговорити да се уклони из Мостара. Бојим се, неће ме шћети послушати! А ако остане у Мостару, може га паша ухапсити, јали још што горе. *(Сједа на серџаду, зарони главу међу руке и јеца.)* Ах, не смијем, јадна, ни да помислим, а мого̂ би и главом платити. Знам ја оне ускогаће, што су око паше: оне његове забите. Сваки би му се жедан крви напио. Они су му и рахметли оца убили. *(Крши руке.)* Ах, ах, тешко мени јадној! *(Мало прибраније.)* Али, да га зовем, да ако ме послуша. *(Убрише сузе, а затим виче):* О, Алија, Алија, ходи амо, имам нешто да ти речем! *(Чује се мушки глас:* „Ето ме мајко, ето, сад ћу одма!")

6 појава

Алија и пређашњи

АЛИЈА *(лијепо момче двадесет петих година, црних наусница, долази са лијеве стране бине носећи под мишком бугарију- малу тамбурицу):* Шта је мајко, што си ме звала?

НУРИХАНУМА: Алија, о Алија, дијете моје, не растужуј свога старог родитеља! Послушај ме, сине мој! *(Показује му мјесто крај себе):* Сједи сине, сједи овдје код своје мајке. *(Алија сједа.)* Је ли, сине, да ћеш ти свога родитеља послушати? *(Грли га њежно.)* Хоћеш ли, златни мој?

АЛИЈА: Па ја сам те вазда слушô, мајко. *(Опази јој сузу.)* Што плачеш? Шта је, кажи, да те нисам што ја урезилио?

НУРИХАНУМА: Алија, прођи се пашине Златије. Прођи је се, сине мој, кад ти и онако фајде нема. Она неће никад твоја бити!

АЛИЈА *(подиже главу, страсно):* Крви, крви тражи мајко, да ти наточим из мојих жила, само то не тражи од мене. Ја без ње не могу живјети, мајко!

НУРИХАНУМА: Али кад њезин отац неће ни да чује за ваш севдах. Па ето, кажу, да је и испрошена. Травањски везир је, испросио за свога сина.

АЛИЈА: Чуо сам, мајко. Али она ми је поручила, да ће прије у Неретву скочити, него што ће његова бити.

НУРИХАНУМА: А зар се њезине ријечи рачунају у што, Алија? Зар ће паша њу питати, хоће ли или неће? Алија, не буди дијете, ти не мореш силом отети Златију. Паша је јачи од читавог нашег шехера, а камо ли није од тебе.

АЛИЈА *(подиже тамбуру, страсно):* Али ће и крв пасти прије, него ће је тај везировић извести из Мостара.

НУРИХАНУМА *(плаче):* Немој, Алија, сине мој, немој тако. Не уцвељуј, твоју стару мајку. Та ето, велик је Мостар, сине, а у њему пуно дје-

војака. Ено Ђулсе Ахмедбегове, да је нејма ни међу вилама равне, па ено Фате Мујагине, кô џенетске хурије, па сто других, све љепша од љепше. Реци мајци коју год хоћеш, па да ти је сјутра доведем.

АЛИЈА: Мајко, не збори тако! *(Диже се.)* Ја имам само једно срце а оно мора свега једну да милује. А та једна, то је Златија пашина. Јали њу мајко, јал' зелену траву.

НУРИХАНУМА *(диже се и сама):* Алија, преклињем те, не говори тако. Ти се ниси у стању с пашом изнијети. Уклони се за неки вакат из Мостара. *(Прилази му и хвата га за руке.)* Ето, хајдемо сјутра у Родоч. Кад не будеш виђао Златије, ти ћеш је и заборавити. Кажи, Алија, сине, хоћеш ли?

АЛИЈА: Не могу, мајко, не могу. *(Хвата се рукама за чело очјано):* Не могу!

НУРИХАНУМА: Зар ни све мајчине сузе не могу да те дирну. *(Јеца.)* Ах, јадна ја!

АЛИЈА: Не плачи, мајко, преклињем те. Твоје ми сузе још више повређују и онако тешке ране мога чемернога срца.

НУРИХАНУМА *(одлазећи, убијено):* Алах нека ти је на помоћи, сине мој. *(Одлази у кућу.)*

6 појава

Алија сам

АЛИЈА: Баш сам ја на правом белају. Ко да су ми двије тешке стијене пале на груди, те не даду срцу да куца. С једне стране она — Златија, а с друге — мајка. Она поручује да прођем испод конака, да се видимо, а мајка ме опет преклиње да идјем у село, и да се склоним из Мостара. Кога да послушам? Обје су ми тако миле и драге. *(Сједа у траву. Узме тамбуру у руке);* Ти си ми још једина, која ми можеш малко дерте поразбити. *(Куца, затим пјева:*

„Двоје ми се замиљело драго,
У прољеће кад им цвјета цвијеће
Кад им цвијета сумбул и каранфил
Омер момче, Мејрима дјевојче.“

Баца тамбуру у траву.) Опет ово, па ово. Ах, и сама ова мртва тамбура к'о да ми претказује худу срећу. Ево има мјесец дана, ах, кад год је узмем да куцнем и да тиме мало поразбијем дерте и чемере, ја се још више растужим. Увијек ми се сама наметне ова тужна пјесма Омера и Мејриме. Да неће 'нако жалосан свршетак бити и нас двоје. *(Устаје.)* Ах, никако, не могу ни помислити, да ће се све на добро окренути. *(Хода.)* Али, што то нема Ахмета? Он ми је јутрос поручио да ће доћи најдаље до два сахата *(Погледа на сахат.)* А ево га већ је два и чејрек, а њега још нема. Има нешто, поручује, да ми каже. Шта ли је то, јâраби? Свакако ми то неки абер од ње доноси, али шта ли је? Баш сам ко дијете нестрпљив. *(Чује се куцање.)* То је, бели, он, Ахмет. *(Трчи капиџику и отвара га.)*

8 појава

Ахмет и пређашњи

АЛИЈА *(отворивши капиџик):* О, ходи, бујрум Ахмете! *(Улази Ахмет, старац од 60 година.)* Посједих брате, чекајући те, гдје си се забавио толико? *(Долази са њим на позорницу, потом га нуди да сједне):* Сједни, Ахмете! Па какав ми хабер доносиш? Јесу ли добри или рђави гласови? Како је моја Златија? То ми, безбели, она нешто поручује? Говори, Ахмете, говори, кумим те богом, помахнитах!

АХМЕТ *(сједајући, брише зној):* Их, брате слатки, што си кидисао. Та не би ти ни баба Ханка Разиђуша могла џевапа од једном дати на толика питања, а камо ли ја. Нека, брате, да мало одушим. Уморио сам се. Није мени двајест пет као теби,

него сам шесет већ превалио. А гдје су Бјелушине, чак сам тамо млатио.

АЛИЈА *(сједа до њега):* Ама, Ахмете, знаш како ми је?!

АХМЕТ: Знам, Алија, знам, него ево слушај, па ћу ти све по реду испричати.

АЛИЈА *(примиче му се ближе):* Слушам, драги Ахмете, говори! Шта је? Поручује ли ми то она што?

АХМЕТ: Све ћеш ћути. Јутрос у сами сабах, ја бијах изаш'о у башћу и узимах на церизићу адвест, кад неко куцну из конака на пенџер. Погледах, кад — Златија!

АЛИЈА: Баш она, главом, па . . .?

АХМЕТ: Махну ми руком да причекам и замало појави се на башћанском капиџику. „Ахмете, драги Ахмете", рече ми, „нађи данас Алију и кажи му . . ." . . . Ту се загрцну и сузе јој облише лице.

АЛИЈА: Сирота моја Златија.

АХМЕТ: Побојах се да нас когод из конака не спази те се склоних с њом под ону густу смокву у дну башче и замолих је да ми што прије искаже шта има. Јер тешко би га мени било, кад би паша дознô, да сам ш њоме нешто шапућô, а још црње и горе, кад би дознô, да сам вам ја хабероноша ево, готово двије године.

АЛИЈА *(грли га):* О, мој добри Ахмете, ти се много залажеш за нас двоје . . . Али иншалах, кад Златија буде Алијина, умијећу ти се одужити за твоју доброту.

АХМЕТ*(за се):* Јадна дјецо. Ох, Боже, што ми даде вако меко срце, те и ја патим све дерте ово двоје замиљених!

АЛИЈА *(гледа Ахмета у лице, узнемирено):* Ахмете, ти ми нешто веома кахарли изгледаш. Бели ми не доносиш добре гласе?!

АХМЕТ *(умирује га):* Није Алија, све ће добро бити!

АЛИЈА: Говори, Ахмете, богом те кумим, јер к'о да ми нешто говори да неће добро бити.

АХМЕТ *(потресно за себе):* Јадна дјецо! *(Гласно)* Иншалах, све ће се на добро окренути. Ти знаш да те паша не море ни чути ни виђети, па се стога немој ни надати, да је што лијепо за тебе казао.

АЛИЈА: Знам, Ахмете, знам, и од њега се лијепој ријечи и не надам.

АХМЕТ: Е, синоћ је опет звао Златију себи и рекô јој да је он везиру отписô, да пристаје да му буде пријатељ.

АЛИЈА: Баш му тако отписô?

АХМЕТ: Тако Алија, па још казао, да тебе избије из главе.

АЛИЈА *(примиче му се ближе, радознало):* А она, шта је она одговорила?

АХМЕТ: Она је јадница плакала и косе чупала, љубила му и ноге и руке да је не удаје за везирова сина. Али паша — хич. Није се дао умолити.

АЛИЈА *(кријући брише сузе):* Ох, бездушник један! Сирота, Златија!

АХМЕТ: Најпошље му је рекла да ће прије и у Неретву скочити, него ли ће за њега поћи.

АЛИЈА: Јадна моја Златија . . .

АХМЕТ: Стари се паша за то био тако расрдио на њу, да ју је стио ногама погазити, да је није мајка обранила.

АЛИЈА *(шкрипи зубима):* Ох, крвник један! Што нисам ја ту био!

АХМЕТ: И тад је пашиница одвела у другу собу и заклињала је својим млијеком, да не љути забадава оца, кад је и онако неће послушати. И она је најпошље . . .

АЛИЈА: И она је најпошље? . . Шта? . . Пристала? Ох, зар пошље оноликих јемина! . . . *(Покрије лице рукама и тешко уздише.)*

АХМЕТ: Ама не буди дијете, Алија. Ја ти нијесам рекô да те је Златија преварила! Е, ја сам на правом белају с ово двоје. Ето, нисам људски ни исказô оно што имам, а он закука на невјерство.

Ама, стани, голубе мој, послушај ме до краја, па онда бесједи.

АЛИЈА *(подиже главу):* Па говори једном, Ахмете, не мучи ме!

АХМЕТ: Е, слушај, брате слатки, па ћу говорити. *(Опази му сузе.)* Е јеси, Алах бир, дијете! Како те није срамота, бркат човјек па плачеш. Хеј, да те види рахметли отац, би те под старост ишчибукô.

АЛИЈА *(брише сузе чевремом):* Није, не плачем, него . . .

АХМЕТ: Не плачеш, него сузиш. Де слушај, да ти испричам, да не дангубим, јер имам посла у чаршији.

АЛИЈА: Слушам, драги Ахмете, говори.

АХМЕТ: Хелем, Златија је ко што ти рекô, пристала, али само језиком. Она је бива казала оцу језиком: хоћу, али то није и срцем мислила.

АЛИЈА: Како то, није срцем мислила? Ја то не разумијем, Ахмете.

АХМЕТ: Само слушај, па ћеш разумијети, Алија. Ја ти причам по реду. Казала је бива, оцу, да ће поћи за везирова сина, али је опет теби поручила . . .

АЛИЈА: Шта ми је поручила?

АХМЕТ: Поручила ти, да ће прије у воду, него за тог везировића.

АЛИЈА: Па то си ми још јутрос јавио, Ахмете.

АХМЕТ: Али нисам то, да ти је поручила, да је наумила, ако си ти вољан . . . да побјегне из конака.

АЛИЈА *(скаће радосно):* Она то наумила? Говориш ли истину, Ахмете? Ох, како ја не бих стио! Та и свој живот и све бих прегорио за њу. *(Прилази Ахмету и хвата га за руку):* Говори, Ахмете, је ли ти то збиљски говориш?

АХМЕТ: Збиљски Алија, то ми је она из својих уста рекла.

АЛИЈА: Али како, Ахмете, како ће се то моћи извести? Како ће се она моћи извести из конака, кад је кô какав град, а чува га и дан и ноћ аскер.

АХМЕТ: Не води бриге Алија, стари је то Ахмет све лијепо скројио.

АЛИЈА: Па како Ахмете и кад?

АХМЕТ: Само сабур, све ћу ти казати. Ја сам нашао за најзгодније на дан свадбе. Свадба је уговорена за други четвртак. Данас је уторак. *(Броји на прсте.)* Уторак и уторак — осам, сриједа девет, четвртак десет. Бива још десет дана, па ће сватови стићи у Мостар . . .

АЛИЈА *(упада му у ријеч)*: Бели вала, таман десет дана, па?

АХМЕТ: Она ће се за то вријеме пред оцем и матером чинити кô весела и кô да је тебе и заборавила. А добро би и ти учинио, кад се за овај вакат не би виђао близу конака. Најбоље би било да се за то вријеме уклониш са свијем из Мостара.

АЛИЈА: Хоћу, драги Ахмете, сутра зором идем с матером у Родоч. Она ме је ионако мало прије молила.

АХМЕТ: У Родоч, ја гдје ти знаш. Тако ће се и у конаку мање на њу пазити него сада. А кад дође дан, те сватови стигну у Мостар, у двору ће безбели бити шенлук и весеље . . .

АЛИЈА: Свакако ће се теферичити.

АХМЕТ: Е, ја сам ту ноћ изабрô, да је изведемо.

АЛИЈА: А како Ахмете? Јеси ли ти све то лијепо скројио и уредио?

АХМЕТ *(куца се прстом у чело)*: Хе, хе, мозак је овдје, нису спирине. Ова би глава умјела једним шехером управљати. Уредио сам, јакако, Алија. Све сам лијепо скројио и паметно смислио.

АЛИЈА *(смијеши се и радосно се примиче ближе Ахмету)*: Збори, драги Ахмете! Ох, како ми твоје ријечи оживљују срце у прсима.

АХМЕТ: Хе, хе, али би ти га Златија већма оживила. *(Алија се смијеши.)* Хе, знам Алија, био сам и ја твојих година. Али гдје оно стадо? Хелем, кад се сватови буду ту ноћ од силног весеља, а богме, иако је ћитаб забранио, и од наше још силније лозоваче, уморили и тврдијем сном поспали, Златија ће се искрасти из конака. Ти ћеш са

својим још једним поузданим другом доћи у пашину башчу, па ћемо одатле побјећи твојој кули у Родоч. Златију ћемо по шеријету вјенчати а онда ти је не море нико отети.

АЛИЈА: Али, како ћемо уљећи у башчу пашину, кад конак са свих страна чувају караколи?

АХМЕТ: Све ће то стари Ахмет ујдурисати, ништа ти не лупај главу, Алија.

АЛИЈА *(грли га радосно):* Како си добар, драги Ахмете.

АХМЕТ: Ти хајде сутра у Родоч, а кажи ми једног од твојих ахбаба, с којим се најбоље пазиш, па ћу ти ја по њему поручивати све што буде требало.

АЛИЈА: Добро, онда се ти сваког дана нађи с Омером Марићем, па ми по њему поручуј све што имаш. *(Смијеши се.)* И ако ми буде она што поручила. Омер ми је најбољи ахбаб. Он зна за наш севдах, а њега мислим повести и кад будемо Златију из конака изводили.

АХМЕТ: Пекѐ, а Омерица је кршан момак. Прави рахметли му отац. Их, што му отац бијаше бијесан човјек. Али ја се много забавих, треба да идем. *(Диже се.)* Иншалах, све ће добро бити. *(Полази.)* Селам ћеш старици.

АЛИЈА *(прати га):* Хоћу, алејкуму селам. Селам и ти . . знаш . . . *(Долазе до капиџика, који се у тај час отвара и улази Омер Марић, вршњак и јаран Алијин.)*

9 појава

Омер и пређашњи

АХМЕТ: Ха, ми о вуку, а вук на врата!

ОМЕР: Хаирола, које добро Ахмете?

АХМЕТ: Дошô си таман ко наручен. Ево ти Алије. Ти си његов најбољи јаран, па му зар нећеш одрећи да му се и у невољи нађеш?

ОМЕР: Хаирола, које добро?

АХМЕТ: Ја нејмам сад кад да ти причам испочетка све оно, што сам малоприје Алији испричô. Ето ти Алије, па нека ти он каже, а ти, ако си му прави ахбаб, нађи му се у невољи.

ОМЕР: И своју крв, приправан сам пролити за свога друга Алију.

АХМЕТ *(излазећи на капиџик):* Ејвала ти за то, Омере, и бâбо ти је био дјетић! А сада, довале! *(Оде.)*

ОМЕР: Еј сахадиле. *(Долази на позорницу, угледавши Алијину тамбуру у трави, узима је, а потом сједнувши на серџаду, доћерује је.)*

АЛИЈА *(за Ахметом, са капиџика):* Алахеманет, Ахмете, селам махксуз. *(Затвара капиџик и долази к Омеру на бину.)*

10 појава

Омер и Алија

ОМЕР *(дотјерује једнако тамбуру, опазивши Алију гдје долази):* Е, хајрола, Алија, шта то све имаш да ми приповједаш? Да нису гласи из пашина конака?

АЛИЈА *(сједне до њега и грли га):* Омере, ја нејмам брата. Ти си ми и брат и јаран и све и ја мислим да ћеш ти то увијек остати.

ОМЕР *(оставља тамбуру):* Зар можеш и да помислиш другачије, Алија? Нијесам ли ти вазда био вјеран пријатељ? Зар нисам показао и онде, гдје је могло и до мртвих глава доћи. Ниси зар заборавио оно вече кад се споречкасмо са оним забитима у Чардагији? Ја нисам ни онда разумио, нити дан дањи знам, шта су они зборили, јер не разумијем њиховог туркесања. Ти си нешто натуцао, и ти си из њихових ријечи извадио, да су говорили о теби и Златији и да су се посмјехивали твоме силаху и турским гаћама, како они веле за наше чакшире.

АЛИЈА *(грли га):* Али, Омере, драги брате . . .

ОМЕР *(живо)*: Не сјећаш се Алија? Ако си заборавио, ево, ово ће те потсјетити. *(Загрче рукав и показује му биљегу зарасле ране.)*

АЛИЈА *(љуби га у показану биљегу ране)*: Омере, Омере, драги, послушај ме . . .

ОМЕР: Не добих ли ја ово порез тебе? Алија? А зар није онај Туркуша исто тако мого и да ме удари сабљом по глави, као што ме је по руци смјерио. И ја не зажалих на те, а ти . . .

АЛИЈА *(пријесеца га)*: Омере, мили брате . . *(Грли га и љуби у лице.)* Никад нијесам посумњао у твоје братско срце. И у свакој незгоди моје је уздање у тебе колико и у самог себе. А тако је исто и данас. Стога да ти одмах кажем, шта је и како је. Ја сам намислио, да кријући изведем Златију из конака. Она ми је то сама по Ахмету поручила.

ОМЕР: Али она је, рекоше, испрошена за сина травањског везира.

АЛИЈА: Јес', паша је дао за тог везировића. Али она не мисли тако. *(Смијешећи се)* Уредио је стари Ахмет све тако лијепо, да ће везирски сватови отићи из Мостара, као што су и дошли: са јенђијама, а без дјевојке.

ОМЕР *(смијешећи се, с интересовањем)*: А како то, Алија?

АЛИЈА: Слушај, Омере, па ћеш ћути. У други четвртак ће сватови доћи у Мостар. Ту вечер ће, безбели, сву ноћ шенлучити. Кад буде тамо пред сабах и све пане од умора и поспе кô поклано, ја ћемо и ти доћи у башчу. Она ће с Ахметом изићи и побјећемо!

ОМЕР: А како ћемо ућећи у башчу, Алија?

АЛИЈА: Ни бриге те, Омере, то је све стари Ахмет уједурисô како треба.

ОМЕР: С хајром да бог да, а ја не жалим ни главу дати само да је изведемо на срамоту томе Туркуши.

АЛИЈА *(стиска му руке)*: Како си добар вјерни мој пријатељу! Да ако Бог да, те се и ја теби могô будем одужити. Него знаш шта. Ја ћу још су-

тра да идем с мајком у Родоч, да се уклоним паши испред очију. И мати ме је мало прије кумила и преклињала да се уклоним из Мостара. Вели: не би ли Златију заборавио.

ОМЕР: Сирота нена, боји се! Али ја мислим, да би боље било, да идеш мојој кули у Худбину. Ти си свакако наумио, да Златију, кад је будемо иншалах извели, водимо из Мостара?

АЛИЈА: Ја мислим мојој кули у Родоч.

ОМЕР: Јок, Алија, то би врло лудо учинио. Кад се у пашином конаку дозна, да Златије нејма, они ће је безбели тражити . . .

АЛИЈА: Безбели да хоће . . .

ОМЕР: А нејма сумње да ће паша и на тебе посумњати и заповједити аскеру и кавезима да ти се претресе кућа. А кад се кућа нађе сама, без игде икога, пашина ће се сумња још више повећати и то се зна, да ће послати за тобом потјеру твојој кули у Родоч.

АЛИЈА: Тако је, богами Омере, а ја нисам на то мислио. Ја сам мислио само на то како ћу Златију извести.

ОМЕР: Безбели, да је тако, Алија. Него ће бити много боље и паметније, да ти сјутра лијепо с матером иђеш у мене у Худбину. Прекјучер је и моја стара доље отишла, па ће нени бити обичније. А кад Златију будемо у Худбину одвели, неће се нико сјетити, нити ће је моћи наћи за дан-два. А дотле ћемо ти је и вјенчати, а кад вас вјенчамо, онда ти је не море нико отети.

АЛИЈА: Ха, добро спомену вјенчање. Би ли ми ти, бога ти, умио рећи каква хоџу, који би се смио усудити да нас вјенча, ако, Бог дâ, те здраво и срећно изведемо Златију из конака?

ОМЕР: Бога ми ти ја слабо ахбабим с тијем свијетом, и слабо бих ти могô у томе савјете давати.

АЛИЈА: Ама, онај Хафиз-ефендија Сарић, како ми се чини, плахо је отресит, а пашу нешто никако не може. Ја мислим да би он хтио.

ОМЕР: Ако неће милом, хоће силом. Море, лако ми је зато, Алија. Дај Боже, да је ми сретно кутаришемо, а за вјенчање се ја много не бринем.

АЛИЈА *(смјешећи се, стиска му руку):* Драги Омере! *(Устаје.)* Него дај да сад дозовем мајку да јој кажем да ћемо у Худбину. Да је мало сироту утјешим. Плахо је јадница у страху да ме паша не ухапси. *(Виче):* Мајко, мајко! *(Чује се с прозора:* „Шта је, сине?!") Изиђи мало амо у башчу, ево и Омера овдје, имамо нешто да ти речемо. *(Чује се одговор:* „Ето ме, сине, ето!") *(Омеру):* Немој ти да се што изречеш пред њом о овоме, Омере! Ти знаш да би умрла од страха, кад би знала шта смо одлучили.

ОМЕР: Та нијесам дијете Алија. А ја јој се и не чудим, доста је она девра с овим ускогаћама предеверала. *(Угледа Нурихануму, која излази на капиџик):* Него, полако, ево је долази. *(Устаје и иде јој у сусрет.)*

11 појава

Нуриханума и пређашњи

ОМЕР *(сусреће је и љуби јој руку):* Како си нено?

НУРИХАНУМА: Добро, како си ти сине? Како ти је мајка и Дика?

ОМЕР: Добро су богу шућур. *(Долази с њом на бину.)* Јучер сам их одвео у Худбину. Него, знаш што сам дошô, нено?

НУРИХАНУМА: Што сине?

ОМЕР: Да зовем и тебе и да идемо неколико дана у Худбину. Матери би врло драго било, а ја бих волио да сам заједо са Алијом.

НУРИХАНУМА: Ја бих једва дочекала сине. *(Гледа у Алију)* Ето сам баш мало прије Алији говорила да иђемо у Родоч, али он вели да је још рано. Ето, ако он хоће, ја пристајем, да иђем одмах сутра.

АЛИЈА: Хоћу мајко.

НУРИХАНУМА *(гледа га с неповјерењем):* Је ли збиљски говориш, Алија?

АЛИЈА: Збиљски, мајко, и све ћу твоје савјете послушати.

НУРИХАНУМА: И заборавити Зла . . . *(пресијеца ријеч погледавши Омера).*

АЛИЈА: И заборавити Златију, мајко. Не криј од Омера јер он све зна. Он ме је и наћерао, да је се прођем.

НУРИХАНУМА *(притрчи му и обгрли га):* Ти си вазда био добро дијете, сине мој. *(Љуби га и плаче. Омеру):* Омере сине, фала ти!

(Завјеса пада)

ДРУГИ ЧИН

(Догађа се у пашиној башчи. Сприједа је на позорници башча засађена дрвећем и цвијећем. На средини башче је хауз. Позади се види велика кућа — конак пашин, са многим прозорима. Ноћ. Сви су прозори освијетљени. Из двора одјекује пуцањ из пушке и чује се женска пјесма:

„Што у двору жубор стоји,
шта оно вели?
Хеј, оно мајка шћер удаје
па се весели.
Свак се томе веселио,
шћерца највише.
Хеј, свак се томе веселио,
шћерца највише.“)

1 појава

Хабиба, Емина, Фатима и Хана

(Покрај хауза постављена је у трави синија — сниска софра — а око ње засјеле пашине слушкиње, лијепе и младе дјевојке. На средини софре је тепсија са баклавом а на једној страни стоји фењер са запаљеном свијећом.)

ХАБИБА: Е зар није наш теферић љепши него њихов гори? Они гори по запарним одајама да свисну од врућине, а ми овдје на овој арији божјој и у овом слатком мирису ружа и јасмина. *(Окреће главу у помрчину и мирише):* Ах!

ЕМИНА *(узима ибрик с водом, који стоји поред ње, напивши се):* Валâ ја не бих с њима трампила.

ФАТИМА: Ни ја, валâ, па да им даду и приде. *(Емини)* Дајдер ми тај ибрик, Емина, ова баклава много нешто воду пије. *(Емина јој додаје ибрик. Фатима пије.)*

ХАНА: Ама, како би било, да и ми коју запјевамо. Није право да изједемо оволику баклаву, а да из нас не проговори.

ХАБИБА: Право имаш Хано, ушутиле смо се ко какве бабе. А паша је дао изун да смијемо и ми пјевати и теферићити ко год и они у конаку. *(Хани.)* Него, дајдер ти амо ту празну тепсију, Хано, мало да окренем. *(Хана јој додаје тепсију. Емина и Фатима дижу јело са софре.)*

ЕМИНА *(метнувши тепсију уз руке, поће је на сред синије окрећат. Потом запјева, а све прихватише):*

„Запјевала бумбул тица,
Мисли зора је.
Запјевала бумбул тица,
Мисли зора је,
Мисли зора је.
Устај Фато, устај злато
Спремај дарове.
Ја сам луда, ја сам млада,
Ја дара нејмам.
Кад си луда, кад си млада
Што се удајеш?")

ХАНА: Е, ни бумбул не умије љепше од ње, несретнице.

ФАТИМА: Ех, кад би је сад однеклен чуо Ибрахим чауш, залупало би му срце кô у царског ата, кад се врати с трке.

ХАБИБА *(удара Фатиму лако по устима):* Де, немој ти одмах да подбадаш. Не би више него Смаји башћовану, кад би чуо свог бумбула. *(Смију се.)*

2 појава

Ахмет и пређашњи

АХМЕТ *(долази на позорницу с једним штапом у руци)*: Ну, посо им женски, како су пале у мерак кô какве хануме. (Кашље се. Све се окрећу и угледају га.)

ХАБИБА *(устајући, да Ахмет не чује)*: Бели је овај стари вјетрогоња дошô да нас оћера. *(Устају све. Ахмету који им прилази)*; Нека нас још мало, Ахмете!

АХМЕТ: Теби је вазда мало, кахпијо једна. Ни декике више. Сватови су уморни, па хоће да лијежу. Брже нек се спреме јатаци! *(Хабиба, Емина, Фатима и Хана купе ствари, а потом одлазе.*

3 појава

Ахмет сам

АХМЕТ *(гледа на конак, из кога се још чује тиха пјесма)*: Ови горе још не лијежу. Бојим се да се овако не отегне до сабаха, па онда пропаде све. Него неће зар? Све је то заморено. Ово још само ракија по мало раколи, а пјесма је одавно престала. Али до сада је Омер требô да је ту. Ја сам му рекô да дође око шест сахата. *(Погледа на небо.)* Мени се чини да има толико, ако нејма и више. Него идем да тркнем до малог капиџика с Неретве. Да није когод видио да је откључан, па га закључао. *(Изгуби се у мраку, у башчи.)*

4 појава

Омер сам.

ОМЕР *(излази полако и опрезно из сјенке дрвећа на позорницу. Из конака се чује пјесма)*: Једва се једном мало умирише. А било им је зар доста?

(Погледа у небо). Ево су Влашићи на сред неба, зора се приближује. Алија ће се јадник, огулити чекајући доље крај Неретве. Али шта му могу ја силом. А ево нејма још ни Ахмета. Да није и њега занијело сватовско весеље? Данас ми рече да дођем око шест сахата у башчу и да га чекам под оном густом смоквом у дну башче, док он не изиђе. А бога ми биће читав сахат како сам дошô, а њега још нема. *(Осјети неки бахат у помрчини.)* А, неког има у башчи. Биће Ахмет, али је свакако боље да се мало уклоним, може бити и кô други. *(Уклања се малко у страну у сјенку једног дрвета. Ахмет долази на бину, Омер излази пред њега.)* А ти си, Ахмете, а ја се побојах да није ко други . . .

5 појава

Ахмет и пређашњи

АХМЕТ *(улази):* А ја опет тебе тражих доље под смоквом. Кад си уљего у башћу? Гдје је Алија?

ОМЕР: Биће, бога ми, добар сахат, како смо дошли. Ја сам одмах уљегô у башчу и све до сад лежô доље под смоквом, а Алија је са два сеиза и са коњима остô доље крај Неретве, под једном пећином.

АХМЕТ *(гледа на конак. Прозори се један по један помрачују):* Е једва се једном смирише ове загријане господске главе. Али сад ће све то за час поспати ко поклано. Све је заморено.

ОМЕР: Богме се мени бели одуљило чамећи под оном смокветином. А како ли је само Алији доље под пећином? *(Конак се потпуно умирио: сви су прозори помрачени.)* Али, ја мислим да је већма све полегло. Ни један се пенџер више не свијетли.

АХМЕТ: Е бога ми, не смијемо више дангубити. *(Гледа у небо.)* Ноћ је већем на измаку. Хајде ти дозови Алију, а ја ћу овдје да чекам Златију, сад ће и она. *(Омер излази).*

6 појава

Ахмет сам

АХМЕТ: Морала је јадница да иде у материну одају, да с њом спава. Сирота стара, к'о мисли: још сутра па ће јој шћерца отићи далеко, чак у Стамбол. Па кô мајка стила је да се с њом сита наразговара и да јој даде савјете и насихате, како ће се наћи у господској кући, у великом граду цареву. Али ја сам се побринуо да јој насихати ... буду што краћи, и кô да гледам, она већ сад хрче кô заклана овца. *(Меће прст на чело.)* Хе, зна стари Ахмет шта треба ... На све треба помишљати у ваком хâлу. Шта ми је било, што сам се јучер мало поознојио, док сам ишао гори до у Бјелушине до баба Симане и купио за пет гроша оне некакве њезине траве од несанице. *(Смијеши се.)*
Хе, хе, од несанице, хе, хе ...

7 појава

Златија и пређашњи

ЗЛАТИЈА *(прекривена свиленим заром до кољена долази брзо на бину)*: Ахмете, зар ти сам? А гдје је Алија и његов јаран?

АХМЕТ: Умири се, дијете. Омер је до сада био овдје, па је баш сад отишô да дозове Алију. За мало ће обојица бити овдје. Него, да те није ко видио, кад си изишла из конака?

ЗЛАТИЈА: Ја мислим да није нико. Мајка је док сам јој дала шербет са оном твојом травом за пет декика заспала.

АХМЕТ *(задовољно се смијеши)*: Захркала безбели, хе, хе ...

ЗЛАТИЈА: Само ми се чини, да у доњим собама нису заспале све момкиње. Кад сам изишла из материне одаје и сишла у авлију, учини ми се, да шкљоцну брава на вратима њихове собе и ко да

нека женска прилика уљезе, јали изиђе из собе. Нисам могла видјети у мраку, а нисам ни смјела гледати у мрак. *(Осврће се према конаку плашљиво.)* Све се бојим оне кучке!

АХМЕТ: Оне жбирке Бибе?

ЗЛАТИЈА: Ја, она ме је једнако жбирила и вазда на оку држала.

АХМЕТ: Е, оно ти је прави шејтан у инсанском сурету.

ЗЛАТИЈА *(плашљиво погледа у конак.)*: Него би се што прије требало одавде уклонити, да ме не би нашњухала.

АХМЕТ: Сад ћемо одма' дијете, сад ће они избити. *(Чују се нечији кораци.)*

ЗЛАТИЈА *(престрављено се сакрива иза Ахмета)*: Ахмете драги, неко иде кроз башчу, да није ко из конака?

АХМЕТ: Не бој се, дијете. То су бели они. *(Гледа у помрчину.)* Јес' они су. *(Алија и Омер долазе наоружани.)*

8 појава

Алија, Омер и пређашњи

АЛИЈА *(спазивши Златију притрчи јој, страсно)*: Златија, сунце!

ЗЛАТИЈА *(паде му у наручје)*: Алија! *(Омер говори нешто са Ахметом.)*

АЛИЈА *(грли је)*: Златијо, сад си моја! Нико те више не оте из мојих руку. Нико, Злато, ни сам Стамболски Султан, а камо ли његови везири и паше.

АХМЕТ *(Златији и Алији)*: Оканите се сада махнитлука дјецо. *(Гледа у небо.)* Зора се приближује, а ви до зоре треба да сте у Худбини. Ето вам сутра дана, па се грлите и цмачите колико вам срце хоће. Овдје богами, није тако згодно мјесто за севдах. Хајде ти Омере напријед и обје ледењаче држи у рукама, и на хазур, у злу не требало. *(Омер вади из силаха двије сребрне ма-*

ле пушке) А вас двоје за њим. Хајде, брже, не премишљајте! Јесу ли коњи пред капиџиком?

ОМЕР: Јесу, код њих је Хасан. *(Полази, за њим иде Алија и води Златију за руке.)*

АХМЕТ *(иде за њима):* Хајде, и ја ћу пред капиџик, да вас испратим.

ЗЛАТИЈА: А зар нећеш и ти с нама, Ахмете?

АХМЕТ: Јок, ја ћу опет да се вратим у конак. Нешто ме копка оно што ми рече о оној жбирки. Неће бити згорега да мало припазим на њу. *(Сви се изгубе у мраку.)*

9 појава

Хабиба сама

ХАБИБА *(полако се прикрада, тражећи нешто испод дрвећа):* Нигдје је нема. А јес; она је била — она и нико други. Ама, гдје ли се изгуби, боже мој? Претражила сам у авлији сваки буџак, па је нигдје нема. Ах, што одмах не потрчах за њом, него је изгуби' из ока. *(Тражи је и губи се у мраку дозивајући):* Златија, Златија, ханумо, гдје си?!

10 појава

Ахмет сам а затим Хабиба

АХМЕТ *(долази на бину и гледа у мрак за Хабибом):* О пôс ти женски, међер си баш нашњухала! *(Виче за њом):* Ама ко то врља по башчи у ово доба?

ХАБИБА *(истрчи на позорницу):* За бога Ахмете, видјели ти гдје младу хануму Златију? Сишла је малоприје сама на авлију; па је нигдје нема.

АХМЕТ *(притворено, љутит):* Де, шта трабуњаш ту, јадна. Не знаш како ћеш да се извучеш из клопке у којој сам те ухватио, па си ударила у нека махнита измишљања. Бели те је срце повукло за неким Туркушким сеизом, па сте се до-

говорили да овдје проашикујете. Па сад не знаш шта ћеш друго, него: „тражим младу хануму, Златију“! Знам ја вас све! Али ћу ти пребити ноге, ако се одмах не одвучеш у конак.

ХАБИБА: Ахмете, ама није за Бога!

АХМЕТ *(пресијеца је):* Мучи, кучко једна, шта ћеш друго да ми кажеш, него опет неку лаж. Како би она сама била у башчи, кад не смије чим акшам падне ни у авлију сићи? Него да си се одмах вукла у конак, док те нијесам овим матраком... *(Потегне пут ње штапом који је држао у руци.)*

ХАБИБА *(уклања се пред ударцем, кроз сузе):* Ахмете, ама није, Ахмете, богом ти се кунем, ништа друго селеб што сам изишла у башчу него то. Златија је сишла на авлију и нико други, а кад је смјела сићи на авлију; смије и у башћу изићи. У авлији је нигдје нема... *(Покрије лице рукама.)* Ах, Ахмете, ти знаш, како се она оцу заклела, прије у Неретву, него за другог, осим за Алију.

АХМЕТ *(пресијеца је):* Мучи, зуб те заболио. Зар се није и она синоћ веселила, играла и пјевала с осталим дјевојкама. Она је Алију и заборавила.

ХАБИБА: Није, није она њега заборавила, Ахмете. Она се само тако пред оцем и матером причињала. А ја сам је два-три пута затицала саму гдје плаче. А за чим би она могла плакати, ако није то. *(Одријешито.)* Него, немој да дуљимо овдје до сунца, Златија је изишла из конака, а није то ни за какво добро, Ахмете!

АХМЕТ *(мекше):* Онда то не слути на добро, Хабиба!

ХАБИБА: Никако добро не море бити, Ахмете, него да трчимо, да будимо конак. *(Хоће да пође према конаку.)*

АХМЕТ: Стани, ја опет не могу тврдо да вјерујем, да је то баш она била.

ХАБИБА: Ама она, дина ми, Ахмете.

АХМЕТ: Ама опет би боље било да ти отрчиш до пашичине одаје, па да видиш је ли тамо. Јер, ако бисмо џабе разбудили пашу и заморене сватове, богами бисмо то скупо платили. Хајде хитро, па ако је не буде тамо, а ти одмах разбуди пашу и пашиницу и ва̀с конак, а ја ћу је у томе потражити у башчи. Хајде брже. *(Хабиба брзо одлази.)*

11 појава

Ахмет сам

АХМЕТ *(бајаги тражи Златију, затим се смије):* Ха, Ха! Рахмета ми свих мртвих, чинећи се пред овом дјевојчурином, ко да ништа незнам, шћедох збиљски да тражим Златију. Хе? Што ти је старост! *(Окренувши се према конаку, куда је Хабиба отишла):* Трчи ти, махнитуро, па је тражи у пашичиној одаји, и гдје ти је год драго, али је бели не нађе! Боже здравља, они су до сада већ издушили изван градске капије. На онаквим вилењацима биће за пола сата у Худбину. *(У конаку се чује граја, неколико слуга и слушкиња претрче преко сцене.)* Наћи ћете је ако вам не треба. *(Оде.)*

12 појава

Паша и слуге

ПАША *(долази на бину у пола обучен, за њим слуге, слушкиње и војници. Чује се труба. Једном војнику):* Трчи на горње бојеве конака, па запали два пута из пушке, нек се разбуди читав Мостар *(Један војник отрчи, мало затим чују се два пуцња.)* Момци, ви трчите к Неретви и претражите је с обадвије стране, све испод конака па до Чекрка. *(Момци одлазе.)* А ви царски аскери, на коње, па нек се позатварају сва градска врата и нек се нико не пушћа ни из шехера ни у ше-

хер, док год ја то не заповједим. Нека се одмах претури кућа оног никоговића Алије Бијелића, и све друге у његовом комшилуку и у свим махалама мостарским. Златију треба наћи данас до акшама јали живу јали мртву. Похитите, дјецо. *(Војници брзо одлазе.)*

13 појава

Паша сам

ПАША *(хвата се за чело):* Ах, јади моји, зар под старост толика срамота и несрећа да ме стигне? Шта ће казати везир, шта ће рећи Стамбол? И сам ће Султан за ову моју бруку дознати. Ах, шћери, шћери, што те родих, кад ћеш ми пред читавим свијетом образ запалити, и намуз оцрнити. Ја је шћедох усрећити; нађох јој прилику какву ни једна Босанка, има сто година није добила, нађох јој везирова сина и царског јавера, који је у својој двадесетој години већ бимбаша постао, и који ће за кратко вријеме бити и паша и везир и све што може један жив човјек. И она на све то пљуну. Пљуну и то раз кога? Раз једног нашег ушље? *(Послије паузе.)* Али шта ли је било с њоме, јараби? Да није скочила у Неретву? Ах, Боже, зар да изгубим то једино дијете. *(Подупре руком чело, уздише. Послије кратке паузе, разјарено):* Али, шта, зар да жалим за њом?. Да је Бог дао, па да је сад грли мутна Неретва, боље би било него онај ... Ах, он је свему крив! Он! Али се заклињем свим на свијету да ће ми за то скупо и прескупо платити *(Бијесно)* Убићу га! На колац ћу га набити. *(Још бјесније.)* Запалићу га у његовој рођеној кући са свима његовима. Јес', хоћу, спржићу га живим огњем, па нека мојим именом плаше матере дјецу ових царских одметника. *(Пауза.)* Али, шта ће рећи Мостарци? Побуниће се против мене и царске војске. Старе су то убојице. Зна њих добро и Стамбол и Травник, догрдили су, што но ријеч, и цару и ћесару. *(Од-*

лучно) Али нијесам ја Туркуша. Неће они самном ко са оним плашљивим Стамболијама, како они хоће. Нека добро знају да сам и ја Бошњак.

14 појава

Пашиница и пређашњи

ПАШИНИЦА *(долази на бину, сатрвено и кроз плач):* Ах, пашо, пашо, шта учини с дјететом? Нијесам ли ти сто пута рекла немој се играти с срцем дјетињим. Ах, шћери моја, гдје ли си ми сад? Да нијеси, тешко мени, у воду скочила? *(Покрије лице рукама, јеца.)*

ПАША *(љутито):* Не слини, жено! Да си бог дô умјесто ње студену стијену родила! Не би ми данас пред цијелим свијетом образ горио. Ах, шта ће рећи везир!

ПАШИНИЦА: Ах, јадно моје дијете! Тешко мени несрећници!

ПАША *(бијесно):* С очију жено, и не спомињи је више! Много би јој лакше било и у мутној Неретви, него ли у мојим шакама. *(Чује се сабах--езан.)*

ПАШИНИЦА *(јецајући пада на земљу):* Бог нека ти плати и онај езан божји.

(Завјеса пада)

ТРЕЋИ ЧИН

(Догађа се у Омеровој кули, у Худбини. На позорници је одаја. Са страна су прозори. Испод прозора свуда наоколо сечије-миндерлуци прислоњени уза зид. Патос је застрт ћилимом. На једној страни о зиду виси сахат и двије тамбурице: душа — шаргија икраћа — бугарија. На другој је чивилук с разним оружјем.)

1 појава

Нурихануме и Златија

НУРИХАНУМА *(сједи на миндерлуку у крај једног прозора, а крај ње на патосу Златија, налакћена на миндерлук. Нурихануме је дубоко замишљена.)*

ЗЛАТИЈА *(гледа у њу и њежно је узима за руку):* Мајко, шта ти је? Што си тако замишљена и нујна? Што се и ти не развеселиш мајко, кад смо и ја и Алија тако срећни? Или ти није, море бити, у вољи невјеста?

НУРИХАНУМА: Ех, шћери моја, ти си мени у вољи. *(Љуби је у чело).* А како и не би била кад си моме Алији тако мила и драга. Али, али, шћери . . . *(Клима главом забринуто.)*

ЗЛАТИЈА: Шта мајко, шта? Та ето све је свршено. Ми смо фала Богу сретно кутарисали, а није нас ни глава забољела. Данас је трећи дан, а мој отац још не зна гдје смо. А кад би сад и дознао, шта нам ко може? Ми смо вјенчани, и ми смо сада човјек и жена.

НУРИХАНУМА: Тако је шћерце, али твој отац је паша, царски забит над једним шехером, а онај

опет везир над читавом Босном. Неће они тако лако срамоту поднијети. А ко ће њих питати, да читав један град у огањ претворе, а камо ли нас шаку ушију? Шта учини везир, шћери, то ће и Стамбол мухурлејисати, па макар то и наопако било. Те још у нас у Босни. Да могу, у филџану би нас кахве попили, још од онда од кад се Босна диже против Стамбола, кад дође ферман да се унизами. А везир је, шћери моја, Туркуша, па није ништа бољи од осталих. Твој је бабо истина наш чојек, али је њихов забит и њихов хљеб једе. Тако је шћери. *(Уздише)* И стога сам ја кахарли и невесела. А право вели она наша стара ријеч: „Не дај Боже што мајка мисли, него што жели." *(Уздише.)* Окрени, Боже, све на добро.

(Чује се споља женска пјесма:

„Кад ја пођем на Бенбашу,
На Бенбашу на воду.
И поведем бијело јање,
Бијело јање за собом.
Све од дерта и од јада
Не би л' драгу видио.")

ЗЛАТИЈА *(слуша пјесму. Послије прве строфе)*: Ова је Дика прави бумбул. Куд год иђе с њом је пјесма и весеље. *(Чује се друга строфа.)*

НУРИХАНУМА: Кô младост, шћери, ако неће сад ја кад ће? Оне године и не знају ни за шта, него за пјесму. *(Чује се трећа строфа изближе, а потом се отварају врата и улази Дика, Омерова сестра млада и лијепа дјевојка.)*

2 појава

Дика и пређашњи

ДИКА *(весело притрчава Нурихануми и Златији, љубећи Нурихануму у руку)*: Уранила нêно!

НУРИХАНУМА: Жива била шћери, добро јеси ли ти уранила?

ДИКА *(обгрливши Златију, љуби је и сједа до ње):* Како си ми ти од синоћ нêво? Је си ли могла спавати?

ЗЛАТИЈА: Добро сам, ама сам се рано пробудила. Један бумбул у башчи много се нешто распјевао, па ми није дао спавати.

ДИКА: Бумбули успављују нêво, него ће то бити каква врана.

ЗЛАТИЈА *(смије се, љуби је):* Није, није, него бумбул, ја сам га добро чула. И мало прије је пјевô, ево и мајка га је чула. *(Нурихануми.)* Је си ли, де, мајко?

НУРИХАНУМА *(смијешећи се):* Јесам, шћери, јесам. Па нам ево тај бумбул долетио у одају. *(Милује Дику по коси.)* А гдје је мајка, Дико?

ДИКА: А она не море ни декике беспослена. Ено је доље у мутваку, помаже Аиши и Ђулзи.

НУРИХАНУМА: А гдје су Омер и Алија, је си ли их видјела?

ДИКА: Ено их доље у башчи на ћимену. Баш сад дође Хасан из Мостара, па нешто с њим разговарају.

НУРИХАНУМА *(преплашено):* Из Мостара? *(Погледа на прозор, меће руке на прса):* Ах, шћери, сва претрнем, кад чујем ријеч Мостар. *(Прибере се.)* Па шта им прича Хасан, ниси чула?

ДИКА: Нисам, дина ми, нено, ни слушала, видјела сам гдје наш Омер нешто шкрипи зубима, али то је у њега обично, за малу ствар да Бог сачува, инсана би убио.

ЗЛАТИЈА *(узима Нуриханумину руку, тјешећи је):* Ама, није ништа, мајко, а и шта би могло бити?

НУРИХАНУМА (притиска груди): Ах, шћери, овдје, овдје се нека слутња угњездила, па је се не могу никако да халасим.

ДИКА: *(обгрливши Златију):* Шта, зар да нам је отму? Та ја бих прије погинула, него ли би је извели из наше куле!

ЗЛАТИЈА *(смијешећи се, грли Дику, Нурихануми)*: Видиш мајко, не да мене Дика.

НУРИХАНУМА *(смјешећи се кроз сузе)*: Ах, шћери моја, вама је до маскара. *(Чује се женски глас с поља:* „Дико!")

ДИКА *(лако скаче)*: Ето ме мајко, ето ме одмах! *(Отрчи на врата пјевајући)*:

„Ој дјевојко мала,
да ти фесић купим?
Нећу драги, нећу ја.
Хеј, жута дуња процвала
Мила мати дерт ми незнала
Нећу драги, нећу ја!"

3 појава

Пређашњи без Дике

НУРИХАНУМА: Е права правцата јој мати. 'Вака иста је и Дервишагиница била дјевојка.

ЗЛАТИЈА: А има и грло, не буди урока, кô вила. *(Глас споља:* „Трчи ти Хасане пред цркву, па сазови сељане и поздрави их, нека сви иду у тај мах кули!")

НУРИХАНУМА *(преплашено скаче)*: Шта, шта чујем? То не слути на добро.

ЗЛАТИЈА *(тјеши је)*: Ама није ништа мајко! То Омерага зове село на какав здоговор. Ти си чула да он сваке недјеље држи с њима здоговоре, а данас је недјеља.

НУРИХАНУМА: Ах, није то, не; познала сам ја по ласу. *(Пође према вратима. Златија је придржава, у тај мах се отварају врата и журно упадоше Омер и Алија.)*

4 појава

Омер, Алија и пређашњи

НУРИХАНУМА *(сусревши Алију, пада му на груди)*: Алија, дијете моје!

АЛИЈА: Ама, шта је мајко, шта ти је за Бога? *(Омер пребире оружје на чивилуку.)*

НУРИХАНУМА: *(подигне главу, хвата га за руку):* Казуј Алија, шта је? Какав је то глас дошô из Мостара? Паша је дознаô за Златију, па ће сад с војском да избије под кулу? Је ли Алија?

АЛИЈА: Ама мајко!

НУРИХАНУМА *(Омеру, који се оружа):* Казуј Омере, не криј, јер мајчино срце све дослути.

ОМЕР *(загледа једну кубуру):* Ама није ништа, нêно! Мислимо мало у лов да одемо. *(Дода Алији једну сабљу, коју овај прима, разговарајући нешто са Златијом.)*

(Чује се куцање на авлијским вратима а затим глас: „О, Омере!")

ЗЛАТИЈА *(гледа на прозор):* Ахмет!

НУРИХАНУМА *(прилази к прозору):* Опет неки црни хабер из Мостара, ах тешко мени! *(Сједа на миндерлук и покрива лице рукама.)*

ОМЕР *(с прозора):* Бујрум Ахмете! Подај коње Мехи, па хајде горе. *(Иде на врата, виче):* Аиша, Ђулза, брже кахву. *(Долази Ахмет.)* О бујрум џанум! *(Нуди га да уђе, Ахмет улази.)*

5 појава

Ахмет и пређашњи

АХМЕТ *(улази, носи бисаге и ставља их код врата):* Омере, зар си ти већ дошао? *(Угледа Нурихануму и Златију, збуни се на тренутак.)*

ОМЕР *(прилази му):* Шта је, говори?

АЛИЈА *(видјевши да је Ахмет збуњен због присуства Нурихануме, наређује):* Ништа. Говори, Ахмете!

АХМЕТ: Ах, онај проклети хафиз, он нас је издао. Јутрос дође паши и каза' му све шта је и како је. Још му је слагао, да га је Омер силом одвео у Худбину да их вјенча.

НУРИХАНУМА: Проклет био да Бог да!

АХМЕТ: Паша га је одвео код муфтије и муфтија му дао фетву, да вјенчање није по шеријету.

АЛИЈА: Шта, и муфтија му дао такву фетву?

АХМЕТ: Такву. И неће ни пô сахата проћи, а паша ће са војском избити под кулу.

НУРИХАНУМА *(закука):* Тешко мени!

АХМЕТ: И везиров син долази с њим. Кажу подијелиће мегдан с Алијом.

АЛИЈА *(радосно):* То би' једва дочекао.

НУРИХАНУМА *(у загрљају преплашене Златије, очајно):* Тешко мени!

ОМЕР: Да га хоће неки ђаво на то натентати.

АХМЕТ *(Алији):* Кажу да је везир куцн'о телиграф паши, да те уфати и њему жива у Травник доведе.

АЛИЈА *(смије се):* Ама, баш жива?!

ОМЕР *(смије се):* Мого би кад би се ми глогињама бранили. Бојат' се да им не буду крхки синџири којим ће га везати.

НУРИХАНУМА: Јадна ја.

АХМЕТ: А стари се паша клео да ће и кулу и све што буде у њој ватром запалити, ако се не предате.

ОМЕР: Гледаћемо да му не дамо да се близу куле примакне.

АЛИЈА: Пушке можемо одбијати, него, ако га није срамота нека на нас царске топове окрене.

АХМЕТ: Али, браћо, ја сам учинио нешто што ће нама, ако Бог да помоћи.

ОМЕР *(вади из силаха велик нож и гледа га):* Покорит им се вала нећемо док је жива на рамену глава!

АХМЕТ: То не велим ни ја, Омере. Сасвим нешто друго мислим. Има нешто што нас неће осрамотити, а од помоћи ће бити.

НУРИХАНУМА: Ахмете, говори, по богу. Утјеши тужну мајку.

АХМЕТ: Одма' оно јутро, кад ви одведосте Златију, чувши како се паша заклео да ће се Алији љуто осветити, побојах се и нађох се са Бећир-бегом . . .

НУРИХАНУМА: С братом ми... Беħир-бегом?

АЛИЈА: С дајђом Беħир-бегом, па...

АХМЕТ: Ја, са твојим дајђом Беħирбегом и са још неким бјешњим агама мостарским. Закле' их и казах све како је. И одма' то вече састасмо се нас педесетак и закључисмо да куцнемо телиграф самом султану, да му кажемо шта је и како је и шта је паша наумио.

ОМЕР: Па како то, Ахмете, да мени о томе ништа не речеш?

АХМЕТ: Знам да се са тобом о томе не море разговарати, јер ти си са Алијом приправан све учинити. А узд'о сам се да паша неħе још за који дан дознати гдје је Златија, те ħе у том стиħи џевап из Стамбола, па нијесам хтио да ми будеш муштулгђија.

АЛИЈА: Па је ли тај телеграф куцнуо у Стамбол?

АХМЕТ: Јес' јучер ујутро, и ја се данас надам царском џевапу. Знају они у Стамболу шта је Мостар и ко су Мостарци. А богами није му написан женски. У њему се даје ријеч да ħе се вас Мостар дигнути против паше и царске војске ако удари на кулу.

ЗЛАТИЈА: О, добри, Ахмете, како се ти очински бринеш за нас.

АХМЕТ: А јутрос сам се видио са Беħирбегом и још неким, па ми рекоше да неħе преварити, само ако паша пође с војском према кули.

(Један глас виче с поља: „Омерага, нашој кули иде збор царских аскера из Мостара!")

НУРИХАНУМА и ЗЛАТИЈА *(врисну уплашено, загрле се.)*

АЛИЈА *(скида оружје.)*

ОМЕР: Имаш ли доста фишека, Алија?

АЛИЈА: Има једно двјеста шифта.

АХМЕТ: Донио сам и ја једно триста. Ту су у бисагама. *(Узима бисаге које је оставио поред врата, дријеши их и истреса фишеке насред собе.)*

ОМЕР *(виче с врата):* Мехо, Хасане, позатварајте сва врата добро на авлији и башчи, па узмите пушке и трчите одмах горе!

НУРИХАНУМА *(гледа кроз прозор):* Ну, ено их журе и хитају, за мало ће бити под кулом.

ОМЕР *(такође гледа):* Јес' примичу се. Гле онај Туркуша разиграо ата, па јури ко да га 'ође пилав чека. Хе, мој Стамболијо, куршуми се једу код нас у Херцеговини, куршуми.

6 појава

Мехо, Хасан и пређашњи

МЕХО *(и Хасан долазе наоружани):* Врата су позатварана, Омербеже!

АЛИЈА: Добро јунаци, већ ја вама и не казах да је у кули мријети к'о и главом се заиграти. Ако вам је жао умријети имате вакта још да се кутаришете.

ХАСАН: Зар ти толико имаш вјере у Хасана? Зар за тебе да зажалим умријети? Па зар нијесам у твојој кући и ја исто тако одхрањен као и ти? Не, ја остајем ође, па ако буде устребало, ево и моје главе.

МЕХО: И ја тако велим, Хасане! (Омеру): И само ти можеш да ме ишћераш из ове куће, Омербеже!

АЛИЈА *(загрли обојицу):* Фала вам, ко мојој браћи.

АХМЕТ *(који је за то вријеме све пушке скинуо и прегледао. Спољa се чује труба.):* Паша је већем ту. Нека се и остале пушке донесу, јер ће бити мало повише пушкарања.

ХАСАН и МЕХО *(излазе и враћају се мало доцније са пушкама.)*

АХМЕТ: Ми ћемо застријет' ове пенџере, па ћемо једне пушке празнити, а Златија и Дика и стара ханума, нека нам пуне друге.

ОМЕР *(узима једну пушку па је пуни):* Браво Ахмете, тако ћемо имати двапут више пушака, а колико пушака, толико људи.

АХМЕТ *(Златији и Нурихануми):* А умијете ли ви да пуните пушке?

НУРИХАНУМА: Доста сам их истурила, а камоли да не умијем пунити. *(Узима одлучно пушку од Ахмета и спретно је пуни.)*

ЗЛАТИЈА: Научићу ја лако. *(Гледа како Нурихханума пуни.)* Сад знам. *(Узима пушку и пуни је.)*

АХМЕТ: Врло добро, Златија, викни и Дику, нека дође да вам и она помогне.

ЗЛАТИЈА *(виче с врата)*: Дико, ходи брзо горе!

АЛИЈА, ХАСАН, ОМЕР и МЕХО *(засједају прозоре с пушкама.)*

7 појава

Дика и пређашњи

ДИКА *(улази, а Златија је учи како се пуни.)*

ОМЕР *(с прозора)*: Хајде већ једном пуцајте, ми смо готови. *(С поља се чује труба и граја.)*

ТЕЛАЛ *(виче испод куле)*: О, Алијага! Царски забит од Мостара, свијетли Селимпаша, и син везиров Емин бег, бимбаша и јавер царски, позивају те да се предаш и да им предаш пашину кћер Златију. Ако то не учиниш, војска ће царска то силом учинити.

АХМЕТ *(Алији)*: Пристајеш Алија да им ја одговорим?

АЛИЈА: Одговорај Ахмете, просто ти било, како год знаш.

АХМЕТ *(виче)*: О, царски пашо и забити из Мостара, и ти везиров сине, Емин беже! Алијага није жена, него јунак, и Херцеговац, и не да своје Златије без мртви' глава. Ако царски јавер и бимбаша хоће Златију нека изађе Алијаги на мегдан јуначки, па ако буде јунак нек' је његова. А ако то неће, ето му паше и царске ордије, дођите па је узмите! *(Напољу се чује граја.)*

ОМЕР *(гледа кроз прозор)*: Ахмете, нека се прашина диже од Мостара. Да нам то не иду мостарске аге у индат?

АХМЕТ: Ја бих смио главу дати да су то они. Ама, болан, не да свој свога лако.
(Трубе и граја се стишавају.)

ТЕЛАЛ *(виче споља):* Царски јавер и бимбаша Емин бег пристаје да изађе Алијаги на мејдан јуначки. Стог' нек се спреми и изађе из куле.

АЛИЈА *(опрема се.)*

НУРИХАНУМА и ЗЛАТИЈА *(вјешају му се око врата, грле га.)*

НУРИХАНУМА: Ах, сине мој!

АХМЕТ *(виче кроз прозор):* Алијага је хазур и сад ће изаћи да подијели мегдан јуначки са царским бимбашом.

ОМЕР: И ја ћу с тобом, Алија, ја се бојим Туркушке хинле. *(Загледа сабљу и меће пушку.)*

АЛИЈА: Хасане, Мехо, трчите брзо у ахар па нам спремите коње.

ХАСАН и МЕХО *(одлазе.)*

АХМЕТ *(с прозора, радосно):* Јес', бог и душа, наши не преварише, ено их ко на вилама јуре пољем, сад ми је лакше дихати. *(Сви гледају на прозор.)*

НУРИХАНУМА *(љуби Алију у чело):* У сто добријех ћаса, сине, нек те Алах прати. Ако буде требало погинути, сине, јуначки погини и не осрамоти се!

АЛИЈА *(грли се са Златијом):* Халали, Златија!

ЗЛАТИЈА *(јецајући):* Халал осум, Алија. Нека ти је Алах и наша дова на помоћи! Али знади, погинеш ли, видјеће паша и његов бимбаша како се жена умије светити!

АЛИЈА *(Дики, која га љуби у руку):* Халали, Дико!

ДИКА: Халал-осум!

АЛИЈА *(прилази Ахмету):* Халали!

АХМЕТ: Ја ћу да вас испратим до авлијски' врата, хајде, доље ћемо се изгрлити. *(Узима пушку.)* Гледај, помори што прије тога везировића, а док свршиш, не осврћите се, већ обојица одма' натраг, јер се и ја бојим хинле. А ја ћу чувати врата и чекати вас. *(Одлазе. Жене плачу.)*

НУРИХАНУМА *(јецајући):* Ах, јадна ја, рахметли отац му је погинуо бијући се са Туркушама, па сад ће море бити и он.

ЗЛАТИЈА: Неће погинути! Не дај боже, не цвили мајко, него му хаир дову чини.
НУРИХАНУМА: Право велиш шћери. *(Моли се.)*

8 појава

Мехо, Хасан и пређашњи

ХАСАН *(улази са Мехом):* С хајром да бог да одоше. *(Прилази прозору, гледа):* Ха, весела им мајка, добри коњи, још бољи јунаци! Ено већ стигоше у пашину ордију. Ха, оно је бели везиров син . . . Онај, с малим брчићима на зекасту ату. Јес' оно је он . . . Ено га . . . Прилази Алијаги . . . Нешто разговарају, гле наши се приближише и стадоше близу војске. Јес', ено Адемаге пред њима. Ено и Бећирбега, ханумо, са три његова сокола. *(Сви прилазе прозору и гледају.)*
НУРИХАНУМА: Хвала ти брате на дослуку.
ХАСАН: Ено, стадоше један другом на биљегу. Ено потегоше сабље . . . ено ударише се! *(Жене врисну.)* Не плачите, ханума, не да се Алијага лахко. Ено га ко соко сиви! Ко да је прикован за дората! Ха, удри Алијага, удри, не штеди га . . . Ха, још мало . . . још . . . *(Скочи ко' изван себе.)* Живио, живио, Алијага! *(Сви полете прозору.)* Тако му и треба, зар он да дијели мејдан с Херцеговцем?! *(Споља се чу неколико пушака.)* О, невјере Туркушке, али не упали вам. Ево њих оба, хвала богу, живи и здрави јуре кули, ево сад ће у авлију, а њихова се двојица копрцају. *(Пушке поново опалише.)* Јок, ни та не опали, поћерајте јунаци, још само мало. Ха, фала богу! Ено! Ахмет им отвара врата, уљегоше у авлију.
ЗЛАТИЈА и НУРИХАНУМА *(потрче к вратима.)*
ХАСАН: Мехо, пушку на нишан, па узми једног на око од оно неколико њих што се примичу кули. Ја сам једног бегенисао. *(Пукоше обе пушке.)*
ДИКА *(им додаје друге.)*
ХАСАН: Тако, Дико, тако! *(Пуцају и поново замјењују пушке.)*

9 појава

Алија, Омер, Златија, Нуриханума, Ахмет и пређашњи.

(Сви улазе. Алију је с једне стране загрлила мајка, с друге Златија, не пуштају га. Радост и сузе.)

АХМЕТ: Оканите се више, женске главе, за пушке, па пуните. Још нијесмо готови. Иншалах, имаћете се кад љубити.

ХАСАН: За пушке, не дуљите више. Читав један буљук аскера иде кули. *(Сви хватају за пушке.)*

АХМЕТ: Валахи, наши закавжише, ено пушка пуца ко под Бања Луком. Ево нас ови сасвим оставише. Тако браћо, тако јунаци, не дај образ. *(Опали.)* Ево само да им се јавим. *(Утиша се пушкарање и затруби труба.)* Шта је то сад борија свира на мир? Јес' бог и душа, ено се вас аскер скупи у једну хрпу па гледа нешто према Мостару. Гледају и наши. Шта ли је то сад? Ха, ево погледајте. Сад се сасвим добро види. То је гласник. Јес', он је, ено бијел барјачић у руци и јури к'о вилењак. *(Скаче од радости и грли Алију.)* Спасени смо. То је дош'о из Стамбола, то је султанов џевап. Ено га дође до наших и нешто говори Адем-аги. Добар је глас, наши су весели. Ено га сад јури паши и ордији. Даде му некакву књигу. Јес', јес', паша је учи и срдито се фата за балчак. Дозва ено телала. Говори му нешто. Слушајте, сад ће телал да виче.

ТЕЛАЛ *(виче споља):* О Алијага, ти и твоји у кули, молите се за здравље честитог султана! Он није стио да се крв пролије и опростио вам је све.

АХМЕТ *(одговара):* Фала Султану, али нека живе наша браћа Мостарци. *(Алији.)* А сад ходи Алија да ти мубарећлеишем женидбу! *(Грли се са Алијом.)*

ОМЕР *(гледа кроз прозор):* Ево дајђе Бећирбега са његова три сокола, долазе кули. *(Омер пали из пушке и чује се одоздо пуцањ)* Трчи Хасане, па отвори врата и прихвати им коње. *(Хасан дола-*

зи.) А ти Мехо, на дората, па у поље. Мостарци хоће да се врате натраг. Трчи и позови их све кули. Нашли су нам се у невољи, па нек се нађу и у весељу. *(Мехо одлази).* А ти мајко, са Златијом, хајдете па спремите велики дочек за госте. *(Њих две излазе.)* Ти Дико, брже у мутвак, па испеци ону велику ибричину кахве и размути пуно шербета. *(Дика оде.)* А ти Ахмете, не буди ти заповијеђено, нареди у селу нек се уфати неколико овнова за ражња и нека дође неколико жена из села да помогну Дики у мутваку. *(Ахмет одлази.)*

БЕЋИР-БЕГ *(виче споља):* О, Алија!

АЛИЈА *(с прозора):* Бујрум дајђа! *(Оде на врата.)*

ОМЕР: Иза муке селамет! Мало прије крв, а сада шенлук и весеље.

10 појава

Бећир-бег са његова три сина, Алија и пређашњи

БЕЋИР-БЕГ: *Селам алејкум!*

ОМЕР: *Алекумселам!*

БЕЋИР-БЕГ: Ходи, Омере, да те пољубим у чело. *(Љуби га.)* Ти си прави син свога рахметли бабе. *(Грле се и сједају.)* Па како нам невјеста, Алија? Дај да видим јеси ли им'о рашта погинути?

АЛИЈА: Сад ће доћи, дајђа. *(Устаје, зове):* Златија!

ЗЛАТИЈА *(споља):* Ето ме.

БЕЋИР-БЕГ: А гдје је Нурија?

АЛИЈА: Сад ће доћи.

11 појава

Нуриханума, Златија и пређашњи

ЗЛАТИЈА *(улази, прилази Бећир-бегу и љуби га у руку):* Добро дош'о.

НУРИХАНУМА: Добро дошо, брате!

БЕЋИР-БЕГ: Боље те нашао, мубарећи сестро. *(Синови Бећир-бега устају и љубе је у руку.)*

НУРИХАНУМА: Златијо, шћери, зови Дику, нека донесе кахву. Даиђа ти је уморан. Донеси чибук даиђи, Алија. *(Алија оде.)*
ЗЛАТИЈА *(с врата)*: Дико, похити с кахвом. *(Враћа се.)* *(Алија доноси ћибук и духан.)*
НУРИХАНУМА: Донеси ватре, Златија.
(Златија одлази и доноси ватру.)
БЕЋИР-БЕГ: Жива била.

12 појава

Дика и пређашњи

(Дика уноси шербет и кахву с мангалом. Златија узима шербет и нуди све редом. Дика сипа кахву и нуди.)
ОМЕР *(гледа кроз прозор)*: Сви наши долазе! *(Пали из пушке.)*
НУРИХАНУМА: Машалах, јунака.
АЛИЈА *(пуца кроз прозор)*: Бујрум, браћо драга. *(Излази и он и Омер.)*
БЕЋИР-БЕГ *(Нурихануми)*: Јунаци, богме, освјетлаше образ данас.
НУРИХАНУМА: Бог им дао на обадва свијета.
АЛИЈА *(спољa)*: Бујрум, добро ми дошли!
БЕЋИР-БЕГ: Послије муке, селамет секо. Јучер се нијеси надала оволиким сватовима.
НУРИХАНУМА: Ох, брате, ова су ми се три дана одуљила ко три гладне године.
(Улази Ахмет.)

13 појава

Ахмет и пређашњи

БЕЋИР-БЕГ: Зар си ти овдје Ахмете?
АХМЕТ: Овдје, Бећирбеже, још од јутрос. *(Сједа.)*
БЕЋИР-БЕГ: Ачкосум, Ахмете, теби се има захвалити највише, што се овако свршило.
АХМЕТ: Фала теби и Мостарцима, Бећирбеже.
(Долазе Алија и Омер.)

14 појава

Алија, Омер и пређашњи

АЛИЈА: О зар си се ти вратио, Ахмете? Јеси ли све свршио у селу?

АХМЕТ: Све вала, пет овнова се ено окреће на ражњу, а у сваком има по двает ока.

ОМЕР *(прилази чивилуку и скида тамбуру)*: А сад послије ових мука, дај да се мало разгалимо. Јами бугарију Алија па да мало куцнемо. Хајде, невјесто, сједи, па да запјевамо. *(Златија сједне.)* Сједи и ти Дико! Хајде не стиди се. *(Дика сједа.)* Нек се зна у којој је кући свадба и весеље.

(Алија узима бугарију. Сви сједну и запјевају.)

БЕЋИР-БЕГ *(вади пушку и пали)*: Хај, хајирли, да бог да!

АХМЕТ *(пуца)*: Јаша, браћо! *(Гласови с поља)*: Хај, Јаша! Јаша сун!

Завјеса нагло пада.

МУХАЏИР

Позоришни комад у три чина

Лица:

АЛАГА ЉУТОВИЋ

АИШАХАНУМА, мајка му,

ФАТИМА, жена му

ОМЕР, син му

ЗАИМ, брат му,

БЕЋИРАГА, комшија

КАХВЕЏИЈА

ПРВИ МУХАЏИР

ДРУГИ МУХАЏИР

ТРЕЋИ МУХАЏИР

ЧЕТВРТИ МУХАЏИР

ПЕТИ МУХАЏИР

ПРВИ ПОЛИЦАЈАЦ

ДРУГИ ПОЛИЦАЈАЦ

ЧЕРКЕЗ

ПРВИ ЧИН

(Догађа се у кући Алаге Љутовића у Новој Вароши у Босни.)

1 појава

Алага и Фатима

АЛАГА: Зар опет сузе? Ја мислим, да је било доста! *(Намрштен, окреће главу на другу страну, повуче густ дим из цигарлука и скрну кахве. Жена његова покри лице рукама и поче гласније јецати. Алага је погледа нервозно, искапи филџан, љутито га спусти на мангалу, па плане):* Нећу да чујем то стењање, разумијеш ли ме! *(Намјести се боље на мјесту):* Та нијеси никог укопала, па да толико цвилиш и превијаш.

ФАТИМА: *(кроз плач):* Ах и то би ми било лакше него ова несрећа, што ми данас дође!

АЛАГА *(разјарено):* Сус! Да ти то више не чујем из уста! *(Подругљиво, растегнувши уста):* Жена ми се расплакала и расфиганила к'о да јој је јучер све помрло. А зашто? Раз тога, што би требала, да се весели и да пјева и да зафаљује Богу по хиљаду пута. *(Узе филџан са мангале и пружившии га према ибрику):* Уточи дер ми кахву! *(Жена подиже главу, узе ибрик и наточи му филџан, који је држао у руци.)* Доста! *(Скрне кахве а затим дода блаже):* А сад се хајде умиј, јер си ето сва од плача подбухла. Хајде, море, доћи ће мати, па да те затече таку. *(Још блаже):* Хајде, па немој бити дијете. Та шта ти имаш овдје пожалити? Ти барем немаш кога жалити:

ни оца, ни мајке, ни брата, ни сестре... Да су ти они живи, па да човјек и не рече ништа, али овако... *(Искапи филџан и дода јој га.)*

ФАТИМА *(Узима филџан и опет сипа кахву, кроз сузе):* Ама ми је опет жао, Алага, жао ми је у души ме боли! *(Брише сузе јаменијом.)*

АЛАГА *(Сркнувши кахву):* Ама, шта имаш да жалиш? Вала, ја не жалим, биллахи, ништа, ни оволишно! *(Додирну ноктом великог прста нокат малог прста.)* Ни за чим белли у овој земљи не ћу пожалити, нити шта у њој има за жаљење. *(Чује се војничка труба са улице.)* Или зар да жалим за овим? Јок, никада је Алија не чуо и не видио другог до лијепог царског аскера. *(Маше рукама раздрагано.)* Хај, лијепи царски аскеру! Хај, жива жељо моја! *(Према жени):* Јест, оно је прави аскер, оно су ђетићи и соколови. Па кад царски борозан пухне у борију, да прсне сва борија у комаде. Јашта, оно је прави аскер. Ја да чујеш царску борију и ону свирку и оне кајде. *(Заврти главом.)* Хмм! *(Одушевљено.)* Ама није плакат, него би се требало смијат из свег гласа од радости, што идеш, да све оне љепоте очима видиш и својим ушима чујеш. *(Завали се на јастуке.)* Да чојек царски девлет види и чује, па одма да умре. *(Рашири руке више главе, одушевљено):* Хеј, царски девлет и љепота. Јашасун девлети османи јаша!

ФАТИМА *(допузи до њега и обргли му кољена):* Је ли, Алага, а ти то ниси ништа видио?

АЛАГА *(испрси се у први положај):* Нисам очима видио, али сам много, много о том слушао, тако, да ми је све живо пред очима ко да сам и видио. Јест, све ја то знам, ко да гледам.

ФАТИМА: А ено кажу да је био тамо... Хаџиалић, па...

АЛАГА *(Пресијече је, одмахнувши руком):* Не збори о оном копилету. Белли су му Швабе напунили џепове петицама, да онако казује свијету, не би ли га одвратио од хиџрета. Та смио бих се окладити, да су га они и спремили да оде, па

да се врати незадовољан и да говори како не бегенише оно тамо.

ФАТИМА *(Благо):* Па ено је тамо био и Ариф... па и он..

АЛАГА *(Упада јој у ријеч):* Пас један, брат му други. Оба су једнака. И старом кучку зар драга петица као и младом штенцу. *(Подиже кажипрст у вис, растегнуто):* Ама шта ти бона мислиш! Та у царској земљи тече ко но ријеч злато и срма на олуке, а камо ли да буде истина оно, што она два жбира причају, као да мухаџири цркавају од глади. *(Смије се иронично.)* Хмм! Да цар пусти тако своје синове?!

ФАТИМА *(Ухвати га за руку, па га пољуби, умиљато):* Знаш шта би било најбоље, Алага?

АЛАГА: Да чујем?

ФАТИМА: Да ти одеш тамо једно мјесец два, па да видиш и просејириш све, па ако ти се баш свиди, а ти...

АЛАГА *(Клима главом, цуцка језиком и маше јој рукама да престане):* Ама рашта ићи? Рашта трошити џаба паре? Шта имам да гледам? Шта имам да сејирим? Шта има да ми се свиди, кад ти ја све одавде знам, ко да сам тамо. И лијепо је и красно је и свиђа ми се све, јер је тамо наш мили цар, наше јарко сунце, наш свијетли султан!

ФАТИМА *(Обгрли му кољена):* Алага, мили Алага, немој да то чиниш. *(Кроз сузе.)* Та како ти није жао ове куће наше, лијепе башће и винограда, кмета и читлука наших? Зар ти није жао ове одаје наше, у којој смо двије године заједно провели и гдје смо прву радост дочекали и прву жалост подијелили. *(Наслони му се на кољена, кроз плач.)* Ах мило чедо моје, драги Мехо мој! *(Подиже главу, кроз сузе):* Зар ти болан није жао оставити онај његов мали мезарчић и отићи далеко, далеко од њега. *(Љуби га по рукама).* Алага, мили Алага, одбаци те зле мисли од себе! Одбаци их, преклињем те свим на свијету.

АЛАГА *(Намрштено)*: Не, Фато, то не може бити! Ја сам намјерио ићи и нико ме стога не сметну. Јок, и немој више да ми о томе збориш, ако нећеш да ме расрдиш!

ФАТИМА *(Обгрли му поновно кољена суздржавајући силом сузе)*: Алага, преклињем те!

АЛАГА *(Пресијече је погледом, осорно)*: Ни ријечи више, велим ти. *(На то дохвати духанску кутију и поче нервозно савијати цигару.)*

ФАТИМА *(Покри лице рукама и загрцну се. Бојажљиво устаде и пође сатрвена према вратима. Кад изиђе напоље, поче гласно плакати)*. Ах, кућо моја зар ћеш ми остати пуста. *(А затим се глас изгуби. Мало затим чује се лупа неких врата.)*

АЛАГА *(Када му је жена изишла и кад је чуо њено запомагање, мрко погледа према вратима и истисну нешто мукло и неразумљиво кроз зубе. Затим дохвати машице, узе са мангале ватре и поче припаљивати цигару. Цигар му се случајно размота а он га љутито баци на мангалу, отпљуцне два три пута и поче нервозно савијати други, док је при том нешто мумљао.)*

2 појава

Алага и Заим

ЗАИМ *(млађи брат Алагин, момак око двадесет година, нагло утрча у собу и поче одмах с врата)*: Ама је ли истина Алија, што невјеста вели? *(Сједа до њега на миндерлук.)*

АЛАГА *(Потегнувши густи дим)*: Не знам, шта је рекла, па да могу рећи, да ли је, истина, или није!

ЗАИМ: Ама за твоје некакве мисли о хицрету и пртљању у Турску.

АЛАГА *(немарно се изваливши на јастук)*: Хај, хај. Истина је, безбелли да је истина . . . А што, да ниси и ти против тога? Ааа . . . да и теби није

жао оставити Шваба ... Мал не рекох Швабица. *(Подругљиво се смије.)*

ЗАИМ *(устаде и стаде преда њ):* Алија признајем те и познајем за старијег брата, али само онда кад као старији поступаш. Али кад овако самном разговараш и *хотимично ме вријеђаш, онда ...*

АЛАГА *(пресијече га љутито, ругајући му се):* Онда? А шта онда? Онда велеучени господин Заим еффендија то не трпи? *(Подругљиво му се смије.)* Ха, ха, ха! Јес, био човјек у швапским школама па научио све фино, све по моди. *(Плане.)* А ето и то фино и то по моди и те ваше школе и то ме све ћера да иђем што прије из ове земље. Док се нијесам и ја опоганио. *(Уздиже се на кољена и раздражено према брату, који му шутећи окреће леђа и одлази према вратима.)* Иђем, јест иђем и бјежим из ове земље гдје се све окренуло наопако. *(Управо је Заим хтио да изиђе на врата, кад у собу уђе мати им Аиша ханума, старица од шездесет година.)*

3 појава

Аиша ханума и пређашњи

АИША ХАНУМА *(сретнувши се са Заимом ухвати га за руку и поведе га к миндерлуку):* Куда ћеш ти, Заиме? Каква је то хука и инат? *(Сједне на миндерлук према Алаги.)* Шта је теби данас Алија? Шта вичеш онолико, да те и трећа махала чује?

АЛАГА *(нервозно одмахнувши руком):* Имао сам и право да вичем.

АИША ХАНУМА: Какав ти је то думан уљегао у главу? Какав ти је хицрет пао на памет? Каква Турска? Белли си опет састајао се са оним бескућником Новићем.

АЛАГА *(нервозно):* Белли би хтјела да се састајем са оним жбиром Хаџиалићем и са ортаком му Ариф хоџом и да слушам њихове приче што су подмазане швапским крунама.

ЗАИМ: Биће прије да Новић тим луком заудара.

АЛАГА: Сус, бре, шта ти знаш?

АИШАХАНУМА: Не сус, Але, богме, јок! Он је момак зрио и паметан, па зна шта збори. А треба да води бригу, брат си му. Њему си много дражи него свим тим бескућницима, Новићима, како ли се зову, који те навраћају на тај зао пут само зато, да што и сами у мутном улове.

АЛАГА *(нервозно)*: Није тако, јок.

АИШАХАНУМА: Јест, јест, тако је Алија. Али знаш ли јадан не био, да је онај исти Новић преклани тако обрлатио Побрића, па Хаџића. И вас наш шехер зна, да је од некаква Пере механџије узео пет ћаса зато, што му је учинио добар пазар с Побрићем, за кућу и за виноград. То читав наш шехер знаде, само не знаш ти, већ њега слушаш и за њим пристајеш. Не ваља ти посао, мој Алија, јок, не ваља.

АЛАГА: Ама шта има ко да мене навраћа или одвраћа. Ја нисам ни ћорав ни глух. Видим својим рођеним очима све, како је.

АИШАХАНУМА: Па шта ти то чујеш и видиш Алија?

АЛАГА: Видим да нашој вјери у овој земљи нема опстанка, па то ти је. *(Удара рукама по јастуку, плахо)*: Зар није све против нас? Ено све новине пишу како фратри краду и отимају нашу дјецу и жене, ено, опет у другим пише како ће се све, што је агинско предат у руке кметовима. Треће опет кажу да ће убрзо у Босни настати некакав девер, па се Султан неће смијети ни спомињати, а чаршија сва говори, да ће се тада морати да поруше авлијски дувари и да се скину са жена фереџе. Кратко, малено, да ће се морати све превјерити и да ће муслимани сасвим нестати са ове земље. А ја хоћу да останем у лијепом дину и имаму.

ЗАИМ: А све те приче: и те што су велиш биле у новинама, и те што по ћепенцима беспослењаци натуцају и све друго, доноси теби Хасан Новић и ко он што су бескућници. А кад ти то хоћеш

да чујеш шта пишу новине зашто ти никад не речеш мени, да ти коју новину прочитам, па да се увјериш, јесу ли све оне приче Новићеве истините.

АЛАГА: Што теби не речем да ми прочиташ, је ли? Хоћеш да ти кажем што? *(Плахо.)* Зато што ти невјерујеш, јер си школар и носиш те тијесне гаће и волиш све оно што не ваља. Ја не вјерујем теби, јер је теби дражи онај хоџа што носи Јозине гаће и Антину јаку око врата, него сви наши прави алими што су на њима лијепа улемска ђубета са широким рукавима а на ногама им жуте местве у црвеним постулама.

АИША ХАНУМА: Хаљине не чине човјека, Алија. Немој тако, јер, немаш право. Јер, ево, Заим носи тијесне хаљине, а ти ето чакшире и ферман, па Заим никада не окуси пића. А ти Алија, Бог ти äф учинио — доста си се пута и опио и у пићу свашта учинио.

АЛАГА *(љутито):* Па опет сам ја сто пута бољи Турчин. Ја бих за своју вјеру и главу дао.

ЗАИМ: А ја велим да није тако. Ти не би за вјеру прегорио ни најмањег свог ћеифа.

АЛАГА: Не блебећи ти ту и не срди ме!

ЗАИМ: Па ипак је то гола истина. Јер, да ти тако, као што велиш, за вјеру осјећаш не би никад ни помислио на хиџрет.

АЛАГА: Хиџрет нам вјера заповиједа, хиџрет је фäрз.

ЗАИМ: А ја ти велим, да је Бог Муслимане задужио сеобом само онда, кад им у једној земљи није слободно своје вјерске прописе извршавати онако како Шериат прописује. А да тако стање није у нашој земљи најбоље ти говори мујезин који сваки дан по пет пута јавно и без сметње кујише и позива Муслимане да одуже Божији дуг.

АИШАХАНУМА: Тако је, има право Заим!

ЗАИМ *(наставља плахо):* Стога је дужност свију муслимана ове земље, да чувају оног мујезина, да и надаље вазда и до судњег дана окуише. А

он се може очувати само на тај начин ако сви буду остали на својој груди и у њој живили и умрли. Ако се муслимани из ове земље иселе и оду пут бијела свијета, престаће и глас мујезинов, престаће, јер неће имати кога да дозива.

АИШАХАНУМА *(таре сузе):* Право збори Заим. Тако је, све је тако, сине мој. *(Загрли га, па га пољуби у чело. Алага се наслонио на јастук, пуши и гледа преда се.)*

ЗАИМ *(наставља још ватреније):* Са сељењем се ради баш против Ислама. И ти да осјећаш за своју вјеру, ти не би пртљо, него би остао овдје. Па ако би устребало и бранио свој топрак и своју вјеру од свачије навале. Та зар нијесу наши дједови потоцима крв пролили за светиње вјере и дома?

АИШАХАНУМА: Па и рахметли дедо вам је на том путу погинуо.

ЗАИМ *(устаје и пође ближе Алији, ухвати га за руку):* Не, Алија, брате, ти не ћеш, је ли да ти нећеш ићи? Та ко ће ићи рахметли оцу на мезар? Ко ће га о бајраму обићи и зијарет га учинити? Зар ти није жао оног мезара, на који смо толико година заједно ишли и над њим сузу пустили!

АИШАХАНУМА *(потрешено, кроз сузе):* Немој Алија, сине мој, окани се таквих мисли. *(На врата улази просјед човјек, око 50 година. То је Бечир-ага Шунић, први комшија и рођак.)*

4 појава

Бечирага и пређашњи

БЕЧИРАГА *(долазећи с врата):* Селам алејкум! *(Аишаханума и Заим се подигну, да му начине мјеста на миндерлуку. Према Алаги, сједајући):* Шта је хаирли, Алија, шта то чујем? Је ли то збиља истина, да си наумио отпртљати у Турску?

АЛАГА (*који је дотле непрестано сједио оборене главе, подиже главу одлучно*): Јес, жива је истина, Бечирага, ја белли иђем, па ко хоће ко неће, од воље стоји сваком.

БЕЧИРАГА: А шта те на то нагони мој Алија?

АЛАГА: Нагони ме ово, Бечирага. (*Меће руку на срце.*) Овдје ми вазда куца и бије и говори ми да идем, да идем што прије тамо гдје царска влада влада, гдје наш свијетли Падишах царује. Тамо, Бечирага, тамо је наш прави ватам, тамо је срећа и свако добро наше!

БЕЧИРАГА (*упире рукама на срце*): А овога овдје немаш нимало зар за ово двоје, за овај наш топрак, сву старину нашу?

АЛАГА: Знам Бечирага, имам срца и за то, али та страна не куца, не бије тако снажно ко она друга што куца за тамо.

АИШАХАНУМА (*бришући сузе*): Али, дијете, дијете, како су те обенђијали.

ЗАИМ: Завели су га они безбожници.

АЛАГА (*показујући на срце*): Ово ја питам, ово!

БЕЧИРАГА: Ама, зар ти није жао ни мало свог топрака, ово своје земље, гдје ти је чок закопан има стотине година?

АЛАГА: Жао ми је, Бечирага. (*Подиже се раздражено.*) Али ми није жао оних уљеза што ко скакавци преплавише нашу земљу и што нам пркељају некаквим језиком од сто руку, те се баве по свој земљи ко да им је од ћаће остало. Не могу гледати како они граде по најљепшим мјестима нашег шехера куће и дворе ко пашинске конаке, а наш свијет бјежи у брда и завлачи се по мрачним и јадним кућерицама, које кад их погледаш, ко да плачу, пролијевају сузе за тим некадашњим вактом и земаном. Не могу да гледам и није ми њих жао Бечирага и бјежим од њих стотину конака.

ЗАИМ: А ти су сви дошли на огњиште оне наше кратковиде браће што отселише.

БЕЧИРАГА: Па ће тако и на твоје огњиште доћи, Алија, и биће их још више.

АЛАГА *(махне руком):* Нека дођу! Што их више дође тим боље ће остали увиђати да им овдје нема опстанка.

АИШАХАНУМА: *(климне главом, тужно):* Хеј, дијете, дијете!

БЕЧИРАГА: Па зар ти није жао ахбаба и пријатеља својих са којима си друговао и јаранио?

АЛАГА: Јес ми жао Бечирага. Али ћу се ја убрзо опет с њима видјети. Сви они ће доћи, сви, неко данас, неко сутра, нико остати неће! Нико, Бечирага, осим оних што им је срце сасвим поцрнило. Такви неће, а и не требају, вала, само би ону чистоћу тамо опоганили. Не требају таки, нек се крсте.

БЕЧИРАГА: А зар ти није жао ове куће и овог комшилука, Алија?

АЛАГА: Жао ми је, Бечирага. *(Љутито.)* Али ми није жао оног ћелавог Лацмана што нам се у комшилук досели, па хоће да је најбољи и најприбранији и што гледа да му сви који смо се овдје родили, чији су очеви и дједови овдје изродили — хоће да му чинимо темана и устајемо испред њега на ноге. *(Плахо.)* Та што и овај наш сокак, који се сто година звао сокаком, хоће да прозове његовим сокаком, хоће да га превјере. *(Још плахије.)* Не, није ми њега жао, Бечирага, и идем тражити сокак гдје њега нема.

БЕЧИРАГА: А кад оду Љутовићи, онда ће се и у ову кућу уселити какав други Лацманин па ће их бити у нашем комшилуку више.

АЛАГА *(одмахне руком):* Нека се усели, барем ћеш и ти прије тамо.

АИШАХАНУМА *(скочи, лако враснувши):* Никад! Никад у ову кућу! *(Загрли Заима).* Док је мени овог дјетета неће се растурити огњиште Љутовића у овој кући. *(Окрене се према Алији, одлучно):* Иди Алија, Бог ти био на помоћи. *(Повуче Заима и пође с њим према вратима.)* Ми нећемо, ми остајемо овдје. *(Изиђу.)*

5 појава

Фатима, Бечирага и Алага

ФАТИМА *(улазећи, кроз плач)*: Ах, Алага, мили Алага, што уцвили мајку своју? Мајчина је суза тешка, Алага: обриши јој је, преклињем те!

АЛАГА *(мрко)*: Што сам рекао оно ће и бити!

ФАТИМА *(зајеца јаче)*: Тешко мени црној кукавици.

АЛАГА *(зграби је за руке љутито и намрштено)*: Што једнако кукаш и преклињеш! Мореш остати и ти с њима, ако нећеш да идеш. Ја те не зовем. *(Одгурне јој руку. Разјарен маше рукама.)* Не зовем никога, нико ми не треба. Ја ћу ићи, мене нико, белли, не заустави.

ФАТИМА *(јецајући излази, погурено и затвори врата.)*

БЕЧИРАГА *(заврти главом, одмахне руком, диже се и пође према излазу)*: Бог ти био на помоћи! Алах иманет. *(Излази.)*

АЛАГА *(за њим)*: И биће ми иншалах. У царској је земљи Алах сваком на јардуму.

(Док он говори завјеса се полако спушта.)

ДРУГИ ЧИН

(Догађа се у једној малој махалској кафаници у Цариграду. Завјеса се полако диже. На бини се указује мала мрачна задимљена кафаница. У једном углу отворен оџак и у њему над ватром тенечка за шербет и за кахву, а крај ватре један стари самовар. Крај оџака полица са неколико џезава, филџана, чаша, са једним стаклом наргиле и другим стварчицама. Од оџака, на обје стране, протеже се повисок миндерлук и једним крајем допире до врата. Поред оџака стоји кахвеџија око 50 година, блијед и слабуњав човјек у прилично похабаном босанском одјелу и чепрка машицама по ватри. На миндерлуку, са обје стране оџака, посједало неколико људи разних доби. Сви су у босанском одјелу, бар види се да су разних комада хаљина, које су на њима босанског кроја, јер су сви похарани и поцјепани. У лицима су потамњели и оронули, види се да су много невоља и оскудица претрпјели. Најодјевенији је међу њима човјек око 35 година у којем, и ако се знатно измјенио, пустио браду и са рукама на глави, ипак, можемо препознати Алагу Љутовића. Алага пуши на дугачком цигарлуку са чилибарским такуном. На једној онижој столичици, на противној страни, сједи међу њима најмлађи момак око 20 година у одјелу босанског војника, бијелим појасом опасан и са опанцима на ногама.)

1 појава

Кахвеџија, Алага Љутовић и пет мухаџира

ПРВИ МУХАЏИР *(око 30 година, пришао кахвеџији и док он чепрка ватру, шапће му):* Дај богати Фејзага испеци још једну данас, па ако ти сутра не дам барем чејрек пара, пљуни ме.

КАХВЕЏИЈА *(нервозно, на глас):* Ама петнаестчајева ти имаш дужан, Хасанага. Не море брате више да се биљежи. А окле ћу ја живјети кад ми нико не плаћа. Све на рабош. *(Узима нервозно самовар и сипа му у једну малу чашу чаја.)*

ПРВИ МУХАЏИР *(нагнуо се па шапће):* Нисам од јучер од подне ништа окусио. Ишао би да што тражим и да зарадим, али сам нешто слаб. *(Узима чај који му кахвеџија смркнуто пружа.)* Али сјутра иншалла наћи ћу макар било шта да радим. *(Сједе на миндерлук и извади из џепа у у један пешкир умотани комад хљеба. Одвија га и поче халапљиво да срче смочећи са хљебом.)*

ДРУГИ МУХАЏИР *(око 35 година, завирује обућу но ногама.)* Ја што ме издадоше ове цокуле, побогу, баш остах бос и то сад таман уочи стамболских мубареч киша.

КАХВЕЏИЈА *(чепркајући по ватри, заједљиво):* Ја што не пишеш субаши да ти спреми ту љетину, да се одијеш и обујеш. Кажу Крајина је ове године добро родила. *(Онај што пије чај смије се гласно.)*

ДРУГИ МУХАЏИР *(уздахнувши):* Ја сам фејзага имао и субашу и чифлуке и коња и сејсану и сваку згоду ко један по један. Имао сам некад свега и свашта. *(Обори главу.)* А сад немам ништа осим ово мало живота за који ми нико не би дао ни пет пара. *(Уздахне дубоко.)* Али, све, све, и још десет пута толико бих пригорио само да су ми они живи. *(Ушути, тужно сагнувши главу.)*

АЛАГА *(отпухнувши густ дим, љубопитљиво):* Хаман ти је неко умро, емшерија, дјеца зар?

ТРЕЋИ МУХАЏИР *(онај младић у војничком одијелу):* Јест, умрло му је двоје дјеце и жена, па ко каква жена вазда кука, па још се тужи на турчију, да му је она томе крива. Ко да им није било суђено да помру.

ДРУГИ МУХАЏИР: Дијете, ти си јäко изишо, па још ниси невоље окусио, али ћеш и ти дознати шта је биједа и невоља. Хоћеш, вјеруј ми.

ТРЕЋИ МУХАЏИР: Не старај се ти за мене. У Султаново здравље, ја ћу за дан два у хизмет, а док је царског хљеба ја никад не уздахну за Босном ни за швабом.

АЛАГА: Нека младићу. Твоје су кајде другачије. Сам си изишо а ништа ниси изнио, све кад изгубиш опет си на својој. Овај је бушерија изгубио мâл, погубио и свог друга, а то се не надокнађује.

ТРЕЋИ МУХАЏИР: Јесте, ама му нико зато није крив, а најмање му могу бити криви свијетли наш падишах и Турчија на које се он вазда тужи, те поби ми дјецу она хава, те жена ми пресвисну од жалости за матером и брачом, те ово, те оно. Суђено било па помрли, па то ти је. Бог дао, бог узео.

ЧЕТВРТИ МУХАЏИР *(око 40 година):* И ја вјерујем у кисмет дијете, али има свему селеб. Јер да мени нијесу арнаутски хајдуци напали кућу и однијели ми све из куће и испред куће, зар би ја данас био без метелика, а и данас би ми брат по земљи ходо да га не погоди она ђавоља хајдучка мартинка, која њега опреми на онај свијет. Алах му рахмет ејле.

АЛАГА *(потресно):* Рахмет му души.

ЧЕТВРТИ МУХАЏИР *(наставља):* Мене очера у просјаке а матер ми у луду кућу из које јој нема кутариша.

АЛАГА *(потресно):* Алах селамет.

ЧЕТВРТИ МУХАЏИР *(клима главом жалосно):* Ја момче свак има својих дерта и невоља.

ТРЕЋИ МУХАЏИР: Сваком Турчину треба да буде у Турчији све добро и лијепо. Ја тако велим. И

тако и јесте. *(Устаје, живо):* Живила Турчија и наш Султан.

2 појава

Први и други полицајац и пређашњи

(На врата улазе двојица полицајаца. Један прилази кахвеџији и нешто му говори, нашто му кахвеџија додаје чашу воде. Други гледа мрко наоколо по присутнима и пита кахвеџију гласно.)

ПРВИ ПОЛИЦАЈАЦ: Јени гелен варну? *(Кахвеџија показује на Трећег мухаџира главом. Полицајац му се приближи.)* Пасапорт нерде?

ТРЕЋИ МУХАЏИР: Не разумијем турски. *(Према кахвеџији):* Шта вели?

КАХВЕЏИЈА: Иште ти пасош.

ТРЕЋИ МУХАЏИР: Јок, пасош. Немам пасош. Ја сам побјегао из солдачије — из аскерлука. *(Кахвеџија тумачи Првом полицајцу.)*

ПРВИ ПОЛИЦАЈАЦ: Онда ти мораш с нама у каракол да алаш ћефила.

ПЕТИ МУХАЏИР *(тумачи му):* Ваља ти ићи у каракол, да даш јамца.

ТРЕЋИ МУХАЏИР *(устаје узрујано):* Какав каракол, шта ћефил? Мени је ћефил Султан. Ја сам дошао њему под скут. *(Сједа.)*

ПРВИ ПОЛИЦАЈАЦ *(бечи се према њему):* А, а, а! *(Према кахвеџији):* Шта каже ова будаласта глава? *(Кахвеџија тумачи.)*

ТРЕЋИ МУХАЏИР *(маше рукама):* Нећу никуда да иђем. Јок каракол! Ништа ћефил. Ја знам само Султана.

ПРВИ ПОЛИЦАЈАЦ *(ухвати га за руку и повуче):* Хајде брзо, немамо времена за разговор.

ТРЕЋИ МУХАЏИР *(истрже руку):* Нећу, не иђем!

ПРВИ ПОЛИЦАЈАЦ *(даде знак другом полицајцу, који га за час ухвати с леђа и обје руке извину на леђа. Први га полицајац узе за пеш од капута и повуче га према вратима):* Кад нећеш лијепим

онда овако. *(Младић покуша да се истргне, но није у стању. Изјурише га напоље.)*

3 појава

Пређашњи без полицајца и Трећег мухаџира

АЛАГА: Вала му је готово.

ЧЕТВРТИ МУХАЏИР: Он је белли мислио да ће га кад дође у Турску сам Султан на стамболским вратима дочекати и пригрнут својим чурком.

ПЕТИ МУХАЏИР *(који је од почетка радње непрестано дријемао и разбудио се онда, кад су полицајци дошли, млађи је човјек, око 20 година):* Јес и ја сам некако тако мислио кад сам дошао. Али ми на Мухаџир комисиону потегоше току хошдјелдију, да су ме те мисли за навијек прошле. *(Пипа се по леђима.)* И данас кад се сјетим заболе ме леђа. Ах, они кундаци кад почеше да ми мјере леђа! Ах, друже и брате! Валлахи да ми не би рахметли матере, па да не запомага, ја мислим осто би на мјесту.

КАХВЕЏИЈА: У Султаново здравље.

АЛАГА: А јесу џелати жалост их њихова знала. *(Заврти главом.)* Хмм.

КАХВЕЏИЈА *(заједљиво):* Да нису и теби емшерија кундаци играли по леђима? *(Неки се смјеше.)*

АЛАГА *(одмахне руком):* Моја је прича дуга, па се бојим да вас не усекилим, ако вам је будем причао. А било је свашта: и кундака, и хапсана и свашта. Више ме је браћо јада убило, него ми је на глави длака. *(Одмахне руком.)* Дуга је хичаја и ништа не морете помоћи.

ДРУГИ МУХАЏИР *(љубопитљиво):* Па свеједно исприповједајте нам емшарија. Свима нам је сваког нас хал познати па нека је и твој.

ЧЕТВРТИ И ПЕТИ МУХАЂИР *(љубопитљиво):* Дај приповједај, емшарија.

АЛАГА *(одпухне густ дим):* Иза оца нас је остало двоје браће. Отац нам је оставио лијеп иметак и

сваштa доста. Оставио је и среће али та је сва припала млађем брату, Заиму. Ја је нисам имао ни мало па сам стога тако и прошао.

ДРУГИ МУХАЏИР: А брат је млађи жив? Јел он изишао?

АЛАГА *(клима главом):* Жив је фала богу и богу шућур по хиљаду пута што је остао тамо, па је данас прибран и код бога и код људи. Јес живи су ми и брат и мати, фала богу. Они не могаше да се раставе са старином, али њихове сузе ни молбе мене не могаше одвратити.

ДРУГИ МУХАЏИР: Суђено. Зар?

АЛАГА *(наставља):* Продадох све своје, напуних чемере златом и једнога дана нађох се овдје у Стамболу. *(Потегне дим из цигарлука.)* Имао сам пара доста, нисам никог ни за шта молио, па ме нису рђаво ни засретали. У Мухаџир комисиону ме чак посадише кадифели шчемлију и ичрану ми учинише.

КАХВЕЏИЈА *(показује руком како се броји новац):* Кад си имао овога онда си код сваког прибран. *(Неки климају главом у знак потврђивања.)*

АЛАГА *(наставља):* Срећа ми чак послужи *(отпухну)*, тада сам мислио да је срећа па са једним мемуром у „мухаџир комисиону" погодим ћифлук са кућом, хајваном и свима згодама. *(Повуче дим и отпухне.)* Продајем га, вели, да могу у Стамболу купит кућу. Истина, подалеко је, али теби свеједно. Оставио си и тако свој ватан па ти свеједно гдје био да био. А сигурно такав ћифлук не би узео гдје ближе у Анадолу или Бумелији ни за петере паре . . . Мени је било збиља свеједно. Одем тамо, видим чифлук и био сам вас сретан што сам се тако лијепо намирио.

ДРУГИ МУХАЏИР: А гдје је тај чифлук, у ком вилајету?

АЛАГА: У ајдинском вилајету, два дана на коњу из Дургуста.

КАХВЕЏИЈА: А колико даде лира, емшарија?

АЛАГА: Равних хиљаду лира.

ПРВИ МУХАЏИР *(погледа Другог)*: Толики мâл?

АЛАГА: Јес, ето толики мâл и још половицу од тога готових пара однио сам у оно проклето мјесто и ево како ме видите, нигдје ништа. *(Показује цигарлук и вади сребрн сахат из џепа.)* Ево, само ове двије стварчице још ми остадоше. Ништа више. *(Заврти главом и одпухне.)*

ПРВИ МУХАЏИР: Ама како неста таки девер побогу си брате?

АЛАГА *(уздахне дубоко)*: Хеј ... Несрећа брате. Од како дођох у оно проклето село све несрећа иза несреће. Околица тога села је право легло хајдука и харамија. Туда су насељени черкески мухаџири, који не познају ни цара ни закона. Краду, отимају, пале, убијају и нема зла што га не чине и нико им ништа.

ПРВИ МУХАЏИР: А хучмета, зар нема тамо никаква хучмета?

АЛАГА: Има ту близу један каракол са џандарима, са десетак људи, али шта они могу. Не смију ни да их погледају криво. *(Одмахне руком.)* Или зар им неће ништа, јади га знали. Понекад кад се ко потужи на хучмет у Дургусту пошаљу по који буљук џандарма па одведу по неколико тих отмичара, али фајде јок! Сутра ће опет радити што и данас.

ПРВИ МУХАЏИР: Ама забога милога!

АЛАГА *(наставља)*: И ти се хајдуци наваде на мој чифлук и почеше крађе једна за другом. Једне ноћи неста краве, друге ноћи коња, треће опет ово, четврте оно, тако да ми за кратко вријеме опустише вас хајван испред куће, а однесоше ми многе ствари и из куће.

ПЕТИ МУХАЏИР: Ама, зар ниси могао никако да се браниш од те напасти?

АЛАГА: Вјешти су то хрсузи мој брате да им шејтан не би уљегао у траг, вребај и чекај их читав ноћ и никад ни трага ни знака. Јеси ли декику једну заспо, они су већ извршили своје. Свега једном сам мого виђети да нису шејтани него зли људи, који ми толике штете починише.

КАХВЕЏИЈА: Ухвати их зар?

АЛАГА: Ухватих?! Хеј мој пријатељу није их лако ухватити. То је читава хајдучка војска. Кад сам то једном испалио на њих пушку стотину ми хитаца одговори. Добро кад не платих главом.

КАХВЕЏИЈА: А хучмет баш ништа?

АЛАГА *(одмахне руком):* Ама какав хучмет. Ишао сам мутесафиру, валији, тужио се на све стране, па чак слао у Стамбол, али фајвесуз, највише што учинише пошаљу џандарму, а џандарма езбели као и обично не нађе ништа.

ПЕТИ МУХАЏИР: И тако ти поробише и однијеше све из куће?

АЛАГА: Није само однијеше све из куће, него ми једне ноћи запалише и кућу.

СВИ *(запрепаштено):* Запалише кућу?!

АЛАГА *(мукло):* Ја. И одведоше жену и однијеше дијете од годину дана. *(Алага замуче. Сви га разрогаченим очима од чуда гледају.)*

ПРВИ МУХАЏИР: Ама зар то може бити ако бога знаш?

АЛАГА *(мукло):* Тако је то било и мени се десило. То је учинио неки њихов харамбаша, да ми се освети, јер сам га оне ноћи ранио пушком у ногу, па га потом џандарма познала и ухапсила. Но једног дана побјего ли је, пушћен ли је, шта ли је, он из хапса, и освети ми се ето пасји.

ПРВИ МУХАЏИР: Па зар никада никаква трага.

АЛАГА: Никаква. Ево је од тада пет пуних година. Тражио сам на све стране. Давао сам лире ко петпарце, и џандармима, и мемурима, и свима од највишег до најмањег. Али све узалуд. Оног псета је нетрагом нестало а с њим и жене ми и дјетета. *(Замуче.)*

ПЕТИ МУХАЏИР: А сад си у Стамболу? Ниси одавно доша?

АЛАГА: Дошо сам има једну годину дана, али нисам излазио никуд. Био сам царски мусафир.

ПРВИ МУХАЏИР *(љубопитљиво):* Баш у царском конаку?

АЛАГА: Није него у његовој хапсани и заптији.

ПЕТИ МУХАЏИР: Годину дана био си у хапсу. А зашто богом брате?

АЛАГА: Није годину, него двије, емшарија. Двије пуне године дана лежао сам ја у смрдљивој хапсани и то једну годину у Ајдину а другу овдје у Стамболу. *(Сви се чуде.)*

КАХВЕЏИЈА: Ради чега те толико држаше у хапсу, кукавче?

АЛАГА: Ради чега? Кажи ми да ти кажем. Скривио бели нисам ништа. А Ајдину рекоше зато што сам урезилијо валију, јер сам му рекао да у овој земљи нема закона ни правде. А овдје у Стамболу, стога што сам хтио, веле да пуцам на Султана.

СВИ *(у чуду):* Како то да пуцаш у Султана?

ПРВИ МУХАЏИР: Како то да речу по богу брате?

ПЕТИ МУХАЏИР: Окле та така ифтира? Да нијеси гдје што зборио?

АЛАГА: Нисам брате, већ ме уфатише прољетос кад сам хтио да предам Султану арзохол, па кад ме у каракол пребраше нађоше ми по алтипатлак. Како сам га у оном хајдучком леглу вазда носио и био спреман сваке декике да ме убију, или да кога убијем, тако га имађах и тад. Али ме он очера у хапс, гдје мал не оставих кости. „Алитипатлак му је пун, чарак му је био навијен. Јес хотио је учинити зло. Срећа што су полицајци раније виђели". Тако говораху сви. И они најмањи и они мали и средњи и виши. И сви бутум као да су својим очима видили гдје сам пушку извадио и нанишанио таман сред чела Султанова и као да је само у длаку фалило да није царска крв просута. А није једна него триста руку је одједном пало на ме и истргло ми оружје из шака. Јер сви што их год има, веле да су сачували царску главу.

КАХВЕЏИЈА: Јес, вјерујем, таки су они.

ПЕТИ МУХАЏИР: Сви би они за грош и рођеног ћаћу продали. Знам их добро.

ЧЕТВРТИ МУХАЏИР: Па како се кутариса испод те ифтире, богом си ми брат?

АЛАГА: Ето, пустише ме. Зар виђоше да нисам крив, шта ли . . .

ЧЕТВРТИ МУХАЏИР: То је нови назур паша. Кажу да је нове налоге раставио од старих.

АЛАГА *(одмахне руком):* Не знам ђаво их знао.

ЧЕТВРТИ МУХАЏИР: А гдје је жена и дијете. Алах билур?

АЛАГА: Бог зна. *(Уздахне.)* Сад их више не могу ни тражити. Све што сам имао дао сам тражећи их и митећи свакога од џандарма до валије. Оно мало што ми шаље буразер — бог му дао — то ми је само да могу живјети. *(Одмахне руком.)* А изгубио сам вала сваку наду. *(Уздахне дубоко, спусти главу на њедра и замуче.)*

ПРВИ МУХАЏИР: Много си претурио преко главе емшарија. *(Краћа пауза.)*

КАХВЕЏИЈА *(док присутни врте главом и уздишу, савија цигару и прилази Алаги. Пружи му цигару):* Бујрум, запали. Иншалах, бог ће ти за све то обилато платити. *(Алага узима цигару, а Први мухаџир скочи и узе једну жишку жераве у машице, па му донесе да припали.)*

4 појава

Пређашњи и једно дијете око 6 година

(Док је Алага припаљивао цигарету, отворише се лагано врата и бојажљиво уђе унутра једно дијете и стаде крај врата. Дијете је блиједо, отрцано и босоного. Уплашено гледа наоколо а затим пусти слаб гласић):

ДИЈЕТЕ: *Бир пара верин ефендилер. Амам хаста.* (Амам подијелите ми коју пару. Мати ми је болесна.)

АЛАГА *(који није ни спазио дијете кад је ушло и који је био леђима окренут вратима, окрене се и загледа се дугим погледом у дијете. Затим се узнемирено покрене према дијетету и загледа се још оштрије у њега.)*

ДИЈЕТЕ *(погледа према Алаги и пружи према њему ручицу.)*

АЛАГА *(поче нервозно вадити из џепа — њедрима — новац, посматрајући непрестано дијете и шапчући са пола гласа):* Јараби чудне сличности. *(Извади из џепа неколико метаљика и тура их дијетету у руке):* Ево дијете, ево купи доста хљеба. *(Дијете узима новац и стиска га па хоће да оде. Алага га ухвати за руку и заустави га.)* Стани дијете моје, ево још да ти дадем па купи још хљеба. *(Гледа га у очи, полугласно)* Јараби чудне сличности. *(Не нашавши више ништа у џепу он узе цигарлук и сахат па га пружи дијетету. Али како дијете не може да ствари узме у руке, јер је у руци држао новац, а другу му је Алага непрестано држао у својој руци, Алага му раскопча прслук и хоће да му ствари метне у њедра.)* И ово ти понеси мајци нека купи доста, доста хљеба. *(Наједанпут Алага забезекнуто исколачи очи, цигарлук и сахат му испадоше. У руци је држао малу троугаону амајлију која је дијетету висила око врата и блесасто је бленуо сад у дијете, а сад у амајлију. Сви се присутни разгледају и нешто дошаптавају, а кахвеџија дошао ближе, те зинуо од чуда гледајући овај призор.)*

ПРВИ МУХАЏИР *(другом):* Да није ово његово. Боже, какав би то био чудноват случај.

ДИЈЕТЕ *(чувши разговор ове двојице сврати на њих пажњу.):* Моја мајка вазда тако збори.

АЛАГА *(као да се прену из сна):* Алах екјебер. Дијете збори нашки. *(Силовито га стежући за раме, руке, брзо):* Мали, збори, чији си ти? Како ти је име? Гдје је твоја мати? Како ти је име матере? *(Показује на амајлију)* Оклен ти ово? Збори дијете, брже збори!

ДИЈЕТЕ *(показује амајлију):* То ја вазда носим. Мати каже да је то отац носио кад је био мали. *(Показује руком на Алагу, уплашено):* Овај отац није мој бабо, ја имам другог бабу, он је далеко, далеко, ал он ће доћи.

АЛАГА *(који је сваку ријеч дјетета гутао, рикнувши као рањена звијер):* Ево, дошо ти је бабо! Сине мој! *(Загрли дијете, узе га затим за руку и повуче према вратима):* Хајдемо, хајдемо брже мајки.

(Брзо се изгубише. Присутни се у чуду гледају, неки машу главом, а неки одмахну руком.)

КАХВЕЏИЈА *(стоји забезекнут, гледа према вратима, одмахне руком и пође према кахве оџаку):* Гариб, ствар плахо гариб.

(Завјеса се полако спушта.)

ТРЕЋИ ЧИН

(У мрачној собици у једној цариградској дашчари.)

1 појава

(Завјеса се брзо диже. На бини је мала, мрачна, приземна собица са једним прозором. На једној страни је миндерлук, на којем лежи покривена разним ритама млађа (око 26 година), блиједа, мршава и испијена жена. Послије мале паузе на врата улази дијете, које весело трчи према материној постељи и саспе крај ње оно ситног новца.)

ДИЈЕТЕ: Мајко, ево мог правог бабе. *(Окрече се и показује према Алаги који улази на врата, застане као укопан, опазивши сву биједу која се у тој соби налазила.)*

ФАТИМА *(погледа и препознавши Алагу лако врисне.)*

АЛАГА *(притрчи миндерлуку и ухвати Фатиму за руке.)*

ФАТИМА *(отвори очи и испусти болно, полугласно):* Алага, драги Алага мој! *(Ухвативши га за руке):* А илахи јараби, фалати, фалати, фалати хиљаду пута што си ме чуо и дову ми макбул учинио, а сад ће ми бити лако умријети. *(Загрцне се и са силним напрезањем почне да кашље.)*

АЛАГА *(мукло):* Фато, мила Фато! Зар у том калу? *(Она се напреже и кашље тешко. Алага јој подмјести руку под главу па је мало придржи.)*

ФАТИМА *(тешко дишући, кад јој се кашаљ мало утиша, гледа у Алагу дубоким погледом и са слабим, болним смијешком на лицу.)*

АЛАГА (*узимајући јој полумртву руку, мукло и полугласно*): Ах, мила, Фато моја, шта то све од нас би. (*Уздахне болно.*) Ах ја сам за све, за све сам ја крив.

ФАТИМА: Тако је суђено Алага. Од судбине нико не побјеже... Немој Алага... (*Опет поче да је мучи кашаљ. Алага хоће опет да јој подигне главу, она му даје знак да не треба, и кад се мало смири, немоћно пружа руке и забавља се претурајући и бројећи новац, окрене се према дјетету, које је остало крај постеље*): Омере дај ми руку... (*Дијете јој пружи руку, коју она немоћно прихвати и метну је у Алагину. Алага узе дијете за руку, а она се тада насмијеши и напрегнувши сву снагу испусти тихо, мукло и испрекидано*): Боже фалати... Ја сам сада сретна... Алага заклињем те овом декиком... води га... (*испрекидано*) Води га у домовину... (*Жена дахну и остаде мирна у постељи.*)

АЛАГА (*загледа је боље а затим је бојажљиво, нервозно ухвати за руку и поче је дозивати*): Фато, Фато моја! (*Око се не отвори, ни један дамар не заигра, Алага тешко и болно хукну*): Ах зар само неколико ријечи! Зар да ми не испричаш ништа, зар да не дознам ни о чему? Ах, паченице и худнице моја. Ах! (*Спусти главу на њезин јастук и тешко зајеца. Мала пауза. Споља долазе гласи неке крупне храпаве гласине која мумла неке псовке. Разабиру се ријечи:* „Истемез! Чопеку јок истемез!“ *Чувши гласове дијете се поче купити уз Алагу.*)

ДИЈЕТЕ (*прибијајући се уз Алагу, покупи брже новац који је био расут на покривачу матере и стеже га у руци, шапатом*): Он ће да ми отме паре. Ја недам њему. Ја ћу да купим мајки хљеба.

2 појава

Черкез и пређашњи.

(У собу улази крупна људескара у отрцаном одијелу цариградских амала Курда и угледавши Алагу, који је једнако био наслоњен на јастук, рикне крупним гласом):

ЧЕРКЕЗ: Шта тражиш овдје чопек?

ДИЈЕТЕ *(се ухвати за Алагу и плачући престрашено):* Не дај мајку. Не дај да бије мајку!

АЛАГА *(се на глас приспјелог трже, крене према њему и препознавши у њему зликовца који му је украо жену и дијете, задрхта у читавом тијелу. Заигра у њему сваки дамар и драм меса и шкрипнувши зубима он истрже иза паса нож и управо хтједе да појури на пијаног Черкеза, кад осјети да га неко вуче за чакшире и зачу)*

ДИЈЕТЕ: Хајде, мајка ти је рекла да ме водиш!

АЛАГА: *(застаде, осврну се на дијете, погледа у мртву жену и трже се):* Јес, јес, рекла је мајка да те водим!

ЧЕРКЕЗ *(препознавши Алагу од страха је занијемио. И док се Алага сагињао дијетету, уграби згоду и непримјетно побјегне из собице.*

АЛАГА *(плахо):* И водићу те, сине мој, водићу те и спасти од пропасти. *(Брзо зграби дијете у наручје и похита са њим према вратима.)* Бјежимо у домовину, сине мој! *(Изиђе хитро са дијететом напоље.)*

(Завјеса се брзо спушта.)

ХРОНОЛОГИЈА ЖИВОТА ОСМАНА ЂИКИЋА

БИБЛИОГРАФИЈА

БИБЛИОГРАФИЈА ВАЖНИЈИХ РАДОВА О ОСМАНУ ЂИКИЋУ

РЈЕЧНИК ТУРЦИЗАМА

НАПОМЕНА

ХРОНОЛОГИЈА ЖИВОТА ОСМАНА ЂИКИЋА

1879. Рођен 6. јануара, у Мостару, од оца Авдаге и мајке Зулке.

1896. Завршио основну школу. Похађа гимназију у Мостару. Објављује прве стихове у „Зори", „Босанској вили", „Бранковом колу".

1898. Због учешћа у борби за школску и црквену аутономију избачен из мостарске гимназије.

1899. Школовање наставља у Цариграду.

1900. Долази у Београд. Наставља школовање на Трговачкој академији. У заједници са Омер-бегом Сулејманпашићем и С. А. Карабеговићем штампа збирку пјесама ПОБРАТИМСТВО.

1902. Објављује збирку религиозно-дидактичних стихова МУСЛИМАНСКОЈ МЛАДЕЖИ.

1903. Штампа збирку љубавних пјесама АШИКЛИЈЕ. Напушта Београд.

1904. Започиње чиновничку каријеру у банкама и штедионицама Беча, Брчког, Бијељине, Сарајева и Мостара.

1905. Оженио се глумицом Зором Михајловић.

1906. Написао је драме: ЗЛАТИЈА и СТАНА. Са Омер-бегом Сулејманпашићем покреће „БОСАНСКО-ХЕРЦЕГОВАЧКИ ГЛАСНИК".

1907. Долази у Мостар. Преузима редакцију „МУСАВАТА".

1909. Изабран за Главног секретара друштва „Гајрет". Преузима редакцију истоименог часописа.
Написао је драму МУХАЦИР.

1910. Покреће новине САМОУПРАВА.

1912. Умро 30 марта, у тридесет и трећој години од туберкулозе. Сахрањен у Мостару.

БИБЛИОГРАФИЈА

ИЗДАЊА ДЈЕЛА ОСМАНА ЂИКИЋА

ПОБРАТИМСТВО (пјесме) у заједници са Омер-бегом Сулејман Пашићем — Скопљаком и С. А. Карабеговићем. Издање штампарије Д. Димитријевића, Београд 1900.

МУСЛИМАНСКОЈ МЛАДЕЖИ (пјесме), властито издање писца, штампано у штампарији А. Пасарића, Дубровник, 1902.

АШИКЛИЈЕ (пјесме), Мостар, 1903.

ВАЖНИЈА ЛИТЕРАТУРА О ОСМАНУ ЂИКИЋУ

Силвије С. Крањчевић: „Ашиклије". „Нада", 9/1903, 18, 248—249.

Владимир Гачиновић: Осман Ђикић. Просвјета, VI/1912, 4, 2.

Владимир Ћоровић: Осман Ђикић. Босанска вила, 27/1912, 7.

Хаџи-Хамид Сврзо: Шта је хтио Осман. Српска омладина, I/1912, 3—4.

Светозар Ћоровић: Прва Османова пјесма. Народ, 1912, 179.

Хасан М.: Осман Ђикић. Српска омладина, I/1912, 1.

Абдуллатиф: Књижевна оставштина Османа Ђикића. Гајрет, 1912, 9—10, 154—155.

Боривоје Јефтић: Посљедње пјесме О. А. Ђикића. Српска омладина, /I/1913, 5, 103—104.

Вељко Петровић: Осман Ђикић. Летопис Матице Српске, 88/1913, 2, 107—109.

Владимир Ћоровић: Муслимани у новијој српској књижевности. Преглед III/1913, 9—12, 442—450.

Јован Скерлић: Нови омладински листови и наш нови нараштај. СКГ, 1913, XXX/3, 212—224.

Јован Палавестра: Осман Ђикић. Гајрет 1924, 6, 82

Тмуша Владислав: Златија, Гајрет, IX/1925, 21, 333—335.
Споменица Османа Ђикића, Мостар 1927. (Хусејин С. Бркић, Јован Радуловић, Салих Баљић, Милан С. Шантић, Хусеин Ћишић, Мустафа Аликалфић.)
Аликалфић Мустафа: Осман Ђикић. Гајрет XV/1934, 2, 29—30
Јован Радуловић: Осман Ђикић у светлости данашњице. Гласник југословенског професорског друштва, год. 1936, књ. XVII, св. 1, стр. 26—33
Хамза Хумо: Осман Ђикић, СКГ, НС 47/1936, 6, 434—438
Јосип Лешић: Град опсједнут позориштем. Библиотека „Културно насљеђе Босне и Херцеговине, Сарајево, 1969.
Војислав Максимовић: Виђење Босне. Међурепубличка заједница, Пљевље, 1970, стр. 169—177.

РЈЕЧНИК ТУРЦИЗАМА

Ачкосум = браво! живио!
аџамија = неискусан, невјешт
аф учинити = опростити
ахар = штала, коњушница
ахбаб = пријатељ
акран = парац, вршњак, раван
акшам = први мрак, залаз сунца
алах билур = богзна! ко ће знати!
алах бир = врста заклетве: као што је бог један!
алахеманет = богу на аманет, збогом
алахкерим = да ће бог
алејкуму селам = одговор на поздрав: селамун алејкум
алим = учен човјек, вјерски научењак
алкатмер = црвени каранфил
алмаз = дијамант, драги камен
алтипатлак — револвер са шест метака
алтун = злато, златни новац, дукат
аманет = завјет, светиња, препорука
арслан = лав
арзохол = молба, представка
асхаб = другови Мухамедови
аскер = војска, војник
ашик = љубав, љубавни занос
атеш = ватра
аваз = глас
азгин = помаман, бијесан

БАХАТ = топот, шум
бегенисати = свиђати се, допасти се
бедевија = кобила арапске пасмине
бејаз = бијел
белај = несрећа, зло
без = платно
безбели = сигурно, заиста
билахи = тако ми бога! бога ми!
билур = кристал
бимбаша = заповиједник табора у турској војсци
бињеџија = вјешт јахач
борија = труба
борозан = трубач
бујрум = изволи! изволите!
бумбул, булбул = славуј
бурунџук = танка провидна свилена хаљина
бутум = сав, цио, читав

ЧАИР = ливада, сјенокос, пашњак
чакмак = кресало, огњило
чарак = зупчасто коло, точак у било којој машини
чаткиња = танко свилено платно којим се покрива невјеста
чедер = јад, туга
чејрек = једна четвртина, четврт
чеврма = рубац од танког бијелог беза извезен златом или срмом на рубовима
чичеклук = цвијетњак
читлук = врста феудалног посједа

ЋЕФИЛ = јамац
ћефини = бијело платно у које се у муслимана замотава мртвац
ћеиф = добро расположење, наслађивање, уживање
ћибар = поносит, достојанствен
ћимен = бусење, ледина, травњак са густом младом травом
ћитаб = књига, закон, куран, библија
ћопек = пас

ДАИЏА = ујак
деф = врста музичког инструмента
декика = минута
дерман = спас, лијек
дерт = јад, брига, мука, бол
дервиш = припадник дервишког реда, скроман, повучен и побожан човјек
девер = борба кроз живот
девлет = царевина, царство, држава
девр = муслимански вјерски обичај поводом смртног случаја
Диђла = ријека Тигрис
дин = вјера
диза = ред, нанизано у ред
дослук = пријатељство
дова = молитва
думан = дим, магла, прашина
дувар = зид

ЏАНСЕВДИЈА = врста баклаве
џаиум = узрјечица: „душо моја"
џеназа = муслимански спровод
џенет = рај
џеваб = одговор

ЂЕЛ, ЂЕЛА = Ходи, дођи
ђериз = поток који протјече кроз башчу
ђевхер = накит, урес
ђул = ружа, ружица
ђулфатме = врста слатка
ђулсија = разводњени екстрат од руже
Ђулуси хумајуна = дан сједања на пријестољу
ђузел = лијеп, красан

ЕЈ ДОВАЛЕ = збогом!
еј сахадиле = у добар час пошао!
ејвала = довиђења, збогом, хвала, тако је!
емир = првак, вођа, властелин
емшерија = земљак, друг, пријатељ
ене актулух = ја ћу га убити
есир = заробљеник, сужањ
ески = стар
евлад = пород, дјеца
езан = позив на молитву коју учи мујезин на арапском језику са џамијске мунаре

ФАРЗ = строга исламска вјерска заповијед која не би смјела остати неизвршена
фереџа = врста женског огртача од црне или модре чохе које су муслиманке облачиле приликом изласка на улицу
ферман = султанова заповијест
феслиђан = босиок

ГАРИБ = чудноват, необичан
гел, ђел = дођи, ходи
гелди, ђелди = дође, стиже

ХАБЕР = глас, вијест, обавијест
хаир = које добро?
хаирола = које добро?
хафиз = онај који зна читав куран напамет
хајван = животиња, стока
хак = право, правда, заслуга
хал = стање, прилика

хала = једнако, стално, непрекидно
халалити = опростити
халал осум = нека му је халал!
халас (бити) = спасти се, ослободити се
ханума = муслиманска госпођа, жена, супруга
хар = стид, срам
хаста = болесник, болест
хашарија = немирни, обијесни
хауз = базен, јама с водом
хава = зрак, ваздух
хазбашча — башча изванредне љепоте, перивој
хазур = готов, спреман
Хебел = једно од божанстава незнабожачких Арапа
хећим = љечник
хефта = недеља дана, седмица
хич = ништа, никако
хићаја = прича, приповјетка
хицрет = сеоба, преселење
хила, хинла = варка, подвала, пријевара
хизмет = служба, дворба, подворје
хошђелдија = добродошлица
хрсуз = лопов, крадљивац
хућумет = држава, државна власт
хурија = рајска љепотица
хурма = датуља

ИБРИК = бакрени суд за воду
ибришим = врста свиленог конца
ићрам = част, почаст, дочек
ифтира = потвора клевета
ихтијар = старац
илач = лијек
илахи јараби = боже мој!
илум = наука, знање
имам = муслимански свештеник
индат = помоћ (било у новцу, храни, људству, итд.)
инсан = човјек, особа
иншалах = акобогда
иштер — *истемез* = хоћеш — нећеш, хтио — не хтио
изун = дозвола

ЈАБАНЏИЈА = странац, туђин
Јација = вријеме око 2 сата послије залаза сунца када се клања истоимена муслиманска молитва
јаланџија = лажац
јандин! = изгоријех!
јараби = господару, боже!
јардум = помоћ
јаша, јашасун = живио
јатак = постеља, лежај
јавер = ађутант
јазук = штета
јеменија = рубац од танког платна којим се повезује глава
јемин = заклетва
јенђија = ђеверуша, сватица

КАБИЛ = могућан
кабур = гроб, рака
кадифа = свилена баршунаста тканина
кахарли = жалоста, брижан, тужан
кахпија = блудница, курва
каик = чамац
кајда = мелодија, музичка нота
капиџик = мала врата, враташца
кара = црн
каракол = стражар
каранлук = тмина, мрак, помрчина
катмер = цвијет каранфила
каваз = стражар, судски позивар
келам = говор, бесједа
кибла = страна свијета на којој се налази Ћаба у Меки
кисмет = судбина, удес
коркма! = не бој се!
крмзи = црвен

кучук ханум = госпођица
Кудус — Кудус Шериф = Јерусалем
кујија = дубински бунар, јама
кујисати = учити езан на мунари
кумаш = врста старог свиленог платна
курбан = бравче или говече које муслимани кољу на Курбан-бајрам
кутарисати (се) = спасти се
кузум = јагње моје
ЛЕВХИ МАХФУСУ = књига у којој је написана судбина човјекова
лонџа = тријем, тераса, хладњак
МАХМУДИЈА = турски дукат
максуз = нарочит, специјалан, особит
макшер = мјесто гдје ће се по исламском вјеровању искупити сав свијет на Судњи дан
макбул = цијењен, драг, прибран
мâл = имовина, иметак
мараз = бољка, кронична болест
машалах = израз чуђења или допадања
матрак = тољага, штапина
меџлис = вијеће, савјет, одбор
мејит = мртвац
мелећ, мелек = анђео
мемур = службеник, чиновник
мерак = наслада, уживање
мерхамет = самилост, милост
мества = врста обуће
метелик = стари турски бакрени новац
мезар = гроб, рака
мор = љубичаст
мубарећ = весеље, славље
мубарећлеисати = честитати
муџиза = надприродна појава која се прописује божјим посланицима
мухаџир = избјеглица, емигрант, исељеник
мухурлеисати = ставити печат
мунара = високи торањ џамије
мураија = фарисеј
мураилук = фарисејство
мутесариф = окружни начелник
мутвак = кухиња
НАМАЗ = муслиманска молитва
нарли = гордо
намуз = част, поштење, карактер
насихат = савјет
нобе шећер = жути шећер
нур = свијетло, свјежина
ОБЕНЂИЈАТИ = опчинити, омамити
олсун = нека буде! макар!
олу = чедо
олун = чедо моје
ордија = војска, армија у Турској царевини
ПАДИШАХУМ БИНЛЕР ЈАША = да хиљаду (година) живи падишах
Падишахум чоклер јаша = да много живи падишах
печа = копрена на лицу
пејгамбер = божји вјесник, божји посланик
пешкеш = дар, поклон
пишман бити = покајати се
РАХАТЛУК = задовољство, спокојство
рахмет = божја милост, покој
рахметли = умрли, покојни
Ресул = божји посланик
рози — макшер = судњи дан, кијамет
САБАХ = зора, јутро
сабахиле = зором, у зору
сабур = стрпљивост, стрпљење

сахија = гласник, вјесник
сарук = завој око капе, чалма
сас = тамбура слична шаргији
сеџде = сагнути се, клањати намаз, пасти ничице и челом и носем дотакнути тло
сеирити = проматрати, разгледати
сеиз = коњушар
сејсана = товарни коњ
селам = муслимански поздрав
селамет = спас, спасење, повољно стање
серџада = простирач на коме муслимани клањају намаз
сихирбаз = врачар, врачара, чаробњак
силах = оружје
срчали = стаклен
сурет = слика
сурма = прашак који се превлачи испод очију да се црне трепавице

ШАН = достојанство, углед
шаргија = подужа тамбура у Босни
шћемлија = столица
шефтелија = бресква
шехер = велики град
шехит = неправедно убијени
шејтан = ђаво, враг
шенлук = весеље, славље уз пуцање из пушака
шербет = заслађена вода, слатки напитак
шеријат = муслимански вјерски закон
шићар = корист, добитак, плијен
шикли = нацифран, дотјеран
шимширли = од шимшировог дрвета
Шираз = град у Персији
шућур = хвала, захвала (упућена богу)

ТАЏ = круна, царска круна
тахт = пријестоље
татли = сладак
теферич = провод, уживање и излет у природи
телал = јавни објављивач, добошар
темена учинити = поздрављати
тенџера = дубока бакрена посуда
тенхан = самоћа, осама
теспих = муслиманске бројанице
топрак = земља, тло, дом, кућно огњиште
трампити = замијенити

УЈДУРИСАТИ = удесити, уредити
улема = муслимански вјерски учењак
урезилити = осрамотити, обрукати
урнек = узорак, мустра, образац

ВАЈ СЕВДАХИМ = љубави моја
валахи = тако ми бога!
валија = гувернер једне покрајине
вакат = вријеме, доба
вактисахат = смртни час, смрт
варак = позлата, станиол
ватан = домовина, завичај, родни крај
верем = сушица, туберкулоза

ЗАБИТ = официр
заптија = редар, полицајац
зарф = украшена метална чашица
завали = несрећан, јадан, пуст
земан = вријеме
зијарет = посјета, обилазак
зиндан = тамница
зинет = украс, накит

НАПОМЕНА

Сабрана дјела Османа Ђикића обухватају његов цјелокупни пјеснички и драмски рад. Поезија је заступљена збиркама: „Побратимство" (1900.), „Муслиманској младежи" (1902.), „Ашиклије" (1903.), и пјесмама објављеним по разним часописима и новинама, изван горе наведених збирки. Уз напомену, да је уређивачу, можда, и поред пажљивог и преданог трагања, понека од пјесама остала непозната. Пјесме у одељку „Изван збирки" објављене су у сљедећим листовима и часописима: „Докле..." (Збирка, I/1896—97, 3, 39.), „Сјетно поје булбул мали" (Звезда, 2/1898, 3, 17.), „Змају" (Зора, 3/1898, 5, 169.), „На цвијетној, на обали" („Зора", 4/1899, 11, 363—364.), „Моме Сабиту" (Цариградски гласник 5/1899, 43, 2.), „Алах кјерим" (Босанска вила, 14/1899, 9/10, 124.), „На састанку" (Босанска вила 14/1899, 13/14, 177—178.), „Када виђох очи твоје" (Дубровник, календар, III/1899, 66), „Минули су дани среће" (Дубровник, календар, III/1899, 66, 67.), „Кад на земљу нојца пане" (Дубровник, календар, III/1899, 66.), „Дилбер Есма и јабанција" (Звезда, III/1899, 77, 609.), „Љубовало" (Бранково коло, 5/1899, 26, 806.), „Сабах-зора" (Бранково коло, 5/1899, 43, 1350.), „Алијага и вјерна му љуба" (Босанска вила, 15/1900, 15/16, 204—205.), „Процвиљело тиче мало" (Нова искра, III/1901, 1, 15.), „Њој" (Босанска вила, 16/1901, 13/14, 230—232.), „Модерна љубав" (Босанска вила, 17/1902, 3, 46.), „Добро дошли" (Београдске новине, VIII/1902, 282, 3.), „Алибег и Златија" (Босанска вила, 17/1902, 1, 6—7.), „Срце моје" (Нова искра 5/1903, 1, 21.), „Кад се спусти вече тихо" (Босанска вила, 18/1903, 21/22, 370—371.) „Знаш ли драга" (Срђ, 2/1903, 1, 40.), „Моја драга, азгин зулумћару" („Босанска вила" 18/1903, 1, 4), „Двије жртве" (Нова искра 5/1903, 12, 365.), „Прољетна пјесма" (Зорица VII/1904, 7, 98.), „О дјевојко хајирсузе" („Београдске нновине, 10/1904, 87, 4.), „Ајнијо, вита севлијо" („Београдске

новине" 10/1904, 87, 4.), „Ситна киша ситно пада" (Српска домаја, 2/1904, 2, 13.), „Под твој пенџер драга" (Српска домаја, 2/1904, 4, 42.), „Бре ђаволе коно море" (Нова искра, 6/1904, 2, 41.), „Једној црнооки" (Српска домаја 2/1904, 7, 73.), „Тужан Барјам" (Српска домаја 2/1904, 9/10, 100.), „Натуштена лица и погледа тавна" (Српска домаја 2/1904, 13/14, 153.), „Поздрави браћи и „Српској домаји" (Српска домаја, 2/1904, 191.), „Мојим брдима" (Српско цвеће, 1/1905, 2, 42.), „Ја не могу више" (Босанска вила 21/1906, 7, 97.), „Хеј, завали" (Бранково коло, 12/1906, 16/17, 509.), „Мурајиа" (Гајрет, 3/1910, 2, 20—21.), „Хубул ватани минел иман" (Гајрет, 3/1910, 1, 9.), „Моја мисао" (Босанска вила, 25/1910, 1/2, 8.), „Моје увјерење" (Босанска вила, 25/1910, 23/24, 347.), „Јутро", (Мала Србадија, 9/11, 7, 145.), „Исповијед" (Српска омладина, 1/1912, 3/4, 58.).

Ћикић је написао три драме: „Златија", „Стана" и „Мухаџир". „Златија" је објављена у „Босанско Херцеговачком Гласнику" (бројеви 40, 42, 43, 44, 45, 48, 51, за годину 1906.), закључно са четвртом појавом трећег чина, остали дио драме пренешен је из редитељске књиге истоимене драме, која се налази у библиотеци Народног позоришта у Мостару. Рукопис „Стане" није сачуван. Драма „Мухаџир" пренесена је из рукописа који се такође чува у библиотеци Народног позоришта у Мостару.

Ј. Л.

ОСМАН ЂИКИЋ
САБРАНА ДЈЕЛА

•

Издавач:
„Свјетлост", издавачко предузеће, Сарајево

За издавача:
Владимир Кнор

Технички уредник:
Хилмо Хаџић

Коректор:
Бранислава Варићак

Штампа:
Графичко предузеће „Радиша Тимотић",
Београд, Јакшићева 9

сабрана дјела

Ћопић

